

GRAZIA DELEDDA

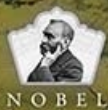
TRESTII
ÎN VÂNT

NOBEL

GRAZIA DELEDDA

TRESTII
ÎN VÂNT

Grazia Deledda

Trestii în vânt

Traducere din limba italiană
de Magdalena Cornea

Prefață de Oana Boșca-Mălin

Editura LITERA
2015

Canne al vento
Grazia Deledda

Cronologie de Oana Boșca-Mălin

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România

tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe
www.litera.ro

Trestii în vânt
Grazia Deledda

Copyright © 2013 Editura Litera,
pentru prezenta ediție

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Justina Bandol
Corector: Georgiana Enache
Tehnoredactare și prepress: Ofelia Coșman

ISBN ePUB: 978-606-741-916-0

ISBN PDF: 978-606-741-917-7
ISBN Print: 978-606-686-025-3

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Motivația Juriului Nobel, 1926:

„... pentru scrierile sale de inspirație idealistă,
în care, cu o plastică claritate, zugrăvește
viața de pe insula ei natală și pentru profunzimea
și simpatia cu care se ocupă de problemele
omenești în general.“

Grazia Deledda (1871–1936)

Cronologie

1871 – Pe 27 septembrie se naște la Nuoro, în Sardinia, Maria Grazia Cosima Deledda, într-o familie relativ înstărită. Tatăl ei, mic proprietar de pământ cu studii liceale, făcea și comerț, dar era un iubitor al literaturii, mai ales al poeziei în dialectul sard, cu care cocheta în timpul liber. Într-un oraș fără rezonanță culturală, el reușea să anime dezbatere literare. De altfel, figura tatălui a reprezentat un model pentru fiică, într-o societate care era departe de a permite femeii să acceadă la un statut proeminent altfel decât prin lupte și sacrificii. Într-adevăr, mediul provincial în care a fost crescută Grazia nu îngăduia femeilor să acorde prea mare interes culturii, astfel încât ea urmează numai școala primară, continuându-și apoi instrucția ca autodidactă, cu un profesor particular, prieten de familie, care îi predă ocazional lecții de italiană, latină și franceză, și cu lecturi dintre cele mai diferite și nesistematice. Idolii săi literari sunt Giosue Carducci și Gabriele D'Annunzio, la care o atrag atât opera literară, cât și faptul că el întruchipează mitul culturii continentale, care o influențează în mod semnificativ.

1884 – La treisprezece ani publică pentru prima dată câteva proze scurte și poezii într-o revistă dedicată femeilor care apare la Roma. Stilul lor este puternic influențat de lecturile autoarei și trădează ingenuitatea adolescentină și un inerent provincialism. Pe de altă parte, Deledda conștientizează contrastul dintre realitatea limbii italiene folosite în articolele din reviste și necesitatea sa, ca scriitoare vorbitoare de limbă sardă, de a surprinde și de a cuprinde în limba literară o realitate antropologică profund diferită, cum este cea din insula ei de baștină. Dar tanăra persistă în ambițiile sale și reușește să pătrundă în lumea literară prin raporturi epistolare cu diferite personalități. Foarte importantă, în această perioadă de tatonări și de exerciții literare, este prietenia sa epistolară cu scriitorul, arhivistul și istoricul Enrico Costa din Sassari, primul care i-a înțeles și încurajat talentul.

1890 – Debutul literar oficial al Graziei Deledda poate fi considerat *Nell'azzurro*, un text în care autoarea îmbină proza și exercițiul poetic. Primele texte literare, mai lungi, se inspiră, cum este și firesc, din atmosfera sardă, cu un amestec încă destul de confuz și schematic de elemente romantice și realiste. Din această perioadă amintim opere precum *Sangue sardo*, *Fior di Sardegna*, *Racconti sardi*, *Paesaggi sardi* și romanul *Anime oneste*, toate publicate între anul debutului și 1896 la edituri din Sassari, dar și din Roma, Milano sau Torino. Romanul apare cu prefața lui Ruggiero Bonghi și îi aduce autoarei, pentru prima dată, recunoașterea în mediul literar de pe continent. Dincolo de paginile în care transpare puternic influența

acelorași Carducci și D'Annunzio, dar și a lui Fogazzaro, este evidentă în aceste opere de formare capacitatea tinerei Deledda de a surprinde, chiar și episodic, adevărul profund al unei situații umane și sociale în care protagoniști sunt oamenii și ținutul său. Tot în acești ani apare la Roma și studiul *Tradizioni popolari di Nuoro in Sardegna*, care dovedește dorința scriitoarei de a face cunoscută pe continent cultura populară a insulei.

1899 – Îl cunoaște la Cagliari pe Palmiro Madesani, funcționar la Ministerul Finanțelor, cu care se mărită în ianuarie următor și împreună cu care se mută la Roma, realizându-și în acest fel visul de a evada din provincia sardă. Capitala reprezintă pentru tânăra autoare mediul propice pe care și-l dorea și care îi va permite să se dezvolte ca scriitor și să participe la o viață culturală efervescentă și plină de stimuli.

1900 – În revista *Nuova Antologia* este publicat în foileton romanul *Elias Portolù*, cu care se deschide perioada matură a creației sale și care duce la afirmarea Graziei Deledda ca voce a literaturii feminine din Peninsulă. Va urma o lungă serie de romane și de opere teatrale, din care se remarcă *Cenușa (Cenere)* (1904), *Iedera (L'edera)* (1908), *Sino al confine (Până la limită)* (1911), *Ulìi și porumbeii (Colombi e sparvieri)* (1912), *Trestii în vânt (Canne al vento)* (1913), *Incendiu între măslini (L'incendio nell'oliveto)* (1918), *La madre (Mama)* (1920), *Il Dio dei venti (Dumnezeul vânturilor)* (1922). De obicei, textele sale apar mai întâi în reviste precum *Nuova Antologia*, *Illustrazione italiana*, *La lettura*, *Il Tempo*, fiind apoi preluate și publicate în volum la editura Treves. În același an, 1900, i se naște primul fiu, Sardus. Ulterior va avea și un al doilea băiat, Franz. Viața sa, împărțită între familie și creația literară, va decurge fără evenimente majore.

1916 – După romanul *Cenușa* se face filmul cu același titlu, în care rolul protagonistei este jucat de Eleonora Duse. Va fi singurul film din cariera celebrei actrițe de teatru, rămas, din păcate, neterminat din pricina războiului. Opera Graziei Deledda este tot mai apreciată de nume mari ale literaturii din Peninsulă, precum Luigi Capuana și Giovanni Verga, dar este recunoscută și stimată și în străinătate, mai ales în Rusia, Anglia și Franța. La rândul său, scriitoarea sardă oferă publicului italian traduceri din alte literaturi, precum romanul *Eugénie Grandet* de Honoré de Balzac.

1926 – Pe 10 septembrie, Academia Suedeză îi decernează Premiul Nobel. Este al doilea scriitor italian care primește această distincție, după Giosuè Carducci, dar până în prezent rămâne singura voce feminină din Peninsulă care se bucură de această recunoaștere.

1936 – Ultimul roman antum al Graziei Deledda este *La chiesa della solitudine (Biserica singurătății)*. Protagonista suferă de o tumoare, la fel ca autoarea. Pe 15 august, scriitoarea sardă se stinge din viață la Roma. Trupul său este depus într-un sarcofag de granit negru în biserica Della

Solitudine de la poalele muntelui Ortobene, în localitatea sa natală, Nuoro. Lasă în urma sa o operă neterminată, care va fi publicată în anul următor cu titlul *Cosima quasi Grazia*, îngrijită de Antonio Baldini. Casa ei natală, aflată în centrul istoric din Nuoro, devine muzeu.

OANA BOȘCA-MĂLIN

Discursul de prezentare
susținut de Henrik Schuck,
președintele Fundației Nobel,
la data de 10 decembrie 1927¹

Academia Suedează a acordat Premiul Nobel, în 1926, autoarei italiene Grazia Deledda.

Grazia Deledda s-a născut în Nuoro, un orașel din Sardinia. Acolo și-a petrecut copilăria și adolescența, adunând, din natura și din viața oamenilor din jurul ei, impresii care i-au inspirat și animat creația literară de mai târziu.

De la fereastra casei ei putea vedea, în apropiere, muntele Ortobene, cu pădurile-i întunecate și crestele cenușii. În depărtare, se zăreau munții de calcar, învăluiți uneori în nuanțe violet sau gălbui, alteori bleumarin, în funcție de jocurile luminii. Și mai departe, se înălțau varfurile înzăpezite ale masivului Gennargentu.

Nuoro era izolat de restul lumii. Cei câțiva vizitatori veneau de obicei călare, femeile șezând în șa în spatele bărbaților. Rutina vieții de zi cu zi era întreruptă doar de sărbătorile tradiționale, religioase sau folclorice, ori de cantece și dansuri care se desfășurau pe strada principală, în timpul carnavalului.

În această atmosferă, viziunea Graziei Deledda asupra vieții s-a transformat în ceva unic – ingenuu și primitiv. În Nuoro, să fii bandit nu era un lucru rușinos. „Crezi“, spune una dintre bătrânele țărânci din romanele lui Deledda, „că bandiții sunt oameni răi? Ei bine, greșești. Sunt doar oameni care vor să arate de ce sunt în stare, asta e tot. În trecut, oamenii mergeau la război. Acum războaie nu mai sunt, dar bărbații simt nevoia să lupte. Așa ajung la jafuri sau la furturi de vite, nu pentru a face rău, ci doar ca să arate cumva cât de puternici sunt și de îndemânatici.“ Astfel, banditul mai degrabă se bucură de simpatia oamenilor de rând.

Dacă este prins și închis, țărani au un mod pitoresc de a spune că banditul „a dat de necaz“. Iar când este eliberat, nici un stigmat nu îl însoțește. De fapt, când se întoarce în orașul natal, este întâmpinat cu vorbe: „Necaz mai mare să mai pățești de-acum într-un veac!“

Vendeta încă se mai practică în Sardinia, o persoană fiind respectată dacă se răzbună cu vărsare de sânge pe asasinul unei rude. Într-adevăr, trădarea răzbnătorului se consideră a fi o crimă. Un autor scrie: „Chiar dacă recompensa pentru capul său ar fi fost de trei ori pe mărimea acestuia, nu s-ar fi găsit nimeni în întreaga regiune Nuoro care să îl trădeze. O lege unică domnește acolo: respectul față de puterea omului și disprețul pentru justiția înfăptuită de societate.“

În acest oraș, atât de puțin influențat de continent, Grazia Deledda a crescut înconjurată de un peisaj natural sălbatic și de oameni animați de o grandoare primitivă, într-o casă care avea un fel de simplitate biblică. „Noi, fetele“, scrie Grazia Deledda, „nu aveam niciodată voie să ieșim din casă decât ca să mergem la liturghie sau ca să ne plimbăm, din când în când, la țară.“ Nu a avut șansa de a accede la un învățământ superior și, asemenea altor copii din clasa mijlocie din zonă, nu a frecventat decât școala locală. Mai târziu, a luat câteva ore private de franceză și de italiană deoarece familia ei vorbea acasă doar dialectal sard. Educația ei, deci, nu a fost una amplă. Oricum, era perfect familiarizată și încântată de cântecele populare din orașul natal, incluzând imnuri către sfinți, balade și cântece de leagăn. Cunoștea bine și legendele și tradițiile din zona Nuoro. În plus, acasă a avut ocazia de a citi câteva opere ale literaturii italiene și câteva romane traduse, dat fiind faptul că, după standardele sarde, familia ei era destul de înstărită. Dar nimic mai mult. Totuși, tână era pasionată de studiile ei și, la numai treisprezece ani, a scris o povestire fantastică și tragică, *Sangue Sardo* (1888) (*Sânge sard*), pe care a reușit să o publice într-un ziar din Roma. Oamenilor din Nuoro nu le-a plăcut deloc această dovadă de îndrăzneală, fiind convinși că femeile ar trebui să se ocupe doar de îndatoririle domestice. Dar Grazia Deledda nu s-a conformat; în schimb, s-a dedicat scrierii romanelor: întâi, *Fior di Sardegna* (*Florea Sardiniei*), publicat în 1892; apoi *La via del male* (1896) (*Calea răului*), *Il vecchio della montagna* (1900) (*Bătrânul din munți*), *Elias Portolú* (1903), și altele prin intermediul cărora și-a făcut un nume. A ajuns să fie recunoscută drept una dintre cele mai talentate tinere scriitoare din Italia.

De fapt, ea realizase o mare descoperire – descoperise Sardinia. În mijlocul secolului al XVIII-lea, o nouă mișcare apăruse în literatura europeană. La acea vreme, scriitorii erau plictisiți de modelele constant

oferite de literatura greacă și latină. Doreau ceva nou. Mișcarea lor și-a unit rapid forțele cu o alta care apăruse exact în aceeași epocă în care Rousseau adora omul în starea sa naturală, necoruptă de civilizație. Noua școală, ivită din aceste două mișcări, a avansat și a căpătat forță, mai ales în zilele grandioase ale romantismului. Cele mai noi trofee ale școlii au fost câștigate de creațiile Graziei Deledda. Este adevărat că, în ceea ce privește descrierile culorii locale și vieții țărănești, ea avea predecesori conaționali. Așa-numita școală „regională“ din literatura italiană avusese reprezentanți de marcă precum Verga, prin descrierile sale asupra Siciliei, sau Fogazzaro, cu descrierile regiunilor Lombardia și Veneto. Dar descoperirea Sardiniei aparține, în mod cert, Graziei Deledda. Ea cunoștea personal fiecare colț al pământului natal. A stat în Nuoro până la vârsta de douăzeci și cinci de ani; doar apoi și-a găsit curajul necesar pentru a merge la Cagliari, capitala Sardiniei. Aici l-a cunoscut pe Madesani, bărbatul cu care s-a măritat în 1900. După căsătorie, împreună cu soțul ei, s-a mutat la Roma, unde și-a împărțit timpul între scris și datoriile familiale. În romanele create după ce s-a mutat la Roma, a continuat să abordeze subiecte legate de Sardinia, cum s-a întâmplat în lucrarea *Iedera* (1908). Dar în romanele scrise după aceea, acțiunea are loc frecvent într-o atmosferă mai greu localizabilă, cum ar fi, de exemplu, în cel mai recent roman al său, *La Fuga în Egitto* (1925) (*Fuga în Egipt*), pe care Academia l-a analizat și apreciat. Oricum, viziunea ei asupra omului și a naturii este, întotdeauna, fundamental sardă în trăsături. Deși acum este mai matură artistic, rămâne aceeași scriitoare serioasă, elocventă, dar nepretențioasă care a scris *La via del male* și *Elias Portolú*.

Este destul de dificil pentru un străin să judece meritul artistic al stilului Graziei Deledda. De aceea, îl voi cita pe unul dintre cei mai faimoși critici italieni ai subiectului. „Stilul ei“, scrie acesta, „este acela al maeștrilor narațiunii; are trăsăturile proprii marilor romancieri. Nimeni în Italia nu mai scrie azi romane care să aibă vigoarea stilului, puterea meșteșugului, structura sau relevanța socială pe care le-am găsit în câteva – chiar și în ultimele – lucrări ale Graziei Deledda, cum ar fi *La Madre* (1920) (*Mama*) și *Il Segreto dell'uomo solitario* (1921) (*Secretul omului singuratic*).“ Se poate observa totuși că stilul ei compozițional nu are consistența fermă pe care am dori-o; pasaje neașteptate lasă impresia unor tranziții pripite. Dar acest neajuns este compensat în mod generos de numeroasele ei virtuți. Ca pictor al naturii, are puțini egali în literatura europeană. Nu își irosește culorile vii fără scop; dar chiar și atunci, natura pe care o descrie are liniile simple și întinse ale peisajelor antice, precum și puritatea lor castă și maiestuoasă. Este o natură vie în mod miraculos,

În perfectă armonie cu viața psihologică a personajelor sale. Ca orice mare artist, ea reușește să încorporeze propriile-i reprezentări ale sentimentelor și obiceiurilor umane în descrierile de natură pe care le creează. Într-adevăr, oricine poate doar să evoce descrierea clasică a popasului pelerinului în satul de munte Lula, din *Elias Portolú*. Se pleacă într-o dimineață de mai. Pe rând, familiile urcă spre antica biserică votivă, unii călare, alții în căruțe vechi. Cară cu ei provizii care să le-ajungă o săptămână. Familiile mai bogate stau în adăpostul uriaș de lângă biserică. Aceste familii descind din ctitorii bisericii și fiecare are un semn în perete și o vatră a focului care indică zona care-i aparține. Nimeni altcineva nu are voie să calce pe acest teritoriu. În fiecare seară, familiile se adună la locurile lor pe durata întregii sărbători. Își gătesc la foc mâncare și povestesc legende, cântă la instrumente și din voce cât ține noaptea de vară. În romanul *La via del male*, Grazia Deledda descrie la fel de viu obiceiurile sarde matrimoniale și funerare. Când are loc o înmormântare, toate ușile sunt închise, toate obloanele la fel, focurile sunt stinse, nimeni nu are voie să gătească, iar bocitorii angajați jelesc cu cântece funebre. Descrierile acestor obiceiuri primitive sunt atât de asemănătoare vieții, atât de simple și de naturale, încât suntem aproape tentați să le numim homerice. În romanele Graziei Deledda omul și natura formează o singură unitate. S-ar putea spune că oamenii sunt plante care încolțesc chiar în solul sard. Majoritatea lor sunt țărani simpli, cu sensibilități și moduri de gândire primitive, dar având în ei ceva din grandoarea peisajului naturii sarde. Unii dintre ei ating chiar statura figurilor monumentale ale Vechiului Testament. Și oricât de diferiți ar părea față de oamenii pe care îi știm noi, ne dau impresia că sunt reali, în mod incontestabil, că aparțin vieții adevărate. Nu seamănă câtuși de puțin marionetelor de la teatru. Grazia Deledda este o maestră a artei care face să fuzioneze realismul și idealismul.

Ea nu aparține acelei grupări de scriitori care lucrează la o teză și dezbat probleme. S-a ținut mereu departe de bătăliile zilei. Când Ellen Key a încercat odată să o includă în astfel de discuții, a răspuns: „Aparțin trecutului.“ Poate că o astfel de mărturisire a unei atitudini personale nu este total adevărată. Cu siguranță, Grazia Deledda se simte legată prin legături puternice de trecut, de istoria poporului ei. Dar știe cum să trăiască și să răspundă vremurilor ei. Deși îi lipsește interesul pentru teorii, este foarte interesată de orice aspect al vieții umane. Într-o scrisoare, afirmă: „Marea noastră angoasă este moartea lentă a vieții. Din acest motiv, trebuie să încercăm să încetinim viteza vieții, să ne intensificăm existența, dându-i cea mai bogată semnificație cu putință.

Fiecare trebuie să încerce să se înalțe deasupra propriei existențe, ca un nor deasupra mării.“ Tocmai datorită faptului că viața îi apare atât de bogată și de încântătoare, nu a avut niciodată vreo atitudine politică, socială, și nici nu a luat parte la vreuna dintre disputele literare ale zilei. A iubit ființa umană mai mult decât teoriile și și-a trăit viața liniștită departe de agitația lumii. „Destinul“, scrie ea într-o altă scrisoare, „a făcut să mă nasc în inima singuraticii Sardinii. Dar chiar dacă m-aș fi născut la Roma sau la Stockholm, nu aș fi fost diferită. Aș fi fost mereu ceea ce sunt – un suflet pasionat de vicisitudinile vieții și care percepe limpede oamenii, așa cum sunt, crezând mereu că pot fi mai buni și că nimeni în afară de ei nu îi împiedică să creeze împărăția lui Dumnezeu pe pământ. Totul este ură, sânge, durere; dar poate că totul va putea fi cucerit într-o zi prin iubire și prin gânduri bune.“

Aceste ultime cuvinte exprimă viziunea ei asupra vieții, o viziune serioasă și profundă, cu o tonalitate religioasă. E o viziune deseori tristă, dar niciodată pesimistă. Ea crede că forțele binelui vor triumfa în final în bătaia vieții. Principiul care îi domină opera narativă este reprezentat clar și concis la sfârșitul romanului *Cenușa* (1904). Mama Ananiei este distrusă. Pentru a nu deveni un obstacol în calea fericirii fiului ei, și-a luat propria viață și zace moartă acum în fața lui. Pe când acesta era copil, ea îi dăruise o amuletă. El o deschide și descoperă înăuntru doar cenușă. „Da, totul era cenușă: viața, moartea, omul; chiar destinul care o crease. Și totuși, în ultimul ceas, stând în fața trupului celei mai nefericite dintre creaturile umane care, după ce făcuse și suferise răul sub toate formele sale, murise pentru binele altcuiva, el și-a amintit că, în această cenușă, se zărește uneori scânteia din care se va înălța o flacără luminoasă și purificatoare. Și a sperat. Și a iubit în continuare viața.“

Alfred Nobel și-a dorit ca Premiul pentru Literatură să fie oferit cuiva care, în scrierile sale, a dat omenirii acel nectar care dăruiește sănătate și energie pentru o viață morală. În acord cu dorințele sale, Academia Suedeză a decernat premiul Graziei Deledda, „pentru scrierile ei inspirate din idealuri și care, cu o limpezime plastică, immortalizează viața pe insula natală și, cu adâncime și simpatie, dezbat probleme umane universale“.

La banchet, arhiepiscopul Nathan Söderblom, membru al Academiei Suedeze, s-a adresat laureatei:

„Dragă doamnă, proverbul spune: «Toate drumurile duc la Roma». În opera dumneavoastră literară, toate drumurile duc spre sufletul omenesc. Nu obosiți niciodată să ascultați, plină de afecțiune, legendele, misterele,

conflictele, neliniștile și eternele sale dorințe. Obiceiurile, ca și instituțiile civile și sociale, se schimbă în funcție de epocă, specific național și istorie, credință și tradiție, dar ar trebui respectate religios. A nu proceda astfel și a reduce totul la uniformitate reprezintă o crimă împotriva artei și a adevărului. Dar inima omenească și problemele ei sunt aceleași pretutindeni. Autorul care știe să descrie în cele mai vii nuanțe natura umană și încercările ei și, mai important, care știe să cerceteze și să dezvăluie lumea inimii – un astfel de scriitor este universal, chiar dacă este restrâns la coordonatele locale.

Dumneavoastră, doamnă, nu vă limitați la om; dezvăluiți, întâi de toate, confruntarea dintre bestialitatea omului și destinul înalt al sufletului său. Pentru dumneavoastră, drumul este lung. Pe drum, ați văzut semnul pe care mulți călători nu îl observă. Pentru dumneavoastră, drumul duce către Dumnezeu. Din acest motiv credeți în renaștere, în ciuda degradării sau slăbiciunii umane. Știți că este posibil să asanezi mlaștina și să obții un pământ stabil și fertil. De aceea, o rază luminează în cărțile dumneavoastră. Prin bezna și suferința umană, faceți să strălucească mângâierea luminii eterne.“

Din *Nobel Lectures, Literature 1901–1967*, editor Horst Frenz, Elsevier Publishing Company, Amsterdam, 1969, traducere de Elena Butușină; copyright © The Nobel Foundation 1926

¹ Premiul Nobel pentru Literatură pentru anul 1926 a fost anunțat în data de 10 noiembrie 1927.

O trestie în vânturi prielnice

„M-am născut în Sardinia. Familia mea, care includea oameni înțelepți, dar și personalități violente și artiști primitivi, se bucura de autoritate și avea și o bibliotecă. Dar, când am început să scriu, la 13 ani, părinții mei s-au opus. La noi se spune: dacă fiul tău scrie versuri, ceartă-l și îndreaptă-l să apuce drumul munților. Dacă-l găsești din nou ascuns în poezie, pedepsește-l încă odată. Dacă se întoarce a treia oară, lasă-l în pace, pentru că e poet. Fără vanitate, și mie mi s-a întâmplat același lucru. Aveam în destinul meu mirajul lumii, mai ales pe cel al Romei, și la Roma, cu ajutorul tinereții, mi-am construit un tărâm numai al meu. Am trăit liniștită alături de partenerul meu de viață, ascultând cuvintele arzătoare ale fiilor noștri tineri. Am avut toate lucrurile pe care o femeie le poate cere soartei. Dar, mai importantă și mai presus de orice noroc, încrederea în viață și în Dumnezeu, la toate vârstele.“

Acestea au fost cuvintele Graziei Deledda după ce i s-a decernat Premiului Nobel. Primirea unei recunoașteri internaționale de asemenea nivel presupune întotdeauna o privire înapoi și o încercare de sinteză a propriei vieți și cariere literare, iar cea făcută de scriitoarea sardă este semnificativă. Transpar aici toate elementele fundamentale care îl ajută pe cititor să se apropie de scriitoarea Deledda: originea sardă, frustă, populară, și în același timp firea atrasă de cultură; predestinarea pentru cariera literară; dorința de evadare din mediul provincial și mitul Romei; liniștea și stabilitatea vieții de familie; împăcarea cu sine, religiozitatea și caracterul său moderat energic și optimist.

Deși ajunge la impresionanta cifră de cincizeci de titluri, opera Graziei Deledda se mișcă într-un spațiu care nu este foarte vast – cel sard –, aflându-și identitatea și originalitatea undeva între proza naturalistă și cea decadentistă, fiind mai aproape de naturalism, dar în același timp mai diafană, mai puțin moralistă și mai atrasă de fabulos. Tocmai în acest caracter atipic, în imposibilitatea de a-i înscrie proza într-un curent literar sau într-altul, stă interesul pe care Deledda l-a suscitât contemporanilor și îl poate suscita și astăzi. Dar el vine și din dubla ei alteritate, atipică în literatura epocii: pe de o parte este o insulară, care provine dintr-o regiune suficient de îndepărtată de centrele de cultură consacrate din Peninsulă, încât să nu fi fost aproape deloc explorată și deloc exploatată de literatură. Pe de altă parte, este femeie, într-un moment al istoriei Italiei în care vocile feminine încă nu fuseseră adoptate cu drepturi depline în comunitatea scriitorilor, ba erau chiar cat se poate de rare.

Se poate spune, fără teama de a greși prea tare, că Sardinia, cu tradițiile, miturile și culorile sale, intră în marea literatură italiană prin vocea Graziei Deledda. Este o lume primitivă, guvernată de legi imuabile a căror transgresare echivalează cu păcatul și cu anatimizarea de către comunitate, în care trecerea timpului este marcată de ritmul naturii și de succesiunea sărbătorilor. Un tărâm mitizat, în care personajele și locurile vibrează în armonie, în care stările sufletești se reflectă în peisaje și își găsesc explicația numai în oglinda acestora. Sardinia, așadar, nu este un fundal, un decor, ci un personaj cu drepturi depline în romanele Graziei Deledda.

Temele pe care scriitoarea le plămădește obsesiv în proza sa și care devin astfel niște constante sunt iubirea, durerea, moartea, asupra cărora planează sentimentul religios al păcatului, al vinei, precum și conștiința unei inevitabile fatalități. Iar dacă există o morală, ea este una frustă, cristalizată din înțelepicunea păstorilor și a țăranilor capabili de o contemplare superioară și detașată a vieții, a propriei vieți. La această contemplare se poate ajunge numai printr-o existență stabilă și egală, în care succesiunea pluriseculară a generațiilor aduce cu sine succesiunea acelorași pasiuni, drame, suferințe, într-un cadru aproape neschimbat. La baza acestei morale – sită prin care toate ale vieții sunt cernute – se află o profundă religiozitate protocreștină, care cere recunoașterea păcatelor și care crede în pietate și în compasiune.

În romanele Graziei Deledda, cititorul nu trebuie să caute o concepție a vieții bine definită, care să răspundă ferm unor probleme pe care autoarea însăși le ridică; și nici vreo ideologie care să lege cu necesitate acțiunile și opțiunile personajelor sale de contextul socio-politic al Sardiniei și al epocii. Poate să caute, de bună seamă, și are toate șansele să găsească ceea ce naturaliștii francezi numeau *une tranche de vie*, o felie din existența unuia sau a mai multor personaje, surprinse cu toate tipurile de condiționări cărora acea existență li se supune: mediu social, condiție economică, poziție în comunitate, dar și dorințe și pulsii proprii. Dar va descoperi mai mult de atât: va afla un sentiment al vieții care nu se lasă surprins în formule logice, ci rămâne într-o vagă incertitudine, creând o aură de emoție și farmec. Personajele din romanele Graziei Deledda iubesc, păcătuiesc, suferă, se autoacuză, neagă, fug de pedeapsă, trăiesc într-un neostoit, dar credibil zbucium al conștiinței, care se liniștește doar atunci când ele se resemnează și, recunoscând legea, reintră în ordine, expiându-și păcatul sau, în orice caz, acceptându-și soarta. Dar este important de observat că, dincolo de presiunea evidentă a comunității, ceea ce impune revenirea la ordine este

profunda cunoaștere a binelui și a răului, care ne duce din nou cu gândul la aceeași morală străveche, perpetuată genetic, dacă vrem. Iar dincolo de judecata pe care le-o face autoarea, rămân pietatea și compasiunea, participarea la suferința personajelor, ca o formă de înțelegere a slăbiciunilor și a fragilităților omenești, care reabilitează întreaga comunitate, în termeni pe care numai o voce feminină îi putea propune.

Așa cred că este potrivit să înțelegem și romanul *Trestii în vânt*, care conține toate elementele de mai sus și care este considerat în unanimitate de critici capodopera Graziei Deledda. El spune povestea a trei surori și a nepotului lor, care provin dintr-o familie de nobili de provincie, poveste văzută prin ochii argatului Efix, adevăratul protagonist al romanului. Bătrânul este legat de această familie printr-un sentiment de dragoste, devotament și protecție, dar și printr-un vechi păcat care îl chinuie și-l face să se creadă piaza rea a casei și aducătorul de blesteme asupra stăpânilor. El trăiește în cea mai firească și deplină comuniune cu spiritele, uriașii muntelui, sfinții din cer, morții și viii, într-o contopire între vis și realitate. Dincolo de povestea care se deapănă și care va izbuti să-l captiveze pe cititorul debarasat de preconcepiile și limitările societății moderne autosuficiente, romanul are un farmec aparte care vine din plasarea sa într-un spațiu și într-un timp străin nouă și care, tocmai de aceea, merită savurat.

Și pentru că nici o încheiere nu este mai bună decât recursul la autor, iată aici cuvintele cu care Grazia Deledda și-a primit Nobelul, în decembrie 1927, la Stockholm:

„Eu nu știu să țin discursuri, am să mă mulțumesc să îmi exprim recunoștința față de Academia Suedeză pentru onoarea pe care, prin numele meu modest, i-a conferit-o Italiei și să repet urarea pe care vechii păstori din Sardinia le-o adresau prietenilor și rudelor lor: Sănătate! Sănătate regelui Suediei, sănătate regelui Italiei, sănătate vouă tuturor, doamnelor și domnilor! Trăiască Suedia, trăiască Italia!“

OANA BOȘCA-MĂLIN

Trestii în vânt

Toată ziua, Efix, argatul doamnelor Pintor, a muncit la întărirea stăvilărilor primitiv, construit cu trudă, puțin câte puțin, de-a lungul anilor, în vale, la capătul moșiei așezate pe malul râului; iar acum, pe înserate, își admira munca, stând în fața colibei, sub dâmbul albăstrui, acoperit de trestii, la jumătatea malului, pe colina albă a Porumbeilor.

Iată, întreagă la picioarele lui, liniștită, ici și colo brăzdată de ape ce strălucesc în amurg, moșia pe care Efix o considera mai mult a lui decât a stăpânelor; treizeci de ani de posesie și de muncă au făcut-o pe drept a lui; iar gardurile din smochini de India, care o înconjurau ca două ziduri cenușii, șerpuiind în terase de pe deal până la râu, îi lăsau impresia că se află la capătul lumii.

Argatul nu privea dincolo de moșie și pentru că terenurile, de o parte și de alta, aparținuseră într-o vreme stăpânelor lui. De ce să-și amintească de trecut? Regrete zadarnice. Mai bine să te gândești la viitor și să speri în ajutorul lui Dumnezeu.

Și Dumnezeu promitea o recoltă bogată; oricum, împodobise cu flori toți migdalii și piersicii din vale și aceasta, cuprinsă între două șiruri de dealuri albe, cu munții azurii în depărtări, spre apus și cu marea spre răsărit, acoperită de ape, de verdele primăverii, de măcănișuri, de flori, da impresia unui leagăn plin de văluri verzi, de panglici albastre, cu murmurul monoton al râului, ca gânguritul unui copil gata să adoarmă.

Zilele erau de acum prea calde și Efix se și gândea la ploile torențiale care umflă râul fără stăvilare și îl fac să se reverse, distrugând totul; să speri, da, însă fără prea multă încredere, să fii cu ochii în patru, la fel ca trestiile de pe dâmb care la orice adiere își ating frunzele una de cealaltă ca și cum și-ar anunța o primejdie.

De aceea muncise toată ziua la stăvilă, iar acum, în așteptarea nopții, împletind o rogojină ca să-și treacă timpul, se ruga ca Dumnezeu să-i facă munca rodnică. Ce e un mic stăvilă dacă Dumnezeu nu-l face, cu voia lui, puternic ca un munte?

Șapte trestii printr-o nuia, șapte rugăciuni Domnului și Fecioarei binefăcătoare, binecuvântată fie ea; iată, colo în vale, în depărtarea azurie a amurgului, biserița și grămada de bordeie încremenite ca un sat din timpuri străvechi, părăsit de secole. La ora aceea, pe când luna îmbobocea ca un imens trandafir printre tufișurile de pe deal, iar euforbiile înmiresmau malurile râului, stăpânele lui Efix se rugau și ele; doamna Ester, cea mai bătrână, binecuvântată fie, își amintea desigur de el,

păcătosul; îi era destul ca să se simtă bine, răsplătit pentru toată truda lui.

Un zgomot de pași îl făcu să ridice ochii. I se părea că-i recunoaște, pași repezi și ușori de copil, pași de îngeri care aleargă să anunțe bucurii și necazuri.

Facă-se voia Domnului, el este cel ce trimite veștile bune și rele; inima începu să-i bată și degetele negre, crăpate, tremurau ținând trestiiile argintii, sclipind în lumina lunii ca undele apei.

Pașii nu se mai auzeau. Efix mai zăbovi totuși acolo, nemișcat, în așteptare.

Luna se înălța în fața lui și șoaptele serii anunțau omul că ziua lui de muncă se sfârșise. Se auzeau cântecul cadențat al cucului, țârâitul greierilor timpurii, câte un strigăt de pasăre; era suspinul trestiiilor și glasul tot mai clar al râului; era mai ales un suflu, o respirație grea, misterioasă, ce părea că iese din pământ; da, ziua de muncă a omului se terminase și începea viața fantastică a duhurilor, a zânelor și a spiridușilor. Duhurile de demult ale Baronilor coborau dintre ruinele castelului, peste satul Galte, plutind în zare, la stânga lui Efix și alergau pe malurile râului la vânătoarea de mistreți și vulpi; armele lor străluceau în mijlocul arinilor scunzi de pe mal, iar lătratul stins al câinilor, în depărtare, arăta trecerea lor.

Efix auzea zgomotele pe care *panas*, femeile moarte la naștere, le făceau spălându-și rufele, jos la râu, bătându-le cu o tibie de mort, și, de aceea, credea că-l zărește pe *ammattadore*, duhul cu șapte tichii în care păstrează o comoară, sărind de ici-colo prin livada de migdali, urmat de strigoi cu coama de oțel. Trecerea lui trezea scânteierea ramurilor și a pietrelor, în lumina lunii; duhurilor rele li se alăturau duhurile copiilor nebotezați, spirite albe, zburând prin aer, schimbându-se în nourași argintii îndărătul lunii, iar piticii și *janas*, zâne micuțe care în timpul zilei stau în casele lor din stâncă, țesând stofe de aur, în războaie de aur, dansau în umbra tufelor înalte de *flirea*, în timp ce uriașii se zăreau printre stâncile munților, sub lumina lunii, ținând de hățuri cai verzi pe care numai ei știau să-i călărească, încercând să vadă dacă acolo jos, prin pajiștile de euforie otrăvitoare se ascunde vreun balaur sau dacă legendarul șarpe *cananea*₂, care exista încă din vremea lui Hristos, se târăște pe nisip în jurul mlaștinii.

Mai ales în nopțile cu lună, tot acest popor misterios însuflețește dealurile și văile; omul nu are dreptul să-l tulbure cu prezența lui, după cum duhurile îl respectă pe el la lumina soarelui; este deci timpul să te retragi și să închizi ochii sub aripa ocrotitoare a îngerilor de pază.

Efix își făcu semnul crucii și se ridică, dar parcă mai aștepta să

vină cineva. Împinse totuși stinghia ce servea de ușă și se sprijini pe o cruce mare din trestii, care trebuia să împiedice duhurile și *Tentațiile* să intre în colibă.

Clarul de lună pătrundea prin crăpături, luminând camera strâmtă și joasă, destul de încăpătoare pentru el, care era mic și slab ca un adolescent.

Din acoperișul conic, făcut din trestii și stuf, cu o gaură la mijloc pentru ieșirea fumului, și care se sprijinea de zidurile netencuite, atârnavu funii de ceapă și mănunchiuri de ierburi uscate, cruci de palmieri și ramuri de măslin sfințit, o lumânare, o seceră împotriva strigoilor și un săculeț de orez împotriva *panaselor*; la fiecare adiere totul tremura, iar pânzele de păianjen luceau în bătaia lunii.

Jos, pe podeaua de pământ, se odihnea o oală cu toarte, iar lângă ea zăcea o tigaie întoarsă.

Efix își pregăti rogojina, dar nu se culcă. Mereu i se părea că aude pași de copil; cineva venea sigur, și, într-adevăr, deodată, câinii începură să latre undeva, prin apropiere, pe locurile vecine și întreg ținutul, care cu câteva clipe mai înainte părea adormit sub murmurul de rugăciune al glasurilor nocturne, se umplu de ecouri și freamăt ca și cum s-ar fi trezit dintr-odată.

Efix deschise iar ușa. O umbră neagră urca povârnișul unde lanul de bob unduia argintiu sub lună și Efix, căruia în timpul nopții chiar și figurile omenești îi păreau misterioase, își făcu din nou semnul crucii. Dar o voce cunoscută îl strigă; era vocea tânără și un pic gâfâită a unui băiat care locuia alături de casa doamnelor Pintor.

— Nene Efisé, nene Efisé!

— Ce s-a întâmplat, Zuannanto? Sunt bine stăpânele mele?

— Sunt bine, da, așa mi se pare. M-au trimis doar să-ți spun să cobori în sat mâine în zori, că vor să-ți vorbească. O fi poate pentru o scrisoare galbenă ce-am văzut-o în mâna doamnei Noemi. Doamna Noemi o citea, iar doamna Ruth, care mătura curtea, îmbrobodită ca o călugăriță, se oprise sprijinindu-se în coada măturii, ascultând.

— O scrisoare? Nu știi de la cine?

— Eu nu, nu știu să citesc. Dar bunică-mea spune că poate e de la domnișoru' Giacinto, nepotul stăpânelor dumatiale.

Da, Efix simțea, așa trebuia să fie; își scărpină gânditor obrazul, cu capul plecat, plin de speranță, dar și de teamă să nu se înșele.

Băiatul se așeză obosit pe piatra din fața colibei și își desfăcu șireturile de la bocanci, întrebând dacă nu era ceva de mâncare.

— Am venit într-o goană, mi-era frică de duhuri.

Efix ridică chipul măsliniu, dur ca o mască de bronz, și îl fixă pe băiat cu ochii lui mici și albaștri, duși în fundul capului, și ochii aceia vii, strălucitori, înconjurați de riduri, exprimau o teamă copilărească.

— Ți-au spus dacă trebuie să mă duc acu', noaptea, sau mâine-dimineață?

— Măine, îți spun! Cât timp dumneata ești în sat eu voi sta aici, de pază, la moșie.

Argatul era obișnuit să fie supus stăpânelor lui și nu mai puse alte întrebări; rupse o ceapă de pe funie, luă o bucată de pâine din traistă și, în timp ce băiatul mânca râzând și lăcrimând din cauza cepei, începură din nou să vorbească. Persoanele cele mai de vază din sat erau pomenite în discuția lor; mai întâi preotul, apoi sora preotului, pe urmă Milese, cel care se însurase cu fata celei din urmă și devenise din negustor ambulant de portocale și urcioare cel mai bogat negustor din ținut. După aceea venea don Predu, primarul, vărul stăpânelor lui Efix. Și don Predu era bogat, dar nu ca Milese. Urma apoi Kallina, cămătăreasa, bogată și ea, dar în chip misterios.

— Hoții au încercat să-i spargă zidul. Degeaba, e vrăjit. Și ea râdea azi-dimineață în curte, zicând: „Și dacă mă calcă hoții vor găsi numai praf și pulbere, săracă cum sunt“. Dar bunică-mea zicea că tușa Kallina are un săculeț plin cu aur, în zid.

De fapt lui Efix puțin îi păsa de aceste povești. Culcat pe rogojină, cu o mână la subsuoară și alta sub bărbie, își simțea inima bătând, iar foșnetul trestiiilor pe dâmb îi părea suspinul unui duh rău. Scrisoarea galbenă. Galbenul, urâtă culoare. Cine știe ce trebuia să se mai întâmple stăpânelor lui. De douăzeci de ani, pe aici, când o întâmplare rupea șirul monoton al zilelor în casa Pintor, era fără îndoială o întâmplare nenorocită.

Și băiatul se culcase, dar nu avea chef să doarmă.

— Nene Efix, și azi bunică-mea povestea că stăpânele dumitale au fost bogate ca și don Predu. E adevărat sau nu?

— E adevărat, spuse argatul suspinând. Dar nu-i acum timpul să pomenim de asta. Dormi.

Băiatul căscă.

— Dar tot bunica povestea că, după moartea doamnei Maria Cristina, fericita stăpână bătrână, a căzut un blestem peste casă. E adevărat sau nu?

— Dormi, îți spun, nu-i acu momentul să vorbim de asta!

— Dar lasă-mă să vorbesc! Și de ce a fugit doamna Lia, stăpâna

dumitale cea tânără? Bunica îmi spunea că dumneata știi, că ai ajutat-o să fugă; ai însoțit-o până la pod, unde s-a ascuns până a trecut un car care a dus-o până la mare. Acolo s-a îmbarcat. Și don Zame, tatăl ei, stăpânul dumitale, a căutat-o până a murit. A murit acolo lângă pod. Cine l-a ucis? Bunica spune că dumneata știi.

— Bunică-ta e o vrăjitoare. Amândoi, și tu și ea, să lăsați morții în pace, strigă Efix, dar vocea îi era spartă și băiatul râse obraznic.

— Nu te înfuria, că îți face rău, nene Efix. Bunica spune că un duh l-a ucis pe don Zame. Așa-i sau nu?

Efix nu răspunse; închise ochii, își puse mâinile la urechi, dar vocea băiatului se auzea în întuneric și îi părea chiar vocea trecutului.

Și iată, încetul cu încetul, se adună toți în jurul lui, pătrund prin crăpături ca razele lunii; este doamna Maria Cristina, frumoasă și liniștită ca o sfântă, și don Zame, roșu și turbat ca un diavol; cele patru fiice au pe chipul palid seninătatea mamei și în adâncul ochilor patima tatălui; sunt argații, servitoarele, rudele, prietenii, toată lumea care umple casa bogată a urmașilor Baronilor din acest ținut. Dar trece vântul nenorocirii și lumea se risipește ca nourașii pe cer în jurul lunii, când suflă vântul de nord.

Doamna Cristina a murit. Chipul palid al fiicelor pierde puțin din seninătatea mamei, iar patima din adâncul ochilor lor crește pe măsură ce don Zame, după moartea nevastei, ia tot mai mult înfățișarea despotică a Baronilor, strămoșii lui și, ca aceștia, le ține închise în casă pe cele patru fiice ca pe niște sclave în așteptarea soților demni de ele. Ca și sclavele, ele trebuie să muncească, să facă pâine, să țeară, să gătească, să știe să-și aibă grijă de lucruri; și mai ales nu trebuie să ridice ochii în fața bărbaților, nici măcar să îndrăznească să se gândească la vreunul care nu le era hărăzit ca soț. Dar anii treceau și mirele nu sosea. Și cu cât fetele îmbătrâneau, cu atât don Zame le cerea să păstreze cu sfințenie obiceiurile. Vai și amar dacă le vedea arătându-se la ferestrele ce dădeau în ulița din spatele casei sau dacă ieșeau fără voia lui. Le palmuia acoperindu-le de ocări, iar pe tinerii care treceau de două ori la rând pe uliță îi amenința cu moartea.

El, în schimb, își trecea zilele învârtindu-se prin sat sau șezând pe banca de piatră din fața prăvăliei surorii preotului. De frica gurii lui spurcate oamenii îl ocoleau când îl vedeau. El se certa cu toți și era atât de invidios pe bunul altuia, încât atunci când trecea pe lângă o moșie frumoasă zicea: „mânca-te-ar procesele“. Dar judecățile ajunseseră să-i mănânce lui pământurile; și o nenorocire nemaipomenită îl lovi ca o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru trufia și prejudecățile lui.

Domnișoara Lia, a treia dintre fetele lui, a dispărut într-o noapte din casa părintească și mult timp nu s-a știut nimic de ea. O umbră de moarte apăsă casa; niciodată nu se întâmplase un scandal asemănător în ținut, niciodată o domnișoară nobilă și bine educată, ca Lia, nu fugise așa. Don Zame parcă înnebunise. Alerga în sus și în jos, în toate părțile, de-a lungul coastei, în căutarea Liei, dar nimeni nu știa să-l lămurească defel. În sfârșit ea a scris surorilor, spunându-le că se găsește într-un loc sigur și e mulțumită că și-a rupt lanțurile. Dar surorile nu i-au iertat gestul nesăbuit și nici nu i-au răspuns. Don Zame a devenit și mai tiran cu ele. Își fărâmița în continuare moșia, chinuia argatul, sâcâia jumătate din sat cu gâlceava, umbla mereu în speranța că va da de urma fetei și o va aduce acasă. Umbra rușinii, pricinuită de dispariția Liei și care plutea peste el și întreaga familie, îl apăsă, ca pe un condamnat. Într-o dimineață a fost găsit mort în mijlocul drumului, pe pod, în afara satului. Trebuie să fi murit de inimă rea, pentru că nu exista nici o urmă de violență, numai o mică pată verde la ceafă.

Lumea spunea că poate don Zame s-o fi certat cu cineva și că fusese omorât cu lovituri de bătă; dar cu timpul aceste zvonuri încetară și rămase convingerea că murise de inimă rea, din cauza fugii fetei lui.

Lia totuși continua să le scrie, anunțându-și căsătoria, în timp ce surorile dezonorate de fuga ei nu puteau să se mărite.

Bărbatul ei, pe care-l întâlnise din întâmplare când a plecat, era negustor de animale. Trăiau la Civitavecchia, în oarecare îndestulare, și așteptau în curând un copil.

Surorile nu i-au iertat nici această nouă greșală, căsătoria cu un om de rând întâlnit într-un fel atât de nepotrivit.

La puțin timp după aceea, Lia a scris iar, anunțând nașterea lui Giacinto. Ele i-au trimis un dar copilului, fără să scrie însă mamei.

Și anii treceau. Giacinto creștea și de fiecare dată, de Paște ori de Crăciun, scria mătușilor și mătușile îi trimiteau un dar. O dată a scris că studiază, altă dată că vrea să intre în marină, apoi că a găsit de lucru; după aceea a anunțat moartea lui taică-său, a maică-sii; în sfârșit, își exprima dorința să le viziteze și să stea împreună cu ele, dacă în sat ar găsi de lucru.

Mărunta lui slujbă de la Birourile Vămii nu-i plăcea. Era neînsemnată, umilitoare, și îi ruina tinerețea. Iar el iubea viața activă, da, dar simplă, în aer liber. Toți îl sfătuiau să se retragă în insula mamei lui, ca să-și încerce norocul cu o muncă cinstită.

Mătușile au început să se sfătuiască; cu cât vorbeau mai mult cu atât se înțelegeau mai puțin.

— Să lucreze? spunea doamna Ruth, cea mai liniștită. Dar satul nostru nu le asigură de lucru nici măcar celor născuți aici!

Doamna Ester însă încuraja planurile nepotului, în timp ce doamna Noemi, cea mai tânără dintre ele, zâmbea rece și zeflemitor.

— El crede poate că vine aici să facă pe domnul. Să vină, să vină! Va ajunge să pescuiască în râu...

— Chiar el spune că vrea să muncească, Noemi, sora mea! Va munci, deci. Va fi negustor ca tatăl lui.

— Trebuia s-o facă înainte. Neamul nostru nu a cumpărat niciodată boi.

— Alte timpuri, Noemi, draga mea. De altfel domnii sunt acum tocmai negustorii. Îl vezi pe Milese? El spune: „Baronul de Galte acum eu sunt“.

Noemi râdea cu o privire rea în ochii adânci și râsul ei o descuraja pe doamna Ester, mai mult decât argumentele celeilalte surori. În toate zilele aceeași poveste, numele lui Giacinto se auzea în toată casa, chiar și atunci când cele trei surori tăceau, ca și cum el ar fi trăit printre ele încă din prima zi de viață, iar chipul lui necunoscut însuflețea casa părăginită.

Efix nu-și aducea aminte să fi luat parte direct la discuțiile stăpânelor lui; nu îndrăznea mai ales pentru că ele nu-l băgau în seamă și apoi nici nu dorea să aibă cugetul încărcat; dar voia ca băiatul să vină.

Îl iubea, îl iubise mereu ca pe un membru al familiei.

După moartea lui don Zame el rămăsese cu cele trei doamne Pintor să le ajute să-și rezolve treburile încurcate. Rudele nu se îngrijeau de ele, ba mai mult, le disprețuiau și le ocoleau; ele nu erau în stare să facă altceva decât treburile casei și nici măcar nu cunoșteau moșia, ultima rămășiță a bunurilor proprii.

— Voi sta încă un an în slujba lor, spusese Efix cuprins de milă față de neputința stăpânelor. Și a rămas douăzeci de ani.

Cele trei surori trăiau din renta moșiei cultivate de el. După fiecare recoltă când trebuia să-l plătească, doamna Ester spunea argatului: treizeci de scuzi pe an și o pereche de bocanci.

— Ai răbdare, pentru numele lui Dumnezeu; ce-i al tău n-o să-ți lipsească.

Și el avea răbdare și creditul creștea din an în an, încât doamna Ester, mai în glumă, mai în serios, îi promitea să-l lase moștenitorul averii și al casei, chiar dacă el era mult mai vârstnic ca ele.

Bătrân de-acu și slab, rămânea totuși un bărbat și era suficientă prezența lui ca să le ocrotească pe cele trei doamne.

Acum era el cel care le dorea norocul; măcar dacă Noemi ar găsi un bărbat! Dar dacă scrisoarea galbenă adusesese o veste bună? Dacă anunța o moștenire? Poate era o cerere în căsătorie pentru Noemi? Doamnele Pintor mai aveau încă rude bogate la Sassari și la Nuoro: ce, una dintre ele nu s-ar putea căsători cu Noemi? Chiar don Predu ar fi putut să scrie scrisoarea galbenă. Și iată că în imaginația obosită a argatului lucrurile își schimbau într-un fel fața de la noapte la zi; totul e lumină, blândețe, nobilele lui stăpâne întineresc, se ridică în zbor ca vulturii cărora le cresc iar penele; casa le renaște și totul în jur înflorește ca valea primăvara.

Și lui, sărmanului argat, nu-i rămânea decât să se retragă pentru restul vieții la moșie, să-și întindă rogojina și să se odihnească cu mila lui Dumnezeu, în timp ce, în liniștea nopții trestiiile șopteau ruga pământului care adormea.

² Simbolul longevității

În zori plecă, lăsându-l pe băiat să păzească moșia.

Drumul până în sat urca și el mergea încet, pentru că anul trecut avusese friguri și simțea o mare slăbiciune în picioare. De fiecare dată se oprea, întorcându-se să vadă toată moșia înverzită între cele două șiruri de smochini de India; iar coliba aflată acolo, neagră, între verdele-albăstrui al trestiiilor și albul stâncilor îi părea un cuib, un cuib adevărat.

Ori de câte ori se îndepărta de colibă o privea duios și nostalgic, ca o pasăre care migrează. Simțea că a lăsat acolo ceea ce avea mai bun în el; și mergând pe drum, de-a lungul râului, pe lângă stufărișuri și arini scunzi, i se părea că este un pelerin, cu desaga mică de lână pe spate și cu un băț din lemn de soc în mână, înaintând spre un loc de căință: lumea.

Facă-se voia Domnului și să mergem înainte. Iată, o parte din vale deschizându-se, iar pe coama dealului apărând o grămadă de dărâmături, ruinele Castelului. Dintr-un zid negru o fereastră albastră, goală, ca însuși ochiul trecutului, privește peisajul plin de nostalgia răsăritului de soare, câmpia presărată cu dune cenușii de nisip și cu tufe gălbui de papură, vâna verzuie a râului, satele albe cu clopotniță în mijloc ca pistilul în floare. Dinspre munții din Nuoro se zăresc nori de culoarea nalbei și a aurului.

Efix înaintează mic și negru în atâta măreție de lumină. Soarele face să scânteieze toată câmpia; fiecare papură pare un fir de argint și din fiecare tufă de euforie se aude un strigăt de pasăre. Iată conul verde și alb al Muntelui de Galte, brăzdat de umbre și raze de soare. La poalele muntelui, ținutul se aseamănă cu ruinele vechii cetăți romane.

Ziduri lungi în paragină,ocioabe fără acoperiș, grămezi de moloz în fața curților și gardurilor, maghernițe intacte, mai impresionante decât înseși ruinele, se aflau de o parte și de alta a drumurilor în pantă, pavate pe mijloc cu pietre mari; roci vulcanice, împrăștiate ici și colo, dau impresia că un cataclism a distrus vechiul oraș și i-a alungat pe locuitori. În atâta dezolare câteva case noi răsar timide, iar rodiile și roșcovele, smochinii de India și curmalii schimbă întru câțva tristețea locului.

Dar pe măsură ce Efix urca, această tristețe creștea și se întindea peste dâmb, la umbra muntelui, printre gardurile de mure și de euforie, în fața vechiului cimitir și a bisericii în ruină. Drumurile erau pustii, iar stâncile de pe Munte apăreau acum ca niște turnuri de marmură.

Efix s-a oprit în fața porții casei doamnelor Pintor, vecină cu vechiul cimitir. În timp ce poarta vechiului cimitir abia se deschidea cu

ajutorul unui ax ros, aceea a casei celor trei doamne avea un arc în zidărie, iar sub arhitravă se vedea urma unei embleme, capul unui războinic cu coif și un braț înarmat cu spadă, motto-ul fiind: *quis resistit hujas*? Cele două intrări erau aproape identice, fiecare având dinainte câte trei trepte tocite, năpădite de iarbă.

Efix a traversat curtea pătrată și mare, pavată cu lespezi pe mijloc ca drumurile, cu un fel de brazdă din piatră dură pentru șanțul de scurgere a apei de ploaie; și-a luat apoi desaga de pe spate, încercând să vadă dacă vreuna dintre stăpânele lui se arată. Casa, cu un singur cat, se înalță în fundul curții, străjuită de muntele care părea o glugă enormă, albă și verde.

Trei uși s-au deschis pe balconul de lemn, ca o verandă, care ținea cât tot catul superior al casei și la care se ajungea urcând pe o scară exterioară și ea în stare jalnică.

O sfoară înnegrită, înnodată și fixată în cârlige înfipite la colțurile scării, înlocuia balustrada de odinioară. Ușile, stâlpii și balustrada balconului erau din lemn foarte fin sculptat; cu toate astea totul se clătina, iar lemnul ros, acum negru, părea că la cea mai mică izbitură se prefăcea în praf, ca măcinat de un burghiu invizibil. Ici și colo, totuși, pe lemnul balconului, dincolo de coloanele subțiri, intacte încă, se observau resturile cornișei sub care se zărea o ornamentație de frunze, flori și fructe în relief; Efix își aminti că încă de copil acel balcon îi trezea un respect religios, aidoma amvonului și balustradei care înconjura altarul bisericii.

O femeie scundă și grasă, îmbrăcată în negru și cu basmaua albă legată în jurul obrazului sever, negricios, a apărut pe balcon, s-a aplecat, l-a văzut pe argat și ochii ei negri, migdalați au scânteiat de bucurie.

— Doamna Ruth, bună ziua, stăpâna mea!

Doamna Ruth a coborât iute lăsând să i se vadă picioarele groase acoperite de ciorapi albăstrii; îi zâmbea, arătându-și dinții intacti sub buzele umbrite de puf.

— Dar doamna Ester? Și doamna Noemi?

— Ester a plecat la biserică, Noemi se trezește acum. Frumoasă vreme, Efix! Cum merge treaba pe-acolo?

— Bine, bine, mulțumesc lui Dumnezeu, totul e bine.

Bucătăria era veche, parcă din Evul Mediu: un scaun de lemn sculptat era rezemat de peretele de lângă cămin; prin gratiile ferestrei se vedea verdele proaspăt al Muntelui. Pe pereții coșcoviți și goi se vedeau încă urmele cratițelor de aramă dispărute, iar cârligele lustruite și strălucitoare, de care cândva erau atârinate șeile, desagii, armele, păreau

puse acolo doar ca amintire.

— Ei bine, doamna Ruth? întrebă Efix în timp ce femeia punea un ibric mic de aramă pe foc. Ea își întoarse fața mare, negricioasă, înconjurată de albul basmalei și clipi din ochi făcându-i semn să aibă răbdare.

— Du-te și scoate niște apă până coboară Noemi.

Efix luă găleata de sub scaun, se îndreptă spre ușă, dar înainte de-a ieși se întoarse timid, privind găleata în balans.

— Scrisoarea este de la domnișoru' Giacinto?

— Scrisoarea? Este o telegramă.

— Iisuse Hristoase? Nu s-a întâmplat nimic rău?

— Nimic, nimic! Hai, du-te.

Era zadarnic să insiști înainte să coboare Noemi; doamna Ruth, deși era cea mai bătrână dintre cele trei surori și ținea cheile casei, de altfel nu mai era nimic de care să ai grijă, nu avea niciodată nici o inițiativă și nu-și lua nici o responsabilitate.

El se duse la fântâna ca o *nuraghe*, săpată într-un colț al curții, înconjurată de o piatră dură pe care erau înșirate câni ciobite, în care înfloreau micșunile și tufe de iasomie; una dintre flori se cățara pe zid de parcă voia să vadă ce se petrece dincolo de el.

Multe amintiri trezea în inima argatului acest colț de curte, trist ca un muzeu, vesel ca aurul strălucitor al micșunelor și ca verdele proaspăt al iasomiei!

Parcă o vedea pe doamna Lia, palidă și subțire ca o trestie, stând în balcon, privind în depărtare ca să afle ceea ce este dincolo, în lume. În ziua în care a fugit Lia, Efix o văzuse așa, nemișcată acolo sus, ca pilotul navei care străbate cu privirea misterul mării.

Cât cântăreau aceste amintiri! Cât găleata plină cu apă care atârna acum acolo jos, în fântână!

Ridicând privirea, Efix văzu că femeia care apăruse în balcon, înaltă, sprintenă, închizându-și manșetele jachetei negre cu falduri, nu era Lia.

— Doamna Noemi, bună ziua, stăpâna mea. Nu coborâți?

Ea se aplecă puțin, iar părul des și negru, strălucitor, frumos, încadrându-i chipul palid, părea o aureolă; răspunse la salut cu ochii ei negri, scânteind sub genele lungi, dar nu vorbi și nici nu coborî. Deschise larg ușile și ferestrele, așa nu era pericol să se trântescă de la curent și să se spargă geamurile, care oricum nu mai existau de atâția ani; aduse apoi afară o cuvertură pe care o întinse bine la soare.

— Nu coborâți, doamnă Noemi? repetă Efix ridicând capul.

— Acum, acum.

Dar ea netezea bine cuvertura și părea că zăbovește, admirând priveliștea din jur de o frumusețe plină de nostalgie, cu câmpia nisipoasă brăzdată de râu, de șiruri de ploi și arini, de întinderi de trestii și euforie, cu bisericuța înnegrită înconjurată de ruine și de vechiul cimitir năpădit de iarbă din care se vedea ici-colo albul oaselor celor morți; în depărtare se zărea dealul cu ruina Castelului. Norii aurii pluteau peste deal și ruine, iar liniștea și calmul acestei dimineți dădeau o seninătate de cimitir întregului ținut.

Trecutul domnea încă peste aceste locuri.

Noemi nu se lăsa impresionată; încă de copilă era obișnuită să vadă oasele morților care păreau că se încălzeau la soare iarna, iar primăvara străluceau ca roua. Nimeni nu se gândea să le ia de aici, de ce s-ar fi gândit tocmai ea.

Doamna Ester, însă, în timp ce urca cu pas lent și liniștit drumul de la biserica nouă din sat – în casă era mereu grăbită, în lume făcând lucrurile cu calm pentru că o femeie nobilă trebuie să fie sigură și stăpână pe ea –, ajungând în fața cimitirului vechi își făcu semnul crucii și se rugă pentru sufletele celor morți.

Doamna Ester nu uita nimic și nu-i scăpa nimic niciodată: abia intrată în curte observă că cineva a scos apă din fântână; puse la loc găleata, luă o pietricică din ghiveciul cu micșunele și, după ce intră în bucătărie, îl salută pe Efix și-l întrebă imediat dacă i-au dat să bea cafea.

— Mi-a dat, mi-a dat, doamna Ester, stăpâna mea!

Între timp, doamna Noemi cobora cu telegrama în mână, dar nu se hotăra s-o citească de parcă-i pierise cheful, exasperată de curiozitatea argatului.

— Ester, spuse așezându-se pe laviță lângă vatră, de ce nu-ți scoti șalul?

— Este slujbă la biserică în dimineața asta; vreau să mai ies. Citește.

Se așază și ea pe laviță, iar doamna Ruth o imită; stând așa, cele trei surori semănau într-un mod surprinzător; reprezentau trei vârste diferite: doamna Noemi încă tânără, doamna Ester mai în vârstă, iar doamna Ruth deja bătrână, dar de o bătrânețe puternică, nobilă, senină.

Ochii doamnei Ester, puțin mai deschiși la culoare decât ai surorilor ei, ca aluna aurie, scânteiau totuși, copilăroși și malițioși.

Argatul s-a așezat în fața lor, așteptând. Doamna Noemi, după ce desfăcu foaia galbenă, o privi fix, ca și cum n-ar fi reușit să înțeleagă cuvintele, ca apoi să o parcurgă repede, plină de ciudă:

— Ei bine, spune că peste câteva zile va sosi. Asta e! Ridică ochii și se înroși privind severă chipul lui Efix; apoi celelalte două îl priviră și ele.

— Înțelegi? Așa, imediat, ca și cum ar veni în casa lui.

— Ce spui de asta? întrebă doamna Ester apăsând cu mâna nodul șalului.

Efix avea un chip fericit; ridurile dese din jurul ochilor lui păreau raze. El nu încerca să-și ascundă bucuria.

— Sunt un biet argat, dar zic că providența știe ce face.

— Mulțumescu-ți ție, Doamne! Cel puțin este cineva care înțelege situația, spuse doamna Ester.

Dar Noemi redevenise palidă. Cuvinte de protest îi stăteau pe buze, dar ca de obicei reuși să se stăpânească în fața argatului pe care se părea că nu-l prea bagă în seamă și totuși adăugă:

— Aici nu e vorba de providență, nu se discută despre asta. Este vorba... adăugă după un moment de ezitare... trebuie să-i răspundem direct și clar că în casa noastră nu este loc pentru el!

Efix desfăcu brațele și-și înclină puțin capul, ca și cum ar fi zis: „Atunci de ce mă mai întrebați?“, dar doamna Ester începu să râdă și se ridică fluturând cu nerăbdare cele două aripi negre ale șalului.

— Și unde vrei să se ducă atunci? La casa preotului, ca străinii care nu găsesc găzduire?

— Eu mai de grabă nu i-aș răspunde nimic, propuse doamna Ruth luând din mâna lui Noemi telegrama, pe care aceasta o împăturea și reîmpăturea nervos. Dacă vine, e bine-venit. L-am putea primi ca pe un străin. Bine ai venit, oaspete! adăugă ca și cum ar fi salutat pe cineva care intrase pe ușă. Foarte bine. Și dacă se poartă urât, să plece.

Doamna Ester zâmbea privindu-și sora care era cea mai timidă și nehotărâtă dintre ele; aplecându-se o bătu cu mâna pe genunchi:

— Să-l gonim, vrei să spui? Frumoasă figură, dragă surioară. Si vei avea tu curajul acesta, tu, Ruth?

Efix se gândea. Dintr-odată ridică capul și puse o mână pe piept.

— La asta mă voi gândi eu, promise cu hotărâre.

În clipa aceea ochii lui îi întâlneau pe cei ai lui Noemi, și el, căruia-i fusese mereu frică de acei ochi limpezi și reci ca o apă adâncă, înțelese că stăpâna cea tânără luase în serios promisiunea lui. Dar nu regretă că o făcuse. Multe alte responsabilități își asumase în viața lui.

El a rămas în sat toată ziua. Era neliniștit din cauza moșiei – cu toate că la vremea aia era puțin de furat –, dar i se părea că o oarecare dezbinare le tulburase pe stăpâne și nu voia să plece înainte de a le vedea pe toate împăcate.

După ce a așezat câteva obiecte la locul lor, doamna Ester a plecat iar la biserică; Efix i-a promis c-o s-o ajungă din urmă; în timp ce Noemi urca la etaj, el intră din nou în bucătărie și o rugă în șoaptă pe doamna Ruth, care îngenunchease pe pământ și frământa puțin aluat pe o măsuță joasă, să-i dea telegrama.

Ea își înălță capul și cu pumnul strâns, alb de făină, își dădu basmaua puțin pe spate.

— Ai auzit-o? spuse în șoaptă arătând spre Noemi. E mereu aceeași! Orgoliul o stăpânește.

— Aveți dreptate! afirmă Efix preocupat. Când ești nobil, ești nobil, doamnă Ruth. Găsești o monedă sub pământ? Vi se pare de fier, pentru că e neagră, dar dacă o curățați vedeți că e aur. Aurul e mereu aur.

Doamna Ruth a înțeles că față de Efix era zadarnic să mai scuza orgoliul arătat de Noemi și, gata să fie de acord cu celălalt, se înveseli.

— Îți amintești cât era de mândru tatăl meu? spuse vârând mâinile ei roșii cu vene albăstrui în coca albă. Și el vorbea așa. El, desigur, nu i-ar fi permis lui Giacinto nici măcar să debarce. Ce spui, Efix?

— Eu? Eu sunt un biet argat, dar cred că domnișoru' Giacinto ar fi debarcat oricum.

— Fiul mamei lui, vrei să spui! suspină doamna Ruth, și argatul suspină și el. Umbra trecutului îl însoțea mereu.

Dar bărbatul făcu un gest ca și cum ar fi înlăturat această umbră și, urmărind cu ochii mișcarea mâinilor roșii care trăgeau, îndoiau și băteau aluatul alb, reluă cu calm:

— Băiatul este bun și providența îl va ajuta. Trebuie totuși să fim atenți să nu ia friguri. După aceea va trebui să-i cumpărăm un cal, pentru că pe continent nu se merge pe jos. Mă voi ocupa eu de asta. Important este ca Domniile Voastre să fiți de acord.

Dar ea spuse imediat cu mândrie:

— Și ce, nu suntem de acord? Ne-ai auzit oare certându-ne? Nu te duci la biserică, Efix?

El a înțeles că îl concediază și ieși în curte, uitându-se dacă poate vorbi cu doamna Noemi.

Iat-o, tocmai ia cuvertura de pe balcon; degeaba s-o rogi să coboare, trebuie să urci tu până la ea.

— Doamna Noemi, pot să vă pun o întrebare? Sunteți mulțumită? Noemi îl privi surprinsă, cu cuvertura în brațe.

— De ce anume?

— Că vine domnișoru' Giacinto? O să vedeți că este un băiat bun.

— Tu unde l-ai cunoscut?

— Se vede după cum scrie. Va putea face mult. Va trebui, totuși, să i se cumpere un cal.

— Chiar și pinteni!

— Depinde numai de Domniile Voastre să fiți de acord. Asta-i important.

Ea luă un fir din cuvertură și-l aruncă în curte; fața i se întunecase.

— Când nu ne-am înțeles între noi? Până acum mereu am fost de acord.

— Da, dar se pare că dumneavoastră nu sunteți mulțumită de sosirea domnișorului Giacinto.

— Trebuie să sar într-un picior? Nu este Mesia, spuse ea intrând pe ușa prin care se vedeau interiorul unei camere albe cu un pat vechi, o ladă veche, o fereastră fără geamuri, deschisă spre verdele Muntelui.

Efix coborî, rupse o micșunea mititică și, ținând-o la spate, se îndreptă spre biserică.

Liniștea și răcoarea Muntelui amenințător domneau în jur; numai trilul pițigoilor în mijlocul ruinelor înveselea locul, însoțind rugăciunea monotonă a femeilor strânse în biserică.

Efix intră în vârful picioarelor, cu micșuneaua în mână și îngenunche în spatele coloanei amvonului.

Biserica era lăsată în paragină; totul era cenușiu, umed și prăfos. Din găurile acoperișului de lemn, cădeau raze oblice de pulbere foarte fină, argintie, ce se oprea pe capul femeilor îngenunchiate, iar chipurile gălbui care abia se mai deslușeau de pe fondul negru, crăpat, al picturilor ce mai împodobeau încă pereții, se asemănau cu aceste femei îmbrăcate în negru și violet, toate palide ca fildeșul, chiar și cele mai frumoase și mai gingașe având pieptul descărn timer și stomacul umflat de friguri. Până și rugăciunea avea o rezonanță lentă și monotonă, care părea că vibrează departe, dincolo de timp. Slujba era pentru un parastas de o lună și o pânză neagră cu franjuri aurii acoperea balustrada altarului; preotul, cu veșminte albe și negre, se întorcea încet cu mâinile ridicate, ca două raze de lumină care-i dansau în jur și-i înconjurau capul de profet ca o aureolă.

Fără sunetul clopotului, al cărui glas părea să alunge spiritele din jur, Efix, cu toată lumina, cu tot cântecul păsărilor, avea impresia că asistă la o slujbă de fantasme. Iată-le, sunt toate aici; este don Zame, îngenuncheat pe banca familiei și colo, mai sus, doamna Lia, palidă, cu șalul ei negru ca și chipiul de deasupra, din tabloul vechi, pe care toate femeile îl privesc de fiecare dată. Este imaginea Magdalenei, despre care se zice că-i pictată după natură: dragostea, liniștea, remușcarea și

speranța îi rîd și îi plîng în ochii adânci și pe gura amară... Efix o privește și simte, ca întotdeauna în fața ei, că se ivește din întuneric un trecut fără sfârșit, și-l cuprinde o amețelă ca și cum el însuși ar fi atârnat într-un gol misterios.

I se părea că-și amintește de o viață de demult, foarte îndepărtată; că totul în jur se însufletește, dar ca o viață fantastică, legendară; morții înviau. Hristos, care stătea în spatele perdelei de un galben-închis, în altar, și care era arătat poporului numai de două ori pe an, coboară din ascunzătoarea lui și merge și El este slab, palid, tăcut. Merge și poporul îl urmează, iar în mijlocul poporului se află el, Efix, care merge, merge cu floarea în mână, cu inima neliniștită de un imbold de tinerețe. Femeile cântă, păsările cântă, doamna Ester, în picioare lângă argat, își strânge cu mâna legătura șalului. Procesiunea se continuă afară, în sat, iar satul este acoperit de flori de rodii și de viță albă; casele sunt noi, portalul casei familiei Pintor e nou, din lemn de nuc lustruit, balconul e intact... Totul este nou, totul este frumos. Doamna Maria Cristina e vie și se arată în balconul unde sunt întinse cuverturile din mătase. Doamna Noemi e foarte tânără, e logodită cu don Predu, și don Zame, aflat și el în procesiune, se arată ca de obicei mînios, dar e foarte mulțumit...

Dar cântecul femeilor a încetat și cîteva se ridică să plece. Efix, care-și sprijinise capul de coloana amvonului, se trezi din visul său și o urmă pe doamna Ester în drumul spre casă.

Din înaltul cerului soarele biciuia ținutul, dezolant în lumina orbitoare și caldă a dimineții. Femeile ieșite din biserică au dispărut care încotro, tăcute ca fantezmele, totul devenind iar singurătate și liniște în jurul casei doamnelor Pintor. Doamna Ester se apropie de fântână ca să sprijine cu o scîndurică tulpina unei garoafe, urcă apoi sprintenă scara, închide ușile și ferestrele. La trecerea ei balconul scârțâie și din zid, ca și din lemnul putregăit, curge pulbere de culoare cenușie.

Așezat sub scară, cu bereta trasă ca să-i umbrească puțin fața, Efix aștepta ca ea să coboare; ascutea cu cuțitul lui cu plăsele un țăruș, pe care doamna Ruth dorea să-l pună sub portic; dar strălucirea lamei în soare îl deranja la ochi, iar micșuneaua, de-acum veștedă, tremura sub genunchiul lui. Îi treceau prin minte gânduri confuze și-și amintea de frigurile care-l chinuseră anul trecut.

— Dacă se întoarce diavolița aia de boală?

Doamna Ester coborî iar cu un vas din stejar de plută în mână. El se dădu la o parte ca s-o lase să treacă și-și ridică fața umbrită de beretă.

— Stăpâna mea nu mai iese?

— Unde vrei să mă duc la ora asta? Nimeni nu m-a invitat la prînz.

— Aș vrea să vă spun ceva. Sunteți mulțumită?

— De ce, sufletul meu?

Ea îi vorbea cu blândețe, dar fără familiaritate; îl considerase mereu un om simplu.

— Că... că sunteți toate de acord cu venirea domnișorului Giacinto?

— Sunt mulțumită, da. Trebuia să fie așa.

— Este un băiat bun. Va avea noroc. Trebuie să i se cumpere un cal.

Totuși...

— Totuși?

— Nu va trebui să-i dați multă libertate. Băieții sunt băieți. Îmi amintesc, când eram băiețandru, dacă unul îmi dădea un deget eu îi luam mâna toată. Și apoi bărbații din neamul Pintor, dumneavoastră o știți, doamna Ester... sunt mândri.

— Dacă nepotul meu va sosi, Efix, eu am să-i spun ca unui oaspete: așază-te, ești ca la tine acasă. Dar el va înțelege că aici este musafir...

Atunci Efix se ridică scuturându-și de pe pantaloni așchiile de la țaruș.

Totul mergea bine și totuși ceva îl neliniștea încă, mai avea ceva de spus dar nu îndrăznea. O urmă pas cu pas pe femeie, își scoase bereta ca să înfigă cu mai multă putere țarușul și așteptă din nou, cu răbdare, până când doamna Ester se întoarse să scoată apă din fântână.

— Dați-mi! Dați-mi mie, spuse luându-i găleata din mână și, în timp ce scoatea apa, se uita înăuntrul fântânii ca să nu-și privească stăpâna în față, pentru că se rușina să-i ceară banii pe care ea i-i datora.

— Doamnă Ester, nu mai văd legăturile de trestii, le-ați vândut?

— Da, le-am vândut, o parte unuia din Nuoro, cealaltă parte am folosit-o pentru repararea acoperișului și așa am plătit și zidarul. Știi, în ultima zi din postul mare, vântul a dărâmat țiglele.

El nu insistă. Sunt atâtea feluri de a aranja lucrurile fără să schimbi oamenii pe care-i iubești.

Plecă atunci la Kallina cămătăreasa, oprindu-se ca să-i dea binețe buncii băiatului rămas de pază la moșie. Înaltă și uscată, cu chipul diavolesc încadrat de basmaua neagră cu colțurile legate în creștetul capului, bătrâna torcea așezată pe scara cocioabei ei făcută din pietre înnegrite. Un șirag de coral îi înconjură gâtul lung, pergamentos, iar doi cercei de aur tremurau ușor la urechi, ca picături luminoase care nu se hotărau să se desprindă. Părea că, îmbătrânind, ea uitase să-și mai scoată bijuteriile astea de tinerețe.

— Ave Maria, tușă Pottoi, cum o duci? Băiatul a rămas acolo sus,

dar în seara asta o să se întoarcă.

Ea îl fixă cu ochi sticloși.

— Ah, ești Efix? Dumnezeu să te apere. Ei bine, scrisoarea de la cine era? De la domnișoru' Giacinto? Dacă vine, primiți-l bine. După tot ce-a fost, se întoarce la casa lui. Este sufletul lui don Zame, pentru că sufletul bătrânilor reînvie în cei tineri. Uite-o pe Grixenda, nepoata mea. S-a născut acu' șaisprezece ani, de ziua lui Hristos, în timp ce maică-sa murea. Ei bine, privește-o; nu-i maică-sa întreagă? Iat-o!

Iat-o, într-adevăr, pe Grixenda care se întorcea dinspre râu cu un coș de pâine pe cap, înaltă, cu fustele suflecate pe picioarele netede și drepte de căprioară. Și tot de căprioară îi erau și ochii, alungiți, umezi pe chipul palid de medalie antică. O panglică roșie i se încrucișa pe piept de la un capăt la celălalt al corsajului deschis pe cămașă, susținând sânul tânăr.

— Nene Efix, îl strigă mios și tineresc, punându-i coșul pe cap și scotocindu-i prin traistă. Sufletul meu drag! Mereu mă gândesc la dumneata și dumneata n-ai nimic să-mi dai. Nici măcar o migdală.

Efix o lăsa să facă ce voia, încântat de delicatețea ei. Dar bătrâna cu fața imobilă și cu ochii sticloși spuse cu blândețe:

— Don Zame, suflet bun, se întoarce. Atunci Grixenda încremeni și chipul ei frumos și ochii ei frumoși semănau puțin cu ai bunicii.

— Se întoarce?

— Lăsați poveștile astea! a spus Efix punând coșul la picioarele fetei; dar ea ascultă fermecată cuvintele bunicii, și chiar și el, coborând pe drum, credea că revede trecutul în fiecare colț de zid.

Iată, colo jos, așezat pe băncuța de piatră lipită de casa Milesilor, un om voinic îmbrăcat în catifea de culoare cafenie care-i scotea mai bine în evidență chipul roșcovan și barba neagră.

Nu este don Zame? Ca și el își bomba pieptul, ținând degetele mari sprijinite de buzunarele vestei, iar pe celelalte, roșietice, încrucișate pe lanțul de aur al ceasului. El stătea acolo toată ziua să privească trecătorii și-și bătea joc de ei. Mulți își schimbau drumul de teama lui și la fel făcu și Efix ca să poată ajunge la casa cămătăresei fără să-l zărească nimeni.

Un gard din smochini de India înconjura ca un zid curtea tușei Kallina. Ea torcea, micuță, cu sandalele împletite, fără ciorapi, cu fețișoara albă și ochii aurii de pasăre de pradă, strălucitori în umbra basmalei legate deasupra capului.

— Efix, frățioare dragă! Ce mai faci? Dar stăpânele tale? Și cum de-ai venit pe la mine? Șezi, șezi, zăbovește!

Găini somnoroase care se ciuguleau sub aripi, pisici jucăușe

alergau în preajma unor purceluși rozalii, porumbei albi și albăstrii, un măgăruș legat de un țaruș, și rândunelele care zburau prin văzduh făceau ca ograda să semene cu arca lui Noe. Căsuța se ridica în fața vechii case a Milesilor, acuma reparată, înaltă, cu acoperișul nou, dar coșcovită ici-colo, de parcă timpul o zgâriase supărat pe cel care voia să-l fure.

— Moșia? spuse Efix, sprijinindu-se de zid alături de femeie. Merge bine. Anul acesta vom avea mai multe migdale decât frunze. Așa îți voi plăti tot, Kallí! Fii liniștită!

Ea și-a încruntat sprâncenele urmărind cu privirea firul fusului.

— Nici nu mă gândeam altfel! Dacă toți ar fi fost ca tine și șapte scuzi pe care mi-i datorezi ar fi fost o sută!

„Arză-te-ar focul!“ gândea Efix, „mi-ai dat patru scuzi la Crăciun și acum sunt șapte.“

— Ei bine, Kallí, adăugă în șoaptă, aplecându-și capul ca și cum ar fi vorbit purcelușilor care-i adulmecau picioarele cu insistență. Kallí, dă-mi un alt scud! Așa fac opt, și în iulie, cum te văd și cum mă vezi, ți-i voi restitui până la ultima centimă.

Cămătăreasa nu răspunse; îl măsură cu privirea din cap până-n picioare, ridică mâna și-i dădu cu tifla.

Efix tresări; îi prinse cu putere încheietura mâinii, în timp ce purcelușii fugeau urmați de pisoii, iar găinile speriate de zarvă dădeau din aripi.

— Kallí, arză-te-ar focu, dacă n-ar fi oameni ca mine tu, în loc să dai bani cu camătă, ai prinde lipitori din râu.

— Mai bine să pescuiești lipitori decât să te lași să-ți sugă sângele ca ție, nenorocitul! Da, Macabei, îți voi da scudul, zece și o sută îți dau, dacă vrei, cum dau la lume mai ceva ca tine, stăpânelor tale, sau nobililor și rudelor baronilor, dar de dat cu tifla tot o să-ți dau, pentru că ești prost, până la moarte... O să-ți dau...

Și a plecat să-i aducă cinci lire de argint. Efix a plecat cu banii în pumn, urmat de salutul batjocoritor al femeii.

— Dă-le stăpânelor tale care se țin bine!

Dar el era hotărât să suporte orice înjosire numai să se prezinte bine la sosirea domnișorului Giacinto. Dorea să-și cumpere o beretă nouă ca să-l întâmpine pe oaspete; a coborât deci spre prăvălia lui Milese, căznindu-se să-l salute, împotriva voinței lui, pe bărbatul așezat pe bancă.

Era don Predu, ruda bogată a stăpânelor lui. Don Predu îi răspunse cu o înclinare arogantă a capului, fără să se sfiască însă să tragă cu urechea și să audă ce anume cumpără argatul.

— Dați-mi o beretă, Antoni Franzi, dar care să fie bogată și să nu

aibă găuri.

— Că doar nu o am din casa stăpânelor tale! răspunse Milese, care avea limba ascuțită.

Afară, don Predu făcu un semn de aprobare, în timp ce negustorul se urca pe o scară mobilă.

— Totul se învechește și totul se poate reface, ca anul, răspunse Efix urmărind cu ochii chipul uscat al lui Milese, îmbrăcat și acum cu haina lungă din piele cu care venise din ținutul lui.

Prăvălioara era mică, dar plină ochi. Pe etajere se aflau bucăți de mătase stacojie, iar lângă ele lucea verdele sticlelor de mentă; sacii de făină scoteau burțile lor albe spre cocoașele negre ale butoaielor cu heringi, iar în vitrina mică, femeile goale din cărțile poștale ilustrate zâmbeau vaselor cu bomboane fondante și sulurilor de panglică decolorată.

În timp ce Milese trăgea de o cutie cu berete mari de stofă neagră, iar Efix măsura cu palma deschisă circumferința uneia, cineva deschise ușița care dădea spre curte; aici, așezată pe o laviță largă și înconjurată de ghirlande de viță-de-vie, stătea o femeie impunătoare care torcea liniștită ca o regină de demult.

— Uite-o pe soacră-mea; întreab-o pe ea dacă beretele astea nu mă costă nouă *pezzas*, a spus Milese în timp ce Efix proba una trăgând-o în jos, pe frunte și îndoind-o pe creștetul capului. Ai ales-o pe cea mai potrivită. Nu ești un om simplu, cum se zice: nu vezi că e o beretă de ginere?

— E strâmtă.

— Pentru că e nouă, omu' lui Dumnezeu, ia-o, nouă *pezzas*; e ca și cum aș fi aruncat-o în drum.

Efix o luă și o netezi preocupat; în sfârșit puse pe tarabă moneda de la cămătăreasă.

Don Predu vârî capul pe ușă; faptul că Efix cumpăra o beretă atât de elegantă, atrase atenția soacrei lui Milese. Ea îl chemă pe argat cu un semn din cap și-l întrebă cu seninătate ce-i fac stăpânele.

Oricum erau nobile și meritau respectul persoanelor înstărite; numai unor vântură-lume, îmbogățiți, ca alde Milese, ginerele ei, le putea lipsi respectul față de dânsle.

— Transmite-le salutări și spune-i doamnei Ruth că în curând o să vin să-i fac o vizită. Am fost mereu bună prietenă cu doamna Ruth, chiar dacă eu nu-s nobilă.

— Dumneavoastră aveți noblețea sufletului, răspunse amabil Efix,

dar ea învărti repede fusul ca și cum ar fi spus: „Să lăsăm asta!”

— Și fratele meu, preotul, are multă stimă pentru stăpânele dumitale. El mă întreabă mereu când mai mergem împreună cu doamnele la sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoarea. Da, urmă ea cu un accent de nostalgie, când eram tineri mergeam cu toți împreună acolo; te distrai, nu glumă. Acum se pare că oamenilor le e rușine să râdă.

Efix împături cu atenție bereta.

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, anul ăsta stăpânele mele or să meargă la sărbătoare să se roage, nu să se distreze.

— Asta mă bucură. Și spune-mi, dacă mi-i îngăduit, e adevărat că vine fiul Liei? Așa se spunea azi-dimineață, aici, în prăvălie.

Milese se apropiase de ușă și râdea de ce-i spusese în șoaptă don Predu. Efix răspunse cu demnitate:

— E adevărat! De aceea am venit în sat să-i cumpăr un cal.

— Un cal din trestie? Întrebă atunci don Predu, râzând forțat. Ah, de-asta te-am văzut eu ieșind de la tușa Kallina?

— Dumneavoastră ce vă pasă? Dumneavoastră nu v-am cerut niciodată nimic.

— Mă înfrunți, neghiobule! N-o să vă dau niciodată nimic! Un sfat bun însă, da. Lăsați-l pe băiat acolo unde este!

Dar Efix ieșise din prăvălie cu capul sus, cu bereta sub braț și se îndepărta fără să răspundă.

³ Cine rezistă acesteia (spadei din stemă), dar nu e în latina corectă.

⁴ Construcție conică, preistorică, în Sardinia.

III

Zadarnic l-au așteptat doamnele Pintor pe nepot zile și săptămâni întregi.

Doamna Ester făcea mereu pâine pentru el, o pâine albă și subțire ca anafura, care se obișnuia numai la sărbători; în ascuns, fără să știe surorile ei, a cumpărat un coș cu biscuiți. Era oricum un oaspete care sosea și ospitalitatea e sacră.

Doamna Ruth, la rândul ei, visa în fiecare noapte sosirea nepotului și în fiecare zi pe la trei, când venea diligența, spiona pe la poartă. Dar ora trecea și totul rămânea nemișcat în jur.

De întâi mai doamna Noemi rămase singură acasă pentru că surorile plecară la sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoarea, așa cum obișnuiau în fiecare an, din cele mai vechi timpuri, pentru iertarea păcatelor – spuneau –, dar și pentru distracție.

Lui Noemi nu-i plăcea nici una, nici alta și în timp ce stătea în umbra caldă a casei în după-amiaza aceea lungă și luminoasă urmărea parcă cu gândul nostalgic călătoria surorilor.

Îi apărea în minte bisericuța cenușie și rotundă ca un cuib mare răsturnat pe iarbă în curtea mare, înconjurată de colibe netencuite, în care se îngrămădea mulțime de popor pestriț și pitoresc ca un trib de țigani; prispa simplă cu stâlpi a verandei așezată deasupra colibei preotului și copacii foșnitori, marea care lucea în depărtare, între dunele argintii. Gândindu-se la toate astea, Noemi simțea nevoia să plângă, dar își mușca buzele, rușinată în propriii ochi de slăbiciunea ei. În toți anii, primăvara îi dădea această stare de neliniște. Visurile vieții reînflorau în ea, ca trandafirii între pietrele vechiului cimitir, dar ea înțelegea că era un moment de criză, de slăbiciune, ce se risipea cu primele zile calde ale verii și-și lăsă imaginația să hoinărească, împinsă de aceeași calmă somnolență care plutea în jur, în curtea plină de maci, peste muntele umbrit de trecerea câtorva nori, peste întregul ținut aproape pustiu, pentru că mai mult de jumătate dintre săteni erau la sărbătoare.

Iat-o cu gândul departe.

Avea impresia că este încă fată, stând sprijinită, într-o seară de mai, de prispa colibei preotului. Luna de aramă ieșea din mare și totul în jur părea de aur și sedef. Armonica umplea cu sunetele ei plângărețe curtea luminată de un foc roșiatic, care desena pe zidul cenușiu figura subțire și oacheșă a cântărețului, chipurile violacee ale femeilor și ale copiilor. Umbrele fantastice se mișcă pe iarba strivită și pe zidurile bisericii;

nasturii de aur, galoanele argintii ale costumelor, clapele armonicii strălucesc. Celelalte lucruri se pierd în penumbra sidefie a nopții cu lună. Noemi își aminti că nu luase parte niciodată cu adevărat la sărbătoare, în timp ce surorile mai mari râdeau și se distrau, iar Lia, culcușită ca un iepure într-un colț al curții, în iarbă, visa poate încă de pe atunci la fuga ei.

Sărbătoarea dura nouă zile, din care în ultimele trei se făcea o horă mare, rotundă, acompaniată de muzică și cântece. Noemi stătea întotdeauna pe verandă, printre resturile banchetului; în jurul ei străluceau sticle goale, farfurii sparte, câteva mere verzi, o tavă și o linguriță uitată. Chiar și stelele se legănau deasupra curții parcă tulburate de ritmul dansului. Nu, ea nu dansa, nu râdea, dar era suficient să vadă lumea cum se distrează, în speranța că va lua și ea parte la sărbătoarea vieții.

Dar anii trecuseră și sărbătoarea vieții ocolise ținutul; sora ei, Lia, fugise însă de acasă ca să aibă parte de bucurie. Ea, Noemi, rămăsese pe balconul păraginit al locuinței vechi, ca odinioară pe veranda preotului. Spre seară cineva bătu la poarta pe care ea o ținea mereu închisă. Era bătrâna Pottoi; venea s-o întrebe dacă avea nevoie de ajutorul ei. Deși Noemi n-o invită să rămână, ea se așeză jos pe pământ, cu spatele sprijinit de perete, desfăcându-și broboada de la gât și începu să vorbească cu nostalgie despre sărbătoare.

— Toți sunt acolo și nepotul meu, Sfânta Fecioară îi ajută. Ah, toți sunt acolo și le este răcoare pentru că văd marea.

— Și de ce nu te-ai dus și dumneata?

— Și casa, *vossignoria*? Oricât de săracă ar fi, o casă nu trebuie părăsită de toți, altfel se cuibăresc spiridușii în ea. Bătrânii rămân, tinerii pleacă!

Suspina, aplecându-și capul să se privească și să-și aranjeze coraliile de pe piept și începu să povestească încă de pe vremea când mergea și ea la sărbătoare cu bărbatul ei, cu fata ei, cu vecinele cele mai bune. Apoi a ridicat ochii și a privit spre cimitirul vechi.

— De zilele astea mi se pare că revăd toți morții înviind. Toți mergeau să se distreze acolo, în vale. Mi se pare că o revăd pe mama dumneavoastră, doamna Maria Cristina, așezată pe bancă în colțul curții celei mari. Semăna cu o regină, cu fusta galbenă și șalul negru brodat. Iar femeile din mai multe sate o înconjurau ca niște sclave. Ea îmi spunea: „Pottoi, vino, gustă cafeaua asta, cum ți se pare, e bună?“ Da, așa blândă era. Ah, de aceea nu-mi mai place să merg în vale; mi se pare că am lăsat acolo atâtea lucruri pe care n-am să le mai găsesc...

Noemi o asculta cu interes, cu capul aplecat deasupra lucrului; vocea bătrânei îi părea ecoul trecutului ei.

— Și don Zame, *vossignoria*? Era sufletul sărbătorii. Striga, adesea părea o furtună, dar în fond era om bun. Curcubeul apare mereu după furtună. Ah, da, chiar zilele astea, pe când treceam, am avut impresia că aud pași de cal. Iată-l, este el, merge la sărbătoare pe calul lui negru, cu desaga plină. Trece și mă salută: „Pottoi, sări pe crupă! Hai, zână rea!“ Ea imită emoționată vocea nobilului mort; apoi deodată urmându-și gândurile, întrebă:

— Și domnișorul Giacinto, nu mai sosește?

Noemi înlemni pentru că nu permitea nimănui să se amestece în treburile casei ei.

— Dacă va veni va fi bine-venit, răspunse rece.

După plecarea bătrânei își relua firul gândurilor. Trăia astfel în trecut pentru că prezentul n-o mai interesa aproape deloc.

Pe măsură ce umbra caldă a casei acoperea curtea și parfumul de euforie venea dinspre câmpie, își amintea tot mai bine de fuga Liei. Uite, acum este un apus ca atunci. Lia stă în camerele de deasupra și se învârteste fără zgomot – se arată în balcon, palidă, îmbrăcată în negru, cu părul negru, care pare să aibă reflexe ușor albăstriei-aurii ca cerul; privește în vale spre Castel. Apoi, pe neașteptate, ridică pleoapele grele și se scutură toată, mișcând brațele. Seamănă cu rândunica ce-și ia zborul. Coboară, se duce la fântână, curăță florile și în timp ce parfumul dulce al micșunelei se amestecă cu mirosul acru al euforiei, primele stele apar deasupra Muntelui. Lia se duce apoi să se așeze în capul scării, cu mâna pe sfoară, cu ochii ficși în semiîntuneric.

Noemi și-o amintea mereu așa, cum o văzuse ultima oară, trecând pe lângă ea, să se ducă la culcare. Dormeau împreună, în același pat, dar în seara aceea a așteptat-o în zadar. A adormit așteptând-o și o mai așteaptă și acum...

Restul i se învălmășește în minte: ore și zile de teamă și teroare misterioasă, ca și cum ai avea febră mare... Revedea numai chipul livid și contractat al lui Efix care se apleca să privească pământul ca și cum ar căuta un obiect pierdut.

— Stăpânele mele, tăcere, tăcere! murmură. Dar el însuși plecase după aceea în sat, întrebând pe toți dacă o văzuseră pe Lia; și se apleca deasupra fântânilor și scruta depărtările.

Apoi s-a întors don Zame. La gândul ăsta un bubuit de furtună răsuna în capul lui Noemi; de fiecare dată simțea nevoia să se miște ca atunci când vrei să scapi de un coșmar. S-a ridicat deci și s-a urcat în

camera ei, aceeași unde odinioară dormea cu Lia; același pat de fier ruginit acoperit cu frunze aurii, decolorate, cu ciorchini de struguri din care numai câteva boabe se mai păstrau ca în ciorchinii adevărați, puțin roșii și violet; aceiași pereți zugrăviți cu var, tablourile cu rame negre, stampe a căror valoare n-o cunoștea nimeni din casă; același șifonier ros de cari, deasupra căruia lămâi și portocale luceau în lumina amurgului ca și cum ar fi fost din aur.

Noemi a deschis dulapul pentru ca să-și pună lucrul, și tâțâna a scârțâit în liniște ca o coardă de vioară, în timp ce soarele deja fără raze, arunca o lumină roșie peste rufăria așezată pe scândura îmbrăcată în hârtie albastră. Totul era în ordine acolo, înăuntru; sus, niște plăpumi uzate, covoare de mătase, pături de lână, care din cauză că fuseseră prea folosite deveniseră galbene ca șofranul, iar mai jos, rufăria mirosind a gutui, și coșulețe gălbui din crini de pădure și papură pe care erau desenate în negru vase, pești, idoli ai artei sarde primitive. Noemi și-a pus lucrul într-unul dintre aceste coșulețe și a ridicat un altul. Sub el se afla un plic cu hârtii, acte de familie, documente legale, testamente, actele unui proces, legate strâns cu o panglică galbenă împotriva deochiului. Panglica galbenă, care nu împiedicase ca pământurile să treacă în alte mâini și procesele să fie câștigate de adversari, lega printre hârtii moarte o scrisoare, pe care Noemi, ori de câte ori ridica coșulețul, o privea cum se privește cadavrul unui naufragiat respins încet de valuri pe țărmul mării.

Era scrisoarea Liei după fugă.

Acea zi era pentru Noemi ca o răscruce dureroasă a amintirilor; faptul că surorile erau acum plecate, o instinctivă teamă de singurătate o ducea spre trecut. Același apus auriu, Muntele acoperit de văluri violete, mireasma serii, totul îi ducea sufletul cu douăzeci de ani în urmă. Tăcută, neagră în lumina dintre fereastră și dulap, părea ea însăși o figură a trecutului, apărută din vechiul cimitir pentru ca să viziteze casa părăsită. Puse în ordine plăpumile și coșulețele; închidea, deschidea; dulapul scârțâia și părea singurul lucru viu din casă. În sfârșit, s-a hotărât și a tras scrisoarea din vrafu de hârtii; era încă albă, într-un plic alb, părea scrisă ieri și parcă nimeni nu o citise încă. Noemi se așeză pe pat, dar abia scoase foaia și puse mâna pe mânerul de alamă, că cineva bătea jos; întâi o lovitură, apoi trei, apoi multe, fără încetare. Ea înălță capul privind spre curte cu ochii înspăimântați.

— Poștașul nu poate fi, a trecut deja. Bătăile răsunau în curtea cufundată în tăcere; așa bătea tatăl ei când întârziai să-i deschizi. A lăsat scrisoarea și a alergat jos, dar ajunsă la ușă se opri să asculte. Inima îi bătea ca și cum loviturile îi ajunseră în piept.

— Doamne! Doamne! Nu poate fi el.

În sfârșit, întrebă puțin aspru:

— Cine e?

— Prieteni, răspunse o voce străină.

Dar Noemi nu reușea să deschidă, atât de rău îi tremurau mâinile...

Un bărbat tânăr, care semăna cu un muncitor, înalt și palid, îmbrăcat în verde, cu pantofi galbeni, prăfuiți și mici, cu mustăți de culoarea pantofilor, stătea în fața ușii sprijinit de o bicicletă. Cum o văzu pe Noemi își scoase bereta care-și lăsase urma pe părul auriu, des, și-i surâse arătându-și dinții albi și frumoși între buzele cărnoase. Ea îl recunoscuse imediat după ochii mari, migdalați, de un albastru-verzui, ochii frumoși ai Pintorilor, dar tulburarea ei crescuse atunci când străinul, urcând pe scările portalului, a strâns cu putere în brațele lui puternice.

— Mătușă Ester!... Sunt eu... Și mătușile?

— Sunt Noemi... a spus ea ușor jignită, dar imediat deveni distantă. Nu te așteptam, Ester și Ruth sunt la sărbătoare.

— Este o sărbătoare? a întrebat el trăgând în sus bicicleta de care era legată o valiză prăfuită. Ah, da, îmi amintesc. Sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoare. Ah, iată...

I se părea că recunoaște locul unde se afla acum. Iată poarta pomenită de mama lui în atâtea rânduri. A împins bicicleta și a început să dezlege valiza bătând-o cu o batistă ca s-o curețe de praf.

Noemi gândea în sinea ei: „Trebuie s-o chem pe tușa Pottoi, trebuie să-l chem pe Efix. Ce-o să mă fac singură? Ah, ele știau că trebuie să vină și m-au lăsat singură.“ Îmbrățișarea celui bărbat necunoscut, sosit nu se știe de unde, de pe căile vieții, îi dădea o ușoară teamă, dar ea știa bine datoriile ospitalității și nu putea să le negligeze.

— Intră. Vrei să te speli? Să ducem valiza sus. O să chem femeia care ne face nouă treabă... Acum sunt singură acasă și nu te așteptam. Încerca să ascundă sărăcia lor, dar se părea că el o cunoștea, pentru că fără să aștepte să fie servit, după ce și-a dus valiza în vechea cameră de oaspeți, pe care mătușa Ester o pregătise pentru el în fundul balconului, coborî dezinvolt și se duse să se spele la fântână, ca un servitor.

Noemi-l urmă cu prosopul sub braț.

— Da, amn venit de la Terranova. Ce drum! Zbori pe el. Da, trebuie să fi trecut prin fața bisericii, dar nu mi-am dat seama că era sărbătoare. Într-adevăr, ținutul părea pustiu și a decăzut mult.

Răspundea la toate întrebările lui Noemi, dar părea foarte distrat.

— De ce n-am scris? După scrisoarea mătușii Ester eram nehotărât. De altfel am fost și bolnav și nu știam ce să fac. Să vă spun adevărul: m-am hotărât alaltăieri: pleca un prieten. Atunci, văzând ieri că marea era calmă, am plecat și eu.

Ștergându-se cu prosopul se îndreptă spre bucătărie. Noemi veni și ea.

„Ester i-a scris! Și el a plecat, așa, ca la o petrecere!“

Stând pe banca veche, cu fața spre muntele care-și arunca umbra violetă spre bucătărie, el se așază picior peste picior și, încrucișându-și brațele lungi, și le apăsă ușor cu palmele. Noemi observă că ciorapii îi erau verzi, într-adevăr, ciudată culoare pentru niște ciorapi de bărbat; aprinse focul spunându-și în sinea ei: „Ah, Ester i-a scris pe ascuns? O privește acum!“ Încerca o vagă teamă să privească chipul bărbatului puțin ciudat, verde și galben, nemișcat pe banca de pe care părea că n-ar trebui să se mai ridice.

Dar el a început să povestească despre călătorie, despre drumul pustiu și a întrebat-o cât timp i-ar trebui să ajungă la Nuoro. Voia să se ducă la Nuoro. Era acolo administratorul unei mori cu aburi, prietenul tatălui lui, care-i promisese de lucru.

Noemi se ridică zâmbind.

— Cât îți trebuie? Nu știi să-ți spun cât îți trebuie cu bicicleta. Puține ore. Eu am fost la Nuoro cu mulți ani în urmă, pe cal. Drumul e frumos, și orașul e frumos, da, aerul e bun, lumea e bună. Acolo nu e malarie ca aici, și toți pot munci și câștiga. Toți străinii s-au îmbogățit acolo, în timp ce aici pare să fie un loc al morții.

— Da, da, e adevărat!

Ea a plecat să aducă ouă ca să facă o omletă.

— Vezi, aici nu este nici măcar carne în fiecare zi, vin nu se mai găsește deloc... Și acest administrator de moară cum se numește? Tu îl cunoști?

Nu, el nu-l cunoștea, dar era sigur că dacă s-ar duce la Nuoro ar obține postul.

Noemi surâdea cu răutate și ironie, aplecată să ia omleta. E ușor să spui că se găsește un post! E atâta lume în căutare de lucru.

— Dar tu ai părăsit postul pe care-l aveai? întrebă ea în treacăt, fără să ridice ochii.

Giacinto n-a răspuns imediat, părea foarte preocupat de soarta omletei pe care ea o întorcea cu grijă. Câteva picături de ulei au căzut pe plită, inundând bucătăria cu un fum gros; apoi tigaia începu să sfârâie

liniștită, iar Giacinto spuse:

— Era ceva așa de meschin! Și nici măcar sigur!... și atâta responsabilitate.

Nu mai adăugă altceva, iar Noemi nu mai întreabă nimic. Speranța că el ar putea pleca repede la Nuoro o făcea bună și răbdătoare. Puse masa alături, în sufrageria încărcată și umedă ca o pivniță, după care începu să-l servească scuzându-se că nu-i putea oferi altceva.

— În acest ținut trebuie să te mulțumești cu orice.

Giacinto spărgea nuci cu mâinile lui puternice, trăgând cu urechea la zgomotul prelungit al turmelor de capre care treceau prin spatele casei.

Era aproape noapte; muntele devenise negru, iar acolo, înăuntru, în această umiditate a pereților pătați cu verde, aveai senzația că te afli într-o peșteră, departe de lume.

Felul cum Noemi îi povestise despre sărbătoare îl stârni. O ascultă puțin obosit și somnoros și acea apariție întunecată proiectată pe fundalul încă luminos al peșterii, cu părul des și mâinile mici, așezate pe masă, melancolic, trebuie să-i fi amintit de povestirile mamei lui, pentru că deodată începu să ceară vești despre oameni din ținut care muriseră sau de care Noemi nu se interesase niciodată.

— Unchiul Pietro? Cum este acest unchi Pietro? Este cel mai bogat, nu-i așa? Câtă avere are?

— Este bogat, da, desigur; dar e capabil! Mândru ca un zeu.

— Dă bani cu camătă?

Noemi se înroși pentru că i se păru o injurie personală să-l faci cămătar pe un nobil Pintor, chiar dacă relațiile cu vărul ei erau încordate.

— Cine ți-a spus? Ah, să nu mai spui asta nici măcar în glumă...

— Preotul și sora lui totuși sunt cămătari cu adevărat. Sunt bogați? Cât au?

— Nici ei nu sunt, ce spui? Poate să fie Milese, dar dă cu camătă corectă. 30%, nu mai mult...

— Asta e o camătă bună? Atunci cealaltă cum e?

Noemi se aplecă sub masă și murmură:

— Chiar și sută la sută!... Și chiar de câteva ori mai mult.

În loc să se minuneze Giacinto, începând să bea, spuse gânditor:

— Da, chiar și la noi camăta a devenit enormă. Nepotul cardinalului Rampolla așa s-a ruinat!

După cină voia să iasă. A întrebat unde este poșta și Noemi l-a condus până în drum, arătându-i piețișoara, în fund, spre casa lui Milese.

Abia s-a îndepărtat, că ea, privind în jur, a și coborât până la

cocioaba bătrânei Pottoi. Ușa era deschisă, dar înăuntru totul era ca smoala; numai la chemările timide ale lui Noemi bătrâna a înaintat din întunericul cocioabei cu un tăciune aprins în mână. Licărirea lui roșiatică făcea să-i strălucească bijuteriile.

— Tușă Pottoi, sunt eu, Noemi! Trebuie să trimit imediat pe cineva să-l cheme pe Efix. A sosit Giacinto. După aia dumneata vino să dormi cu mine.

— Mă duc să chem pe cineva să-l trimit la moșie. Dar eu la dumneavoastră nu vin; nu pot să las casa în voia spiridușilor.

Și pentru ca în lipsa ei spiridușii să nu intre în casă, a lăsat tăciunele aprins pe pragul ușii.

Un foc strașnic din lemn de fistic, cum văzuse Noemi pe când era fată, ardea în curtea bisericii Sfânta Maria, luminând zidurile înnegrite ale Sanctuarului și colibele din jur. Un băiat cânta din armonică, dar lumea care abia terminase de spus rugăciunea și pregătea cina, sau mânca deja în colibe, nu se hotăra să înceapă jocul. Era încă devreme. Pe cerul limpede al amurgului străluceau primele stele, iar în spatele turnulețului verandei soarele incandescent se stingea puțin câte puțin.

O pace deplină domnea peste satul acesta improvizat, iar sunetul acordeonului, vocile și râsetele din colibe păreau că vin de departe.

Ici și colo, peste focurile aprinse de-a lungul zidurilor, se aplecau chipurile cenușii ale câtorva femei care găteau.

Bărbații, veniți în ajun să aducă provizii, plecaseră deja cu căruțele și cu caii lor; rămâneau numai femeile, bătrânii, copiii și câțiva tineri care, deși se adunaseră aici pentru rugăciune, încercau să se distreze cât mai bine.

Doamnele Pintor aveau la dispoziția lor două colibe din cele mai vechi – vorba ceea, *sas muristenes de sas damas*, adică cum e sacul și peticul, pentru că, deși în toți anii se făceau altele noi, colibele acestea deveniseră aproape proprietatea lor în urma darurilor și ofertelor făcute bisericii de străbunii lor încă din cele mai vechi timpuri, pe când arhiepiscopii de Pisa în vizitele lor la diocesele sarde debarcau în portul cel mai apropiat și celebrau slujba în Sanctuar.

Se mai afla încă, între două colibe în colțul curții, jilțul de piatră sprijinit de perete, în care o văzuse tușa Pottoi pe doamna Maria Cristina, adulată ca o Baroană de toate vasalele care mergeau în pelerinaj la biserică.

Acum, doamna Ester și doamna Ruth stăteau umile și cernite ca două călugărițe, cu baticul alb pe cap și mâinile în poală, gândindu-se la Noemi, care era acum departe de ele, și la Giacinto.

Cina le-a fost frugală; o supă de lapte care nu umplea stomacul, dar lăsa cugetul treaz și pur ca și cerul de primăvară. Și totuși, din când în când, doamna Ester avea un sentiment aproape de vinovăție și remușcare: Giacinto... scrisoarea scrisă pe ascuns...

Lângă ele, stând pe pământ cu spatele sprijinit de perete și ținându-și genunchii strânși între brațe, Grixenda râdea uitându-se la băiatul care cânta din armonică. În coliba vecină, rudele cu care venise la sărbătoare cinau stând pe pământ în jurul unei desagi întinse ca o față de

masă și, în timp ce una din ele legăna un copil care dormea agitându-și mânuțele moi, alta o chema pe fată.

— Grixenda, puiule, vino, ia cel puțin o bucată de plăcintă. Ce-o să spună bunică-ta? Că te-am lăsat să mori de foame?

— Grixenda, nu auzi că te strigă? Fii ascultătoare, spuse doamna Ester.

— Ah, dragă doamnă Ester! Nu mi-e foame decât de dans!

— Zuannanto! Vino să mănânci. Nu vezi că melodia ta e ca vântul?

Gonești lumea.

— Așteaptă ca burduful să fie plin, spuse cămătăreasa ieșind în ușa colibei, la dreapta doamnelor Pintor, în timp ce-și curăța dinții cu unghia.

Și ea terminase cina și ca să nu-și piardă timpul începu să toarcă la lumina focului.

Atunci, toate cele adunate acolo, cămătăreasa, doamnele Pintor, fata și femeile dinăuntrul colibelor începură obișnuita pălăvrăgeală. Cum în sat în timpul anului vorbeau despre sărbătoare, acum la sărbătoare vorbeau despre sat.

— Eu nu pot să pricep cum ai putut lăsa casa singură, cumătră Kallí? Cum? spuse fata înaltă care ținea în poală un vas cu lapte prins oferit doamnelor Pintor de preot.

— Natòlia, sufletele! Eu nu am în cocioaba mea comorile lăsate în casă de stăpânul tău, preotul!

— Mă crezi vreo proastă? Ia dă-mi mie cheile. Mă duc și scotocesc prin casa dumitale, apoi fug în lumea largă, la oraș.

— Tu crezi că în orașele mari se trăiește bine? o întrebă doamna Ruth cu voce gravă, iar doamna Ester, care golise vasul de lapte, l-a înapoiat Natòliei cu douăzeci și cinci de cenți înăuntru, ca răsplată, apoi și-a făcut semnul crucii.

— *Liberanos Domine!*⁵

Amândouă se gândeau la același lucru, la fuga Liei, la venirea lui Giacinto și cu uimire o auziră pe Grixenda murmurând:

— Dacă cei care stau în orașe mari vor să vină aici!

Lumea începu să iasă în curte; pe la uși apărură femeile care se ștergeau la gură cu șorțul. Apoi alergau după copii să-i prindă și să-i ducă la culcare.

Una dintre rudele Grixendei se duse la cântărețul din armonică și-i dădu o plăcintă ruptă în patru.

— Mănâncă, puiule! Ce-o să spună bunică-ta? Că nu-ți dau să mănânci.

Băiatul aplecă capul, mușcă o ditamai bucată de plăcintă și

continuă să cânte. Dar nimeni nu se hotăra să înceapă jocul, așa că Grixenda și Natòlia, enervate de indiferența femeilor, spuseră câteva obrăznicii.

— Se știe! Dacă nu sunt bărbați nu vă distrați!

— Dacă ar fi fost cel puțin Efix, argatul doamnei Ruth. Chiar și el v-ar fi ajuns.

— E prea bătrân! Ce să fac eu cu Efix? Mai bine dansez cu o cracă de fistic.

Deodată, câinele preotului, care lătrase mai întâi de pe verandă, a alergat afară din curte hămăind, iar femeile au terminat cu certurile ca să se ducă să vadă ce se întâmplă. Doi bărbați urcau pe drum. În timp ce unul era așezat pe o cămilă mică, celălalt se apleca peste un soi de lăcustă ale cărei aripi făceau să trimită în sus și-n jos picioarele lungi ale călărețului.

Pe măsură ce urcau, focul lumina cele două chipuri misterioase. Primul era Efix, pe un cal cocoșat de desagi și perne, iar celălalt, un străin a cărei bicicletă strălucea pe când traversa curtea în zbor.

Grixenda a sărit în picioare sprijinindu-se de perete, atât era de tulburată; chiar și armonica își încetă cântul.

— Doamnă Ester, dragă! Nepotul dumitale.

Doamnele se ridicară tremurând, iar doamna Ester vorbi cu o voce subțire, ca behăitul unei căprițe.

— Giacinto!... Giacinto!... Nepotul meu. Oare nu visez? Ești chiar tu?...

El coborâse în fața lor și privea în jur descumpănit. Își simțea mâinile luate de mâinile uscate ale mătușilor, iar pe fundalul întunecat al zidului văzu chipul palid și ochii sidefii ai Grixendei.

Toate femeile se strânseseră în jurul lui ca să-l privească, să-l atingă, să-l întrebe; căldura corpurilor lor părea că-l excită și el surâse, căci socotea că ajunsese în mijlocul unei familii numeroase și începu să-i îmbrățișeze pe toți.

Câteva femei se feriră, altele începură să râdă ridicând fața să-l vadă.

— Este portul din ținutul tău? Doamnă Ester, doamnă Ruth, ne-a luat drept dumneavoastră. Ne crede pe toate mătușile lui!

Efix, între timp, trase jos pernele, le duse în coliba goală intrând pe-o parte pe ușa strâmtă. Grixenda îl ajută să le așeze pe jilțul din zid, de-a lungul peretelui, și tot ea pregăti supa de lapte, în timp ce din cealaltă colibă îl auzea pe Giacinto răspunzând respectuos și aproape timid la întrebările mătușilor.

— Da, doamnă, de la Terranova, pe bicicletă. Cum a fost după aceea? Un zbor! Pe un drum așa drept și de singuratic se poate înconjura lumea într-o zi. Da, mătușa Noemi a fost surprinsă văzându-mă. Nu mă aștepta, desigur, și poate a crezut că am greșit ușa!

Fiecare cuvânt al său și accentul străin îi străpungeau inima Grixendei. Ea nu distingea încă bine chipul tânărului sosit din ținuturi îndepărtate, dar statura lui înaltă și părul des, auriu ca focul, îi săriră în ochi și încerca un fel de gelozie pentru că Natòlia, slujnica preotului, se strecurase în coliba domnului și vorbea cu el. Ce nerușinată, Natòlia asta! Pentru ca să placă străinului își bătea joc până și de colibe, care totuși erau considerate sacre pentru că locuiau în ele credincioși și aparțineau bisericii.

— Nici chiar la Roma nu sunt palate ca acestea! Privește ce perdele! Le-au țesut păianjenii gratis, din dragoste pentru Dumnezeu.

— Și pe șobolani nu-i socoți? Dacă-i simți că te gâdilă la picioare, la noapte, să nu crezi că sunt eu, don Gianci!

Grixenda își mușcă buzele și lovi în perete ca s-o facă pe Natòlia să tacă.

— Sunt aici chiar și spirite. Le auzi?

— Oh, este o femeie care bate! spuse simplu doamna Ruth.

— Spirite, șobolani, femei, pentru mine sunt același lucru – răspunse simplu Giacinto.

Și Grixenda, de cealaltă parte, sprijinită de peretele din mijloc, începu să râdă în hohote. Asculta vocea tânărului așa cum puțin înainte ascultase sunetul armonicii și râdea cu plăcere, cu toate că în realitate îi venea să plângă.

În rest, toți erau fericiți în coliba sărăcăcioasă a doamnelor, dar de o fericire gravă.

— Mi se pare că visez, spunea doamna Ester, servindu-l cu cina pe nepot, în timp ce doamna Ruth îl privea fix cu ochii luminoși. Efix scotea din traistă un butoiș de vin și așa aplecat cum stătea se întoarce totuși să suradă stăpânilor lui.

Giacinto mânca, așezat pe scaunul din zid, care servea în același timp de masă și de pat; până și el credea că visează. După primirea rece a lui Noemi, se simțea într-adevăr ceea ce era, străin în mijlocul unei lumi diferite de a lui. Dar acum le vedea pe mătuși servindu-l pline de bunăvoință, pe argat zâmbindu-i ca unui copil, pe fete privindu-l tinere și pătimașe. Auzea cântecul armonicii, zărea umbrele săltărețe în lumina focului și își imagina că viața lui trebuie să se fi desfășurat mereu așa, fantastică și liniștită.

— E necesar să te adaptezi, spuse Efix turnându-i să bea. Privește apa: de ce se spune că e cuminte? Pentru că ia forma vasului în care o torni.

— Chiar și vinul, mi se pare!

— Chiar și vinul, da! Numai că vinul uneori spumegă și se varsă; apa nu.

— Ba și apa, dacă e pusă pe foc și fierbe, spuse Natòlia.

Atunci Grixenda alergă în colibă, o luă de braț pe servitoare și o trase afară cu ea.

— Lasă-mă! Ce ai?

— Pentru că ești lipsită de cuviință față de străin!

— Grix! Te-a mușcat strechea de-ai înnebunit?

— Da, și de acuma vreau să dansez.

Câteva femei se hotărâseră deja să se adune în jurul cântărețului, întinzându-și mâinile ca să înceapă dansul. Nasturii de la corsajele lor scânteiau la lumina focului, umbrele lor se încrucișau pe pământul întunecat. Încet se așezară în rând cu mâinile încrucișate și ridicară picioarele, schițând primii pași de dans. Dar erau greoaie și nesigure și păreau că se sprijină una pe cealaltă.

— Se vede că lipsește sprijinul! Lipsește bărbatul. Chemați-l cel puțin pe Efix! strigă Natòlia și cum Grixenda o ciupi de braț adăugă:

— Ah, te înțeapă viespea! Chiar și lui vrei să-i port respect?

La chemare, Efix apăru și înainta bătând picioarele în cadență, agitând brațele ca un adevărat balerin, cântând în același timp, acompaniindu-se:

La sărbătoare, la sărbătoare m-am dus.

Ajunse alături de Grixenda, o luă de braț, se alătură șirului de dansatoare și într-adevăr, parcă însuflețise cu prezența lui dansul. Picioarele femeilor deveniseră mai sprintene, reunindu-se, târându-se, sprijinindu-se; corpurile se făcură mai moi, chipurile străluceau de bucurie.

— Iată sprijinul! Hai, curaj!

— Și sus! Sus!

Un fir magic părea să le prindă pe femei una de alta, dându-le o excitație complexă și pătimașă. Șirul a început să se îndoie, să se rotunjească, formând încet un cerc. Din când în când o femeie desfăcea două mâini unite, le încrucișa pe ale sale, mărint ghirlanda neagră și roșie în spatele căreia se mișca înfloritura umbrelor. Și picioarele săltau din ce în ce mai iute, lovindu-se unul de celălalt, bătând pământul de

parcă ar fi voit să-l trezească din nemișcarea sa.

— Și sus! Sus!

Chiar și armonica părea să cânte mai vesel și mai îndârjit. Strigătul de bucurie răzbătea aproape sălbatic, dând balului o notă de însuflețire și de mai multă voluptate.

— Uhi! Uhihi!

Toți se duseseră să privească dansul, dar acolo în fund, într-un colț al curții, Grixenda descoperi părul auriu al lui Giacinto între cele două basmale albe ale mătușilor.

— Cumetre Efix, cheamă-l să joace pe flăcăul dumitale, spuse Natòlia.

— Ăsta, da, sprijin!

— Pune-l lângă biserică și o să-ți pară o turlă.

— Dar mai taci odată, Natòlia, limbă de foc.

— Vorbesc mai multe ochii tăi ca gura mea, Grix!

— Focul să-ți mănânce pleoapele!

— Și tăceți odată femeilor și jucăți.

La sărbătoare... la sărbătoare m-am dus.

— Uhi! Uhihi!

Chiuiturile tremurau ca un nechezat. Picioarele femeilor, conturate de fustele negre și de unduirea marginilor roșii, se vedeau scurte și se mișcau tot mai sprinten, aprinse de plăcerea dansului.

— Domnișorul Giacinto, vino și dumneata!

— Și sus! Sus!

— Hai vino! Vino!

Toate femeile priveau într-acolo surâzătoare. Dinții le străluceau.

El sări, aproape fugind parcă din captivitatea celor două doamne în vârstă; ajuns în mijlocul curții se opri nesigur; atunci hora femeilor se deschise, se lungi iar în rând drept, merse în întâmpinarea străinului ca în jocurile copiilor; îl înconjură, îl prinse, se închise. Stând la mijloc, între Grixenda și Natòlia, înalt, deosebit de ceilalți, el părea perla în inelul dansului și simțea mâna mică a Grixendei abandonându-se, tremurând puțin într-a sa, în timp ce degetele dure și calde ale Natòliei se împleteau puternic cu ale lui ca și cum ar fi fost doi îndrăgostiți.

Chiar și preotul ieși din coliba lui, privi ici și colo, liniștit și roșu ca un copil,chel, apoi se duse să se așeze lângă doamnele Pintor.

— Frumos băiat, nepotul dumneavoastră, doamnă Ruth.

Trase tabachera de argint, o scutură, o deschise și puse în căușul mâinii mai întâi doamnei Ester, apoi doamnei Ruth, în sfârșit Kallinei

puțin tutun.

— Frumos băiat, doamnă Ester, dar vă rog, să fiți atente.

Își ridică sutana pentru ca să-și pună în buzunar tabachera, îndoi, făcând sul, batista albăstruie, aruncându-i capetele pe piept.

— Doamnă Ester, să fiți atente. De altfel, și noi am dansat când aveam aripi la picioare. Dar ce faceți?

Doamna Ester plângea de bucurie, dar se prefăcu că strănută.

— Pare piper, tutunul dumitale, părinte Paskà!

Cel mai fericit dintre toți era Efix. Întins pe o grămadă de iarbă, în una dintre *muristenes*, goale, i se părea că mai dansează încă și că-l admiră pe Giacinto. Și îi zâmbea cum îi zâmbeau și femeile.

Iată, chipul „băiatului” luase în viața lui cel mai important loc ca și în cercul dansului. Și mergea cu gândul până în momentul în care alergase la casa stăpânilor lui ca să-l vadă pe fiul Liei. Ce moment! Fusesse așa de puternică bucuria lui încât nici măcar nu-și amintea ce zisese, ce făcuse. Revedea numai figura rece și totuși neliniștită a lui Noemi, urmărindu-l și zicându-i ca în secret: „Du-te sus, du-te acolo la sărbătoare... Du-te, te așteaptă!” Și-l gonise. Cu fața înseninată la gândul că-l făcuse să plece, rămase în cadrul ușii care se închidea în fața ei.

Traversând moșia se opriseră o clipă. Efix arătase cu duioșia unui îndrăgostit colina lui, povârnișul unde trestii tremurau roșietice la apus, coliba pitulată în verdeață, așteptându-l.

— Eu stau aici tot anul. Și dumneavoastră veți veni când vor fi zarzavaturi și fructe de dus în sat. Dar calul dumneavoastră nu suportă desaga! adăugă mijind ochii spre ghidonul bicicletei.

— Eu plec la Nuoro! spuse Giacinto, privind totuși moșia de sus în jos, așa cum se privește o persoană.

— Câteodată veți veni! Mai întâi că se face prea cald, și apoi toamna se stă bine la umbră, acolo sus! Și noaptea! Luna îți ține de urât, ca o nevastă. Și pepenii verzi aici în grădină par boboci de cristal.

— Da, câteodată voi veni, promise Giacinto, dându-se jos de pe bicicletă, sprinten ca o pasăre. Și lăsându-se aproape convins de descrierile însoțitorului lui i-a propus lui Efix să viziteze moșia. Și a vizitat moșia, argatul lăsând în vale calul să pască niște ramuri din gardul de măracini. Efix îi arată noului stăpân stăvilarul construit de el după metode străvechi, iar tânărul privea cu uimire bolovanii aduși de acest omuleț, încercând parcă să cântărească mai bine cu privirea măreția acestei construcții.

— Totul de unul singur? Ce forță! Trebuie să fi fost puternic, în

tinerețe!

Efix roși.

— Da, eram puternic! Dar parcă drumul nu l-am făcut tot eu?

Drumeagul șerpua în sus, întărit și el de ziduri netencuite, așa încât valurile de pământ susțineau povârnișurile și ridicăturile de pe moșioară. O operă făcută cu răbdare, solidă, care o amintea pe cea a vechilor părinți constructori de *nuraghes*. Și sus, sus, la fiecare treaptă, se opreau și se întorceau să contemple opera acestui omuleț și străinul avea curiozități copilărești care-l amuzau pe argat.

— Râul se umflă iarna? Și apoi: Ce este asta? Întreba trăgând spre el câteva crengi de copac.

Nu cunoștea nici plantele, nici ierburile, nu știa că râurile se umflă primăvara!

Iată fâșia cultivată cu năut spălăcit la culoare, în coaja lui tânără, ascuțită, iată aracii de roșii de-a lungul brazdei umede, iată un câmp care pare de narcise și e de cartofi, iată cepele unduindu-se în vânt ca florile de cireș de pădure, iată verzele brăzdate de viermi verzi luminoși. Nori de fluturi albi și gălbui zburau de colo până colo așezându-se, confundându-se cu florile de mazăre; lăcustele se desprindeau și apoi cădeau din nou ca frunzele bătute de vânt, albinele zumzăiau de-a lungul zidurilor netencuite, aurite de polenul florilor pe care se așezau. Un șir de maci se înălța în verdele monoton al câmpului de bob. Și o liniște gravă, înmiresmată, cobora cu umbrele înserării și totul era cald și plin de uitare în acel capăt de lume înconjurat de smochini de India ca un gard vegetal, încât străinul ajuns în fața colibe se întinse pe iarbă simțind nevoia să nu-și mai continue călătoria. Între o trestie și alta, deasupra colinei, norii acestei zile de mai treceau albi și ușori ca vălurile de femeie; el privea cerul de un albastru dureros, și îi părea că este întins pe un frumos pat din postav de mătase. Îl vedea pe Efix că deschide coliba, chemându-l cu un semn șugubăț al arătătorului, apoi că se întoarce cu ceva ascuns la spate și că îngenunchează clipind din ochi. Visa?

Se ridică în capul oaselor, prinzându-și genunchii cu brațele și se rugă puțin înainte de a lua dovleacul arăbesc plin cu un vin galben pe care argatul i-l întindea. În sfârșit bău. Era un vin dulce și parfumat ca ambra și bându-l așa, din gura strâmtă a dovleacului, îl simțea aproape cu un fel de voluptate.

Efix privea, îngenuncheat ca într-o adorație. Bău și el, dar îi veni să plângă.

Albinele se așezară pe dovleac; Giacinto smulse dintre picioarele lui ridicate o tulpină de ovăz și privind în pământ întrebă:

— Cum trăiesc mătușile mele?

Se ajunsese la momentul mărturisirilor. Efix aplecă dovleacul ici și colo, la dreapta și la stânga.

— Priviți, *vossignoria*, până unde ajungi cu privirea, acolo departe, valea era toată a familiei dumneavoastră. Erau oameni avuți. Acum nu mai rămâne decât această moșioară, dar este ca inima care bate și-n pieptul bătrânilor. Se poate trăi din asta.

— Dar ce minte a avut și bunicul meu. El a fost cel care a ruinat familia...

— Dacă nu era el, *vossignoria* nu s-ar fi născut! Giacinto ridică repede privirea, plecând-o de îndată. Ochii îi erau plini de spaimă.

— Și de ce să te naști?

— Oh, sfinte, asta-i! Pentru că Dumnezeu a vrut așa!

Giacinto nu răspunse; privea mereu în pământ și pleoapele lui se zbăteau gata parcă să plângă. Dar bău iar, cuminte, închizând ochii, în timp ce Efix se așază cu picioarele încrucișate și-și luă un genunchi între mâini.

— Nu sunteți mulțumit că ați venit, don Giacinto?

— Nu-mi spune așa, zise atunci tânărul. Eu nu sunt nobil, nu sunt nimic! Spune-mi tu, cum îți spun și eu. Dacă sunt mulțumit? Am venit aici pentru că nu știam unde să mă duc. Acolo trebuie să fii rău ca să faci avere. Tu nu poți să știi asta! Sunt atâția bogați... Dar este atâta lume...

Își mișcă degetele mâinii întinse ca și cum ar arăta spre mulțimea agitată și Efix îi privea piciorul și murmură încet cu pietate:

— Sufletul meu drag!

Și ar fi vrut să se aplece peste „băiatul“ amărât și să-i spună: sunt eu aici, nu-ți va lipsi nimic, dar nu știa decât să-i întindă din nou dovleacul, așa cum mama oferă sânul copilului care plânge.

— Da, știu ce lume păcătoasă e aia! Dar aici e altceva. Se poate face chiar avere, îți voi povesti cum a tăcut Milese. Într-o zi a sosit ca o pasăre care n-are cuib.

Dar Giacinto ascultă mâhnit, cu capul plecat, strâmbându-și puțin gura cu dezgust și dintr-odată se așază cu cotul sprijinit pe iarbă și cu fața în mâini, mestecând furios ovăz.

— Dacă ai știi tu! Dar ce poți să știi tu? La Roma este un principe care are pământuri cât toată Sardinia, și un altul, unul care s-a îmbogățit singur, și care, când se întâmplă vreun dezastru național, oferă bani mai mulți decât un rege.

— Și în Sardinia este un frate care are o rentă de trei sute de scuzi pe zi, spuse Efix jignit, apoi ridică glasul: spun trei sute de scuzi, înțelege

vossignoria?

Vossignoria nu păru surprins. Dar după un timp întrebă:

— Unde e? Îl putem cunoaște?

— Stă la Calangianus, în Gallura.

Prea departe. Și Giacinto, cu ochi distrați, începu să povestească despre fabuloasele bogății ale domnilor de pe continent, despre viciile lor și despre risipa lor.

— Și sunt oameni mulțumiți? întrebă Efix, aproape enervat.

— Dar noi suntem mulțumiți?

— Eu da, *vossignoria*! Beți, beți și-o să vă vină curajul!

Giacinto bău și Efix vărsă ultimele picături pe iarbă: albinele se așezară și totul în jur fu cuprins de un zumzăit plăcut.

Dar după ce fusese la sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoarea, băiatul părea mulțumit. Le îmbrățișase pe mătuși și pe celelalte femei, mâncase bine și dansase ca un păstor la sărbătoare. Acum dormea și sforăia și Efix îl văzuse puțin mai înainte întins pe pătuțul de lângă zid, cu pleoapele închise, atât de delicate încât părea că se vede prin ele albastrul ochilor, cu părul roșcat pe albul obrazului și pumnii strânși ca un copil care visa. Uitase jos, pe pământ, lampa aprinsă. Efix se aplecă s-o stingă, gândind că Pintorii erau toți așa; nepăsători față de economie și de pericol.

Poate că-i mai bine așa în viață! Și el se întoarse pe spate și strânse pumnii. Prin găurile acoperișului străluceau stelele, iar tremurul lor, ca și târâitul continuu al greierilor, păreau același lucru.

Se simțea mirosul crinilor și al busuiocului-cerbilor. Totul era cuprins de o liniște tremurătoare, ca într-o apă curgătoare. Și Efix își amintea serile de demult, dansul, cântecele de noapte, pe doamna Lia așezată pe piatră, într-un colț al curții, închisă în ea însăși ca o prizonieră care rupe lanțurile și încet, încet, se pregătește de fugă.

⁵ Iartă-ne, Doamne (lat.)

⁶ Colibe

În ziua următoare, în zori, Efix duse calul în sat și povesti stăpânei tinere despre distracția din seara dinainte. Noemi părea liniștită. Când el se pregătea să plece la moșie alergă la poartă, rugându-l să se întoarcă în trei zile, pentru ca să le ducă provizii surorilor.

După trei zile Efix s-a întors și, ca să nu mai plătească chirie pentru cal, își puse traista în spinare și plecă pe jos. Timpul se înăsprise. Dinspre munții de la Nuoro cobora un vânticel de pădure și alerga, alerga prin iarbă, de-a lungul râului, de părea că vrea să coboare cu el spre mare.

Efix poposi la moșie lângă arini, la capătul nisipos al câmpului cu pepeni verzi, și privind corzile de viță-de-vie cărnose, care se întindeau încolăcindu-se ici și colo, ca șerpii, sub frunze, îi părea că mai toate plantele ar avea ceva viu, de animal. Și le vorbea ca și cum l-ar înțelege recomandându-le să nu se rupă, să nu se usuce, să crească bine și să dea multe fructe cum le era menirea; dar un zgomot îi atrase atenția. Don Predu, mândru și greu pe calul lui negru și gras, se vedea trecând dincolo de gardul viu. De necrezut, zărindu-l pe Efix se opri.

— Și ce facem cu traista aia? Ai fost să furi bob.

Efix se ridică respectuos.

— Sunt proviziile pentru doamnele mele. Dumneavoastră unde mergeți?

Domnul Predu mergea tot în sat. Din traista lui înflorată venea un miros de *gatto*, prăjitura pe care-o ducea în dar preotului, prietenul lui, și ieșea gâtul violet al unei damigene de vin.

— Și tu mergi pe jos, nătăflețule? Până și cal te-au făcut acum? Dă-mi traista, ți-o duc eu. Nu fug, nu! Dacă vrei să fii mai sigur urcă pe crupă și tu, nătărăule!

Uimit, după ce se lăsase un pic rugat și amenințat, Efix puse traista pe spinarea calului adormit, apoi se urcă pe crupă, la spatele domnului Predu, încercând să se facă cât mai ușor.

— Acum negreșit că va asuda calul dumneavoastră.

— Așa, diavolul să m-ajute, este calul cel mai puternic din Circondario, poți să-i pui în spinare și un munte, că-l duce. Vezi, merge ca și cum n-ar avea nici măcar șaua pe el. Ia spune-mi, ce-a venit să scotocească pe-aici acel vagabond de nepot al meu?

Efix se strâmbă în spatele lui. Ah, de-aia-l luase!

— De ce vagabond? Era funcționar.

— Ce post avea? Număra orele?

— Un post bun! La vamă. Dar, desigur, pentru ca să trăiești acolo îți trebuie bani mulți. Sunt domni care au pământuri cât e de mare Sardinia și unul face pomană mai mult ca un rege.

Don Predu se umflă tot de râs, un râs liniștit, firesc.

— Ah, iată, am ajuns și la asta! Ți-au umplut capul cu prostii.

— De ce vorbești așa, don Predu? Întrebă Efix cu demnitate. Băiatul e sincer, bun, nu are vicii, nu fumează, nu bea, nu umblă cu femei. Va avea noroc. Dacă vrea, are imediat de lucru la Nuoro. Și apoi, are chiar și bani în Bancă.

— I-ai numărat tu, nătărăule? Ah, Efix, părerea mea e că-ți dau să mănânci închipuiri în loc de pâine. Spune-mi cât îți datorează acum nobilele tale stăpâne.

— Nu trebuie să-mi dea nimic. Eu le datorez lor totul.

— Taci, că de nu, te arunc în râu. Ascultă, acum veți continua să faceți datorii pentru ca să-l țineți pe băiat, veți lua bani de la Kallina, dracu' s-o ia. O să vindeți moșioara. Amintește-ți că o vreau eu. Dacă nu mă anunți la timp, dacă o să faceți și acum ca și altă dată, când, în loc să-mi vindeți mie, cu un preț bun, ați vândut la jumătate de preț altora, ascultă, te avertizez, Efix, îți tai beregata. Să știi că ți-am spus!

Omul din spate gâfâia, apăsător de o greutate mai mare decât traista de care don Predu a vrut să-l elibereze.

— Doamne, Dumnezeule! Pentru ce vorbești așa, don Predu? Ca un dușman al sărmanelor dumneavoastră verișoare?

— La dracu' cu verișoarele și cu capul lor plin cu vânt! Ele sunt acelea care m-au tratat mereu ca pe un dușman. Și dușman o să fiu. Dar tu, amintește-ți Efix, moșia o vreau eu.

Martiriul dură tot drumul, până când Efix, mult mai obosit decât dacă ar fi mers pe jos, coborî de pe spinarea calului și trase jos traista.

Intrând în ogradă văzu aceeași scenă. Doamnele sale ședeau pe bancă cu mâinile în poală, Kallina torcea, cu picioarele goale în pantofii cu panglici; înăuntru, în colibe, femeile așezate pe pământ beau cafea, legăneau copiii, iar sus, pe terasă, preotul Paskale îl saluta cu batista lui albăstruie.

— Se distrează? Întrebă Efix, punând traista la picioarele stăpânelor lui. Și el?

— Dansăm mereu, spuse doamna Ester, iar doamna Ruth se ridică să aranjeze cele aduse.

Despre Giacinto cămătăreasa vorbea emoționată.

— Ce tânăr drăguț! Vorbește puțin, dar bun ca mierea. Se distrează ca un copil și vine aici la mine să mănânce pâine de orz. Iată-l că tocmai

se întoarce de la fântână cu Grixenda.

Se vedeau într-adevăr în depărtare, între verzele mărarului, el înalt și zdravăn, ea mică și neagră, ducând amândoi în mână găleți strălucitoare, care, din când în când, se atingeau și din care apa, dând pe afară, se amesteca și se vărsa. Cei doi păreau să simtă o plăcere deosebită la acea atingere, deoarece priveau gălețile cu capul aplecat și râdeau.

Efix avu un presentiment. Se duse la preot să-i dea un coșuleț cu biscuiți, darul unei țărănci, și-l văzu de acolo de sus pe don Predu zăbovind cu adăpatul calului la fântână, ajungându-i din urmă pe Giacinto și Grixenda și aplecându-se să le spună ceva. Toți trei râdeau, fata cu capul plecat, Giacinto atingând grumazul calului.

— Efix, spuse preotul, scoțând batista de la piept ca să-și ia tutunul, iată-l pe don Predu. Slavă Domnului, vom avea puțină bîrfă. Dar Giacinto al vostru e un băiat bun, vine la slujbă dimineața și seara. Bine-crescut, politicos. Dar, vă rog, fiți atenți!

Slujnicele preotului alergară afară să-l ajute pe don Predu să descarce traistele, în timp ce celelalte femei își arătau chipurile palide la ușă, iar câinele, după ce lătrase puțin, sărea înaintea calului ca și cum ar fi vrut să-l sărute.

— Încet, femeilor! spuse don Predu. Este ceva înăuntru în traistă, care se rupe când îl atingi, ca și la voi...

— Trăsni-o-ar Dumnezeu, don Predu! blestemă Natòlia, totuși privindu-l cu ochi languroși, încercând să-l cucerească. Ah, dacă ar reuși! Așa s-ar vindeca Grixenda, care l-a acaparat numai pentru ea pe străin.

Grixenda părea și ea excitată de sosirea lui don Predu.

— Îl vezi pe ăla? îi zise încet lui Giacinto, în timp ce traversau curtea. Unchiul ăsta, al tău, e un om care se distrează și care cheltuiește la chefuri. Nu stă dus pe gânduri ca dumneata. O sută de lire are, o sută de lire cheltuiește, așa să știi!

Luă puțină apă cu degetele și i-o aruncă în față, fără ca el să înceteze să surâdă cu ochii dulci, plini de dorință, arătându-și printre buzele roșii dinții albi, dorind parcă să muște.

— Ce sunt o sută de lire? Eu am cheltuit o mie într-o noapte și nici nu m-am distrat.

Grixenda puse găleata pe un scaun și se năpusti la copilul care-i surâdea din leagăn, mișcându-și piciorușele în aer și încercând să și le apuce cu mânuțele murdare. Îi sărută pulpițele, afundându-și buzele în carnea tânără, îl ridică în sus, îl lăsă jos până la pământ, îl ridică iar, îl făcu să râdă, îl duse afară strângându-l puternic la piept.

Afară, Giacinto se așează pe pământ, cu picioarele desfăcute,

mișcându-și mâinile, ascultând-o în același timp pe Kallina, care-l invită să mănânce cu ea bob fiert cu lapte. Vorbeau încet, ca despre lucruri grave, dar se arătă în ușă doamna Ruth, având în mână o pulpă de miel, albă de grăsime, cu un rinichi vânăt acoperit cu o pieleță și întrerupse discuția.

— Trebuie să-l chemăm pe Efix ca să facă o frigare din lemn; Giacinto, du-te tu!

Grixenda alergă ea să-l cheme pe argat, i se frecă de spate ca o pisică și îi dădu copilul să-l sărute.

— Cât sunt de mulțumită, unchiule Efix! În seara asta vom dansa iar! Dar privește-l pe stăpânul dumitale, parcă-i face curte Kallinei!

Efix privea cu duioșie. Îl vedea pe Giacinto ridicând ochii plini de dragoste și de dorință, și în inima lui îi binecuvânta pe cei doi tineri. Da, distrați-vă, iubiți-vă: la sărbătoare pentru asta se vine și petrecerea trece repede...

Așezat la umbra zidului începu să taie frigarea; femeile râdeau în jurul lui, Giacinto, ca de obicei, tăcea și părea atent la sunetul armonicii, care umplea de bocete și strigăte curtea.

Dar sosi Natòlia legănându-și coapsele.

— Stăpânul meu și don Predu îl invită pe don Giacinto la prânz.

Și el se ridică, după ce-și scutură bine manșeta de la pantaloni. Doamna Ester îl urmări din ochi și privi de-a lungul terasei, ca fascinată de strălucirea paharelor și a vasului de argint, pe care Natòlia îl mișca acolo, ca pe o oglindă. Gândul că vărul bogat îl băga în seamă pe nepotul sărac era suficient s-o facă fericită.

Femeile îl laudau pe Giacinto, iar cămătăreasa, trăgând firul între arătător și degetul mare, își învârti fusul pe genunchi, zicând cu o blândețe neobișnuită:

— Un băiat atât de ascultător n-am mai văzut niciodată. Și apoi e frumos! Seamănă cu bătrânul Baron.

— Cu cine? Cu Baronul mort care bântuie încă prin castel?

Dar doamna Ruth își puse unghia arătătorului pe gură; nu trebuie să vorbești de morți la sărbătoare.

— Nici gând de așa ceva; e viu și are mâini care se mișcă, nu-i așa Grixe? Cine? Don Giacinto!

Dar Grixenda, sprijinită de zid, cu copilul care-i mușca nasturii de la bluză, privea și ea vasul strălucitor de pe terasă și ochii ei păreau fascinați, ca aceia ai bătrânei bunici, când în nopțile cu lună spiona trecerea spiridușilor în vale, spre râu.

Efix reveni după trei zile. De data asta nu era singur; aproape toți cei din sat coborau la petrecere și femeile duceau pe cap vase cu prăjituri și coșuri pline cu găini legate cu panglici roșii. Pomii din jur erau încărcati de fructe necoapte și sărbătoarea părea să cuprindă toată valea.

Sosind, Efix găsi în ogradă, în jurul colibelor îngrămădite, care cu coviltir făcute din sac și din cearșafuri; vânzătorii de dulciuri și de vin stăteau nemișcați lângă micile lor tarabe, la umbra bisericii.

Un șir de cerșetori străjuiau cărarea. Chipurile lor boțite, terne și vineții, câțiva cu ochi albi oribili, alții cu plăgi roșietice și tumori violacee, cu piepturile goale ca jupuite, cu brațele și degetele învinețite, negricioase ca ramurile arse, se iveau între un tufiș și altul pe linia albăstruie și lăptoasă a orizontului. Dincolo de toate astea privirea cobora peste întinderea verde, iar herghelia de cai și de mânji făceau și mai grandios peisajul.

Cântecul armonicii ajungea până departe; motivele săltărețe și voluptuoase îmbiau la dans, dar uneori se transformau în bocet, ca obosite de bucurie, ca și cum ar plânge plăcerea trecătoare și tânguindu-se pentru zădărnicia tuturor lucrurilor. Atunci, chiar și ochiul melancolic al catărului părea plin de o blândețe nostalgică. Efix se opri un moment în mijlocul unui grup de țărani din Nuoro. Femeile ședeau în fața colibelor, așteptând ora slujbei cântate, și corsajele lor din mătase stacojie dădeau o tentă roșiatică umbrei de pe zid. Dar slujba întârzia. Sus, pe terasă, preoții râdeau și vasul Natòliei trecea de la unul la altul, strălucind albastru și negru.

Efix găsi coliba goală; stăpânele erau la biserică și el se duse să le caute, dar se pomeni mergând între don Predu, Milese și Giacinto, în fața unui vânzător de vinuri și văzu trei pahare galbene în fața lui.

— Bea, nătăflețule!

— Pentru mine e devreme.

— Nu e niciodată devreme, pentru un om sănătos. Ori ești bolnav?

Don Predu îl bătu destul de puternic pe spinare, că el sări înainte și vinul săltă din pahar și se vărsă pe el.

— Să fie totul în numele Domnului!

Își șterse hainele cu mâna și bău. Cu surpriză și satisfacție îl văzu pe Giacinto scoțându-și portofelul și întinzând vânzătorului o bancnotă de cincizeci de lire. Dumnezeu să fie binecuvântat, asta înseamnă că băiatul avea bani de-adevăratelea.

De altfel a fost o zi plină de bucurie, cu veselia tăcută și aproape melancolică a femeilor față de care bărbații, distrându-se zgomotos între ei, arătau o indiferență totală. Toată ziua cântă armonica acompaniată de

strigătele vânzătorilor, de chiotele jucătorilor întârziați, de cântecele corale sau de versurile poezilor improvizați. Adunați într-o colibă, așezați pe pământ, cu picioarele încrucișate, lângă o damigeană la care se întorceau ca spre un idol, poezii improvizau octave pro sau contra războiului din Libia: erau destui și vorbeau pe rând, iar în jurul lor se îngrămădeau bărbați și băieți. Din când în când, câte unul se apleca să ia de jos un pahar de vin.

— *Bibe, diavlu!*

— *Sănătate!*

— Să trăim această sărbătoare sănătoși o sută de ani la rând și să fim veseli.

— *Bibe, furcă!*

Poetul Serafino Masala di Bultei, cu profilul grec și îmbrăcat ca un erou al lui Homer, cânta:

Turcul să se predea nu vrea

Ba chiar la luptă-i curajos;

Arabul turbat e curajos

Sare imediat, nici gând la fugă.

Paharele treceau dintr-o mână în alta; câteva femei se arătau timid la poartă.

Și Gregorio Giordano di Dualchi, frumos, tânăr, roșcat, îmbrăcat ca un trubadur, își netezea părul cu amândouă mâinile. Chica îi cădea pe ceafă și cânta aproape sughițând ca o bocitoare:

Gata, nu mai pot povesti

Spun ceea ce pot să-mi amintesc

Că ar avea la orice pas victoria

Că ar putea întreaga Africă s-o cucerească

Liniștiți și sănătoși pot să se întoarcă

Îi însoțesc Sfinții Gloriei

Și cu memorie bună și virtute

Se întorc acasă la ei cu sănătate!

Aplauzele și râsetele răsunau; toți râdeau, dar erau emoționați. La umbra bisericii, Efix, în schimb, auzea alte grupuri de țărani vorbind despre America și despre emigranți.

— America? Cine n-o gustă nu știe ce este. O vezi de departe și ți se pare un înger care te umple de daruri; vii mai aproape și te mușcă

precum un câine.

— Da, fraților dragi, eu am fost acolo cu traista jumătate plină și când credeam s-o umplu m-am întors cu ea goală!

Un baronez uscat, înalt și negru ca un arab, îl invită pe Efix să bea și îi povestește întâmplări din războiul din care se întorsese.

— Da, zicea privind-și mâinile, am tăiat ciuful unui *Sirdusso*, unul care-l iubea pe diavol. Eu m-am hotărât să-i iau capul, întreg, cu piele cu tot. Și așa l-am luat, să orbesc dacă mint! L-am dus la căpitanul meu, ținându-l ca pe un ciorchine; picura sânge negru ca boabele de struguri negri. Căpitanul mi-a spus: bravo, Conzinu!

Efix ascultă, ținând în mână un trandafirăș din gardul viu. Își făcu semnul crucii cu tulpina florii și spuse:

— Să te spovedești, Conzi! Ai omorât un om!

— În război nu e păcat. Faci asta pe ascuns? Nu.

Atunci au început să discute între ei despre asta, dar Efix privea trandafirășul ca și cum i-ar fi vorbit numai lui.

— Moartea este treaba lui Dumnezeu!

Dar a trebuit să întrerupă discuția pentru că, de departe, doamna Ester îi făcea semn să vină. Era ora de masă; Giacinto era invitat la preot și toți, unii mai mult, alții mai puțin, mâncau într-o plăcută companie. Din colibe ieșeau nori de fum, mirosind a friptură.

Colțișorul cel mai liniștit era acela al doamnelor. Așezate în coliba lor mâncau cu Efix friptură de miel și vorbeau de Noemi, care nu era acolo, de Giacinto, de preot și de Milese, zâmbind fără răutate.

— Primele zile, spuse doamna Ruth, tăind o turtă în trei părți egale, Giacinto vorbea mereu despre plecarea la Nuoro, unde zicea că ar avea un post la moară. Acum, de două zile, nu mai spune nimic.

— Dar de două zile nici nu se mai vede; e mereu cu don Predu și cu alți însoțitori.

— Să-l lăsăm să se distreze, spuse Efix.

Dincolo de ușă se vedeau Kallina, așezată într-o neobișnuită nemișcare pe piatra ei, și Grixenda, cu copilul în poală, palidă și tristă, fixând cu privirea terasa preotului. Ah, Giacinto se distra acolo sus, uitase de ea; și ei i se părea că stă ghemuită la marginea unui deșert, în fața unei minuni.

Efix ieși și îi spuse:

— De ce nu te distrezi?

Ea aranjă funda galbenă de deochi de pe scufița copilului și o podidură lacrimile.

— Pentru mine s-a sfârșit totul!

Din colibă rudele o chemau.

— Grixenda, vino aici! Ce-o să spună bunica ta văzându-te așa slabă? Că nu-ți dăm de mâncare?

— Eh, câteva îmbucături ne trebuie, îi spuse Kallina lui Efix după ce-l chemă cu blândețe. Vino, Efix, bea un pahar de must. Știi cine mi l-a dăruit? Stăpânul tău. Bun ca o pâine și generos, dar, ascultă, trebuie să-i spui că Grixenda nu e potrivită pentru el!

— Ei, lasă-i să se distreze! Suntem în sărbătoare.

— Aici se vine să faci penitență, nu să păcătuiești. Da, rudele îi dau să mănânce Grixendei, dar nu întreabă unde se duce ea zi și noapte cu don Giacinto.

— Și stăpânele mele? Nu-și dau seama?

— Ele? Sunt ca sfinții de lemn din biserică. Privesc, dar nu văd; răul nu există pentru ele.

— E adevărat! admise Efix. Bău, dar se simțea trist și se duse să se întindă sub un fistic de pe pârloagă.

De acolo se vedea iarba înaltă, unduitoare, care urmărea parcă motivul monoton al acordeonului, și caii nemișcați în soare, ca pictați pe emailul azuriu al orizontului. Vocile se pierdeau în liniște, figurile se estompau în lumină și iată una dintre femei apăru lângă un tufiș; o alta, figură de bărbat o ajunsese și i se alătură încât formară o singură umbră.

Efix simți un fior pe spinare. Rupse totuși o margaretă, îi mestecă tulpina privindu-i fără invidie pe Grixenda și pe Giacinto îmbrățișându-se. Dumnezeu să-i binecuvânteze și să-i învăluie mereu așa, în soare și în lumină.

După-amiază sărbătoarea fu și mai însuflețită. Bărbații se arătau mai expansivi cu femeile, luându-le la dans, iar soarele colora în roșu curtea care zumzăia ca o prisacă.

La apusul soarelui poporul se adună în biserică și mii de voci răsunară ca una singură, contopindu-se așa cum afară se contopeau parfumurile tufișurilor. Efix, îngenunchind într-un colț, încerca același sentiment dureros și alături de el Grixenda, îngenuncheată, nemișcată ca un înger de lemn, cânta gemând de dragoste. Lumina roșie a apusului, atenuată spre altar de lumina lumânărilor, acoperea mulțimea ca un val de sânge, dar încet, încet vâlul se făcu negru, iluminat abia de auriul lumânărilor de ceară. Mulțimea nu se îndura să iasă, cu toate că preotul terminase predicile lui; continua totuși să cânte intonând psalmii. Era ca murmurul îndepărtat al mării, ca freamătul pădurii la căderea serii. Erau cu toții un popor de demult care mergea, mergea cântând rugăciunile ingenuie ale primilor creștini, mergea, mergea pe un drum întunecos,

exaltat de durere și de speranță, spre un loc cu lumină, dar îndepărtat și de neajuns.

Efix, cu capul între mâini, cânta și plângea. Grixenda cânta și plângea și ea privind înainte cu ochii umezi în care licărea flăcăruia lumânării. Suferința unuia era egală cu a celuilalt; și durerea amândurora era aceeași cu a poporului acesta care-i amintea argatului de un trecut de umbre și visa ca și fata asta la un viitor luminos; chinuri de suferință, de dragoste.

Apoi totul deveni liniște.

Zuannanto, nerăbdător să-și ia acordeonul, a fost primul care s-a năpustit afară cu bereta în mână. Dar în ușă se opri, privi în sus și scoase un țipăt. Toți se grăbiră să privească. Era luna nouă care se apropiase mult de zidul curții de părea că vrea să intre acolo, înăuntru.

După cină, începură din nou cântecele și chiuiturile în jurul focurilor; dansa până și don Predu, făcându-le fericite pe toate femeile care sperau să fie alese de el.

Numai Giacinto nu dansa. Stând alături de cămătăreasă își legăna mâinile între genunchi, palid și obosit. Uneori, Efix auzea femeile discutând despre cel care cheltuise mulți bani în ziua aia și se distrase; câte una adăuga:

— Este don Predu.

— Nu, este domnișoru' Giacinto. Mai mult de trei sute de lire a cheltuit. Dar e bogat. Se zice că are o mină de argint, dar ce s-a mai distrat!

— Plătea băutura la toți, chiar și celui pe care nu-l cunoștea.

— De ce face asta?

— Oh, dragă, pentru că cine are bani îi cheltuie!

Efix era mulțumit, dar și neliniștit. Se așeză alături de Giacinto și-i spuse de clevetirile femeilor:

— O mină de argint? Da, produce, dar nu ca un puț de petrol. O doamnă pe care o cunosc eu visă că, într-un loc anume, era una dintre aceste mine, pe un teren al unui domn scăpătat. Acesta era atât de disperat încât era gata să se sinucidă. Dar a săpat acolo unde visase doamna și acum este atât de bogat că dă 20000 de lire pe lună unei femei...

— De ce nu s-a însurat cu cea care visase? Sau era măritată? întrebă Efix preocupat.

Femeile dansau. Se vedea Grixenda, cu fața aprinsă, râzând, ca ființa cea mai veselă de la sărbătoare; și Efix șopti atingând genunchiul lui Giacinto:

— *Vossignoria...* spune lumea... privește fata aceea. E bună, dar e săracă. Și apoi e orfană.

— Mă voi însura cu ea... dar privea în pământ și părea că visează.

În timpul foametei, mai grea în săptămânile dinaintea strânsului orzului, lumea, terminând provizia de grâu, alerga la cămătăreasă. Bătrâna Pottoi mergea să pescuiască lipitori. Locul ei preferat era un golfuleț al râului sub colina Porumbeilor, lângă moșia doamnelor Pintor. Stătea acolo ore în șir, neclintită, așezată la umbra unui arin, cu picioarele goale în apa transparentă, verzuie, brăzdată de auriu și în timp ce cu o mână ținea o sticlă nemișcată, pe nisip, cu cealaltă își atingea colierul de la gât. Din timp în timp se apleca puțin. Își vedea picioarele mari și gălbejite în apă. Le scotea apoi din apă, trăgând de pe piciorul ud o iarbă neagră, lucitoare, care i se lipise, și o puneă în sticlă împingând-o cu o trestie. Iarba se alungea, se strângea, lua forma unui inel negru: era lipitoarea.

Într-o zi, la jumătatea lui iulie, ea urcă până la coliba lui Efix. Era tare cald și valea era toată galbenă sub un cer de un albastru învăluit. Argatul împletea o rogojină, la umbra trestiilor, cu degetele care tremurau din cauza frigurilor; văzând-o pe bătrână că i se așază la picioare, cu sticla în poală, abia ridică ochii împăienjeniți și așteptă resemnat, aproape știind ce voia de la el.

— Efix, ești un om credincios și de aceea vorbește-mi cu inima deschisă. Ce intenție are stăpânul tău? El vine în casa mea, se așază, zice băiatului: „cântă din armonică“ (pe care i-a dăruit-o el), apoi îmi zice mie: „o s-o trimit pe mătușa Ester să-ți ceară mâna Grixendei“, dar doamna Ester nu se vede; într-o zi am fost acolo, doamna Noemi m-a luat de vie și m-a lăsat moartă, atâta m-a ocărât. Când m-am întors acasă, Grixenda a fost și ea obraznică, pentru că nu voia altceva decât să se ducă ea la stăpânele dumitale. Eu nu știu de ce parte să fiu, Efix, nu noi l-am chemat pe băiat din drum. El a venit. Kallina îmi zice: „Dă-l afară“. Dar dânsa îl dă afară, când se duce la ea?

Efix zâmbi.

— Acolo, desigur, nu se duce ca să facă dragoste.

Atunci bătrâna ridică iritată capul, iar gâtul ei, tot numai vene, părea să se alungească mai mult ca de obicei.

— Și ce, în casa mea vine ca să facă dragoste? Nu, el este un băiat cinstit. Nici măcar nu atinge mâna Grixendei. Ei se iubesc ca bunii creștini, în așteptarea căsătoriei. Spune-mi cu mâna pe suflet, Efix, ce-are de gând? Fie-ți milă, pentru sufletul stăpânului tău.

Efix deveni preocupat:

— Da, într-o seară, la sărbătoare, el mi-a spus „o voi lua de nevastă“... inima îmi spune totuși că el nu poate.

— De ce? El nu e nobil!

— Nu poate, îți repet, femeie! spuse Efix cu mai multă putere.

— Banii îi are, asta se vede. Cheltuiește fără să numere. Și stăpânul tău, cel care a murit, zicea, îmi aduc aminte, pe când venea și el în casa mea și era tânăr și trăia bunica mea: dragostea este ceea ce leagă bărbatul de o femeie, și banul cel care leagă femeia de bărbat.

— El spunea așa? Cui?

— Mie, ești surd? Da, mie. Dar eu aveam cincisprezece ani și nu eram rea. Bunica mea l-a dat afară pe don Zame și m-a măritat cu Priamu Piras. Și Priamu al meu era un om capabil. Avea un baston cu un cui în vârf și-mi spunea apropiindu-mi-l de ochi: „Vezi? Îți scot ochii dacă îl privești pe don Zame când se uită la tine.“ Așa a trecut timpul. Dar morții se întorc. Iată-i, când domnișorul Giacinto stă așezat pe taburet și Grixenda pe pragul ușii, mi se pare că sunt eu cu fericitul mort...

Când femeia asta începea să vorbească astfel nu mai sfârșea și Efix care o cunoștea o goni plictisit.

— Du-te cu Dumnezeu! Caută și dumneata un bărbat cu un baston bun pentru nepoata dumitale!

Și bătrâna, mulțumită de ce aflase că băiatul zisese într-o seară la sărbătoare: „o voi lua de nevastă“, plecă fără să mai spună nimic. Efix rămase singur în fața lunii roșii care răsărea prin aburii cenușii ai serii, dar se simțea neliniștit. În toropeala de care toată valea fusese cuprinsă, susurul apei îi dădea impresia că aude bâzâitul sâcăitor al frigurilor, iar cântecul greierilor era un plânset neîncetat. Nu, viața pe care o ducea Giacinto nu era aceea a unui tânăr cinstit și cu frica lui Dumnezeu. Cu fiecare zi, speranțele mari pe care și le pusese în el se spulberau, lăsând loc unor temeri adevărate. El cheltuia fără să câștige; chiar și puțul cel mai adânc seacă, dacă scoți prea multă apă din el, gândea Efix.

Uneori, seara, Giacinto venea la moșie ca să ducă în sat fructe și verdețuri, pe care mătușile le vindeau acasă, pe ascuns, ca pe ceva de furat, pentru că nu era de rangul lor să facă pe zarzavageoaicele; și era singurul lucru util pe care-l făcea. Restul timpului și-l petrecea hoinărind de ici până colo, prin sat. Dar iată-l că vine sus pe cărare, ținând într-o parte, ca pe un câine, bicicleta prăfuită. Sosește gâfâind ca și cum ar veni de la celălalt cap de lume și, după ce aruncă de departe o privire argatului, se lasă la pământ, întins cât e de lung, ca un mort. Și ca un mort, are chipul palid, buzele vinete; doar un tremur ușor îi zgâlțâie umărul

stâng. Efix, înspăimântat, scoate repede din buzunar un tub de sticlă, lasă să-i cadă în palmă două pastile de chinină și i le pune în gură.

— Înghite-le. Ai friguri!

Giacinto înghiți pastilele și fără să se ridice își luă capul în mâini.

— Cât sunt de obosit Efix! Da, am friguri; le-am luat, da! Cum să faci să nu le iei în satul ăsta nenorocit? Ce sat! adăugă ca și cum își vorbea sieși obosit. Mori aici, mori.

— Ridică-te, spuse Efix, aplecat deasupra lui. Nu sta aici, aerul serii îți face rău.

— Lasă-mă să crăp, Efix! Lasă-mă! Ce căldură! Ce căldură! Nu am mai văzut niciodată o căldură ca asta! Cel puțin la *noi* se făcea baie.

Ce să-i spui ca să-l mulțumești? „De ce n-ai rămas *acolo*?“ Efix simțea prea multă milă din cauza atâtei mizerii prăbușite în fața lui, ca să-i vorbească așa.

— Ce-ai făcut azi? Întrebă încet.

— Ce lucru vrei să fi făcut? Nu e nimic de făcut aici! Vin să-ți aduc pâinea, mă întorc acolo să aduc verdeța! Și *ele* care trăiesc ca trei mumii! Mătușa Noemi astăzi totuși s-a neliniștit, pentru că mătușa Ester îmi spunea că nu reușește să pună deoparte bani pentru impozit. Se înțelege! Cheltuiesc pentru mine și de la mine nu vor nimic! Eu i-am spus mătușii Ester: nu te neliniști, mă duc eu la receptor. O furie, mătușa Noemi! Avea ochii ca de pisică turbată. Nu o credeam atât de mânioasă. Ba chiar îmi spuse: „Cu banii tăi, dacă-i ai, cumpără-i un alt acordeon Grixendei“. Ce rău este în asta, Efix, dacă mă duc la fata aia. Unde poți să te duci aici? Unchiul Pietro mă duce la cârciumă și mie nu-mi place vinul, o știi; Milese vrea să joc, așa și-a făcut el averea, și mie nu-mi place să joc. Mă duc acolo, la fată, pentru că e bună și bătrâna spune lucruri nostime. Ce rău este în asta, spune-mi? Spune-mi!

Îl privea de jos în sus, rugător, cu ochii blânzi, strălucitori în lumina lunii.

Efix luă traista cu pâine, dar nu putea să mănânce. Își simțea gâtul sugrumat de o neliniște adâncă.

— Nici un rău! Dar fata, deși bună, e săracă și nu e demnă pentru tine.

— Dragostea nu cunoaște nici sărăcie, nici noblețe. Câți domni nu s-au căsătorit cu fete sărace? Ce știi tu? Mai mulți lorzi englezi, mai mulți milionari din America s-au căsătorit cu servitoare, guvernante, cântărețe... De ce? Pentru că le iubeau. Și aceia sunt bogați; sunt regi ai petrolului, ai cuprului, ai conservelor! Cine sunt eu, în comparație cu ei?

Și femeile? Principele ruse, americancele cu cine se căsătoresc? Nu se îndrăgostesc de artiști săraci, ba chiar de vizitiul sau de valetul lor? Dar tu ce poți știi?

Efix strângea în mâini o bucată de pâine și i se părea că strânge propria lui inimă, frământată de amintiri.

— Și apoi spun că sunt credincioase, *dumnealor*! De ce nu mă lasă să mă căsătoresc cu femeia pe care o iubesc?

— Taci, Giacinto! Nu vorbi așa de *Domniile* Lor! Ele îți vor binele!

— Atunci să mă lase să-mi fac și eu familia mea. Eu, cel puțin, o voi duce pe Grixenda în casa lor și fata le va ajuta. Acum ele sunt bătrâne. Eu voi lucra. Mă voi duce la Nuoro, voi cumpăra brânză, animale, lână, vin, chiar și lemn, da, pentru că acum cu războiul totul are valoare. Voi merge la Roma și voi oferi marfa Ministerului de Război. Știi cât se poate câștiga?

— Da! Și capitalul?

— Nu te gândești la asta, îl am. Numai să mă lase în pace, *dumnealor*. Eu n-am venit ca să le exploatez, nici să trăiesc pe spinarea lor. Ah, mătușa mea Noemi e teribilă! La un moment dat gemu ascunzându-și capul în mâini. Ah, Efix, sunt așa de amărât. Și apoi îmi este atât de rușine când le văd atât de sărace, cum vând pe ascuns cartofi, pere și fructe copiilor care intră încet, încet în curte, cu banii în mână, și cer marfa vorbind încet de parcă ar fi vorba de ceva furat. Îmi e rușine, da! Asta trebuie să înceteze. Ele or să ajungă iar ce au fost, dacă m-or lăsa să fac ce vreau. Dacă mătușa Noemi ar ști de binele ce i-l doresc nu ar face așa.

— Giacinto! Dă-mi mâna. Este grozav! spuse Efix emoționat.

Tăcură. Apoi, Giacinto începu să vorbească cu o voce calmă, blândă, care vibra în liniștea lunară ca o voce de copil.

— Efix, tu ești bun. Vreau să-ți povestesc ceva care s-a întâmplat unui prieten de-al meu. Era funcționar cu mine, la Vamă. Într-o zi, un căpitan în rezervă, un domn bogat, gras și bun, dar naiv ca un copil, vine să plătească ceva. Prietenul meu zice: „Lasă banii și întoarce-te mai târziu pentru chitanță, căci trebuie să fie semnată de superior“. Căpitanul a lăsat banii. Prietenul meu îi luă, ieși afară, îi jucă și îi pierdu. Și când căpitanul s-a întors, amicul meu a spus că el n-a primit nimic! Acela a protestat, s-a dus la superiori, dar nu a avut chitanță și toți i-au râs în față. Totuși, prietenul meu a fost dat afară din port... da, să tot fie patru luni de-atunci, îmi amintesc, era în timpul carnavalului. Și s-a dus să danseze. Se ametea, băuse. Nu mai avea un ban. Ieșind de la bal a făcut o congestie pulmonară și a căzut sub o bancă, pe o stradă. L-au dus la spital. Când a ieșit, slab și fără putere, nu avea casă, nu avea masă. Dormea în magazinele portului, tușea și avea coșmaruri. Îl visa mereu pe căpitanul care-l urmărea, îl

urmărea... ca în scenele de la cinematograf. Și iată-l într-o seară, chiar pe căpitan, căutându-l în magazinele portului. Prietenul credea că visează, dar celălalt îi spuse: „Știi, a trecut destul timp de când te caut. Am aflat că te-au dat afară din cauza acelei sume de bani, însă pe mine mă revoltă faptul că superiorii tăi și toți ceilalți știau adevărul. E mai bine și pentru tine: să recunoști cu mâna pe inimă. Am dat acei bani sau nu?” Prietenul răspunse: „Da“. Atunci căpitanul continuă: „Să încercăm să îndreptăm lucrurile. Eu nu vreau să te nenorocesc. Vino în casa mea, îți dau adresa mea; vino mâine și împreună o să mergem la superiorii tăi.“ Foarte bine! Dar nici a doua zi și nici după aceea prietenul meu nu s-a dus. Îi era frică. Timpul era oribil, iar el nu se mișca din adăpostul lui. Tușea, și un hamal îi aducea din când în când puțin lapte cald. Ce vreme era! Ce vreme! repeta Giacinto și-și săltă capul, privind în jur să se convingă că noaptea era frumoasă. Efix asculta, cu capul pe genunchi și cu fața sprijinită în mână, cum fac copiii, atenți la basme.

— Dar într-o zi m-am hotărât și m-am dus.

Tăcere. Chipurile celor doi bărbați se întunecaseră și amândoi lăsară ochii în jos. Umărul lui Giacinto tremura în convulsii, dar el îl ridică și îl scutură încercând parcă să se elibereze de tremur și reluă cu o voce mai aspră:

— Da, eu eram, ai înțeles. M-am dus la căpitan. Nu era acasă, dar camerista, o fată palidă care vorbea încet, m-a lăsat să aștept în anticameră. Încăperea era aproape întunecată, dar mi-aduc aminte că atunci când s-a deschis o ușă pardoseala roșie lucea ca spălată cu sânge. Am așteptat ore în șir. În sfârșit, căpitanul s-a întors; era împreună cu nevastă-sa, grasă ca și el și tot atât de bună. Păreau doi copii enormi, râdeau gălăgios. Doamna deschise ușile ca să mă vadă bine. Eu tușeam și mă clătinam. Și-au dat seama că-mi era foame și m-au invitat să intru în sufragerie. Eu, îmi amintesc, m-am ridicat, apoi m-am prăbușit lovindu-mă cu capul de marginea unei lavițe. Nu țin minte altceva. Când mi-am revenit eram în pat, în casa lor. Camerista îmi aducea o ceașcă cu supă într-un vas de argint și-mi vorbea cu mare respect. Am rămas acolo mai mult de o lună, Efix, înțelegi, patruzeci de zile. M-au îngrijit, au încercat să mă angajeze undeva, dar era greu de găsit de lucru, pentru că toți știau acum povestea mea. De altfel și eu doream să plec departe, dincolo de mare. Ceea ce am suferit eu în acel timp nimeni nu poate să știe. Căpitanul, nevasta lui, servitoarea îmi apar mereu în vis, îi văd chiar și când sunt treaz, până și acum, aici, în fața mea. Erau buni, dar eu aș fi vrut să mă ascund, să nu-i mai văd. Cel mai rău era că nu *puteam* să plec din casa lor. Stăteam acolo, prostit, așezat, nemișcat, ascultând-o pe

doamna care vorbea, vorbea, vorbea, sau în tovărășia servitoarei care tăcea. Stăteam la masă cu ei, îi auzeam glumind, făcând proiecte pentru mine, ca și cum aș fi fost fiul lor, și totul mă apăsa, mă umilea. Și totuși nu *puteam* să plec. În sfârșit, într-o zi, doamna văzându-mă complet vindecat m-a întrebat ce intenții aveam. Eu i-am spus că doream să vin la mătușile mele de-aici, vorbindu-i ca despre niște persoane cu stare. Atunci mi-au cumpărat biletul de călătorie și mi-au dăruit și bicicleta! Mi-am dat seama că era timpul să plec și am plecat; am venit aici. Ce eliberare, în principiu! Dar acum, în casa mătușilor, sunt ca și acolo – și nu știu...

Un strigăt care avea ceva zeflemitor traversă liniștea povârnișului, deasupra celor doi bărbați și Giacinto sări surprins, crezând că cineva ascultase povestirea lui și-și bătea joc de el. Dar văzu o formă mică, cenușie, lungă, urmată de o alta mai neagră și mai scurtă, sărind ca și cum ar zbura dintr-un tufiș în altul, în jurul colibei și dispărând fără să-ți lase nici măcar timp să iei o piatră s-o lovești.

Și Efix se ridicase.

— Vulpile, spuse încet. Lasă-le să alerge; fac dragoste. Par spiriduși uneori, adăugă în timp ce Giacinto se așeză din nou pe pământ, tăcut. Ai văzut cât erau de lungi? Mănâncă strugurii acri, ca dracii.

Dar Giacinto nu mai vorbea. Nici Efix nu știa ce să spună, dacă să-l roage să povestească mai departe sau să-l menajeze, dacă să comenteze în bine sau în rău cele ce auzise. Iată de ce rămase trist, toată ziua. Așa se întâmplă uneori, în viață! Dar ce să spună? În fond era mulțumit că trecerea vulpilor îl făcuseră pe Giacinto să tacă; totuși ceva trebuia să spună.

— Deci... acel căpitan? Se vede că era un om înțelept. Înțelegea că tineretul... tineretul... este supus greșelii. Și apoi când ești orfan! Hai, ridică-te, vrei să mănânci?

Intră în colibă și se întoarse afară cu o ceapă. Giacinto stătea nemișcat, abătut, poate căindu-se de spovedania lui și nu mai încercă să vorbească. Mirosul cepei se amesteca cu parfumul ierburilor din jur, al viței și al salciei; vulpile au trecut iar; Efix mănăcă, dar pâinea i se păru amară. Și de două sau trei ori a fost tentat să spună ceva; dar nu putea, nu putea; îi părea un vis. În sfârșit îl scutură pe Giacinto, încercând să-l ridice, spunându-i cu blândețe:

— Hai, vino înăuntru! Frigurile sunt peste tot.

Dar corpul băiatului părea de bronz, întins, greu, lipit de pământ, de parcă nu voia să se mai ridice. Efix intră iar în colibă, dar întârzie să închidă ochii, chiar și în somn avea credința că trebuia să comenteze

istorisirea lui Giacinto; nu ştia totuşi cum, în bine sau în rău.

„Trebuie să-i spun: ei bine, curaj, te vei îndrepta; şi-apoi erai un copil, un orfan...”

Dar o visă pe Noemi cu ochii ei răi spunându-i încet, cu dinţii strânşi: „Îl vezi? Îl vezi ce soi de om e?” Se trezi cu o greutate pe inimă.

Multe zile după aceea nu-l mai văzu; Efix începu să se neliniştească din cauza băiatului, dar şi pentru că zarzavaturile şi fructele zăceau în umbra colibeii fără să vină să le mai ia nimeni. În fiecare seară, don Predu, având moşii întinse la mare, trecea pe aici la întoarcerea în sat şi dacă-l vedea pe argat îndrepta arătătorul spre pământul verişoarelor, atingându-şi apoi pieptul, ceea ce însemna că aştepta exproprierea ca să intre astfel în posesia moşiei, dar Efix, obişnuit cu această mimică, saluta şi, la râdul lui, făcea semn că nu, că nu, cu mâna şi cu capul.

După mărturisirea lui Giacinto, argatul se înspăimânta ori de câte ori îl vedea pe don Predu. Îi părea mai zeflemitor ca de obicei. Într-o seară îl aşteptă lângă gardul viu şi-l întrebă:

— Don Predu, spune-mi, l-ai văzut pe stăpânul meu? Alaltăseară a fost aici că avea friguri şi acum sunt îngrijorat din pricina lui.

Don Predu râse de pe şaua calului, cu râsul lui forţat, cu gura închisă, cu obrazii umflaţi.

— Ieri-seară l-am văzut jucând cu Milese. Ba chiar pierdea!

— Pierdea, repetă Efix, smerit.

— Cum spui! Vrei să câştige mereu?

— Mie mi-a spus că nu joacă niciodată...

— Şi tu-l crezi? Nu spune adevărul nici dacă-l pici cu ceară. Dar nu-i băiat rău. Crede şi el ce minte, cum fac copiii.

— Întocmai ca ei.

— Un copil mare care are totuşi toţi dinţii. Şi cum mai muşcă! Vă va mânca până şi moşioara, Efix, ţine minte. Cum mă vezi şi cum te văd! Dacă nu, poţi să-mi tragi o mamă de bătaie!

Efix îl privea de jos, înspăimântat, iar bărbatul voinic, stând călare, îi părea, în amurgul sângieru, o pasăre vestitoare de nenorocire, unul dintre acei monştrii nocturni de care se temea.

— Iisuse, salvează-ne, Sfântă Fecioară, gândeşte-te la noi...

Don Predu se îndepărtase de-acum, când Efix, ajungându-l din urmă, îi dădu cu amândouă mâinile un coş plin cu fructe şi legume.

— Don Predu, trimite astea cu servitoarea dumitale stăpânelor mele. Eu nu pot lăsa moşia şi domnişorul Giacinto văd că nu vine.

La început, bărbatul îl privi surprins. Apoi un surâs binevoitor îi

flutură pe buzele cărnoase. Ridică un picior și spuse:

— Uite aici, e loc.

Efix vârî coșul în traistă și în timp ce don Predu pleca, fără să mai spună ceva, el se întoarse la colibă. Îi era teamă că stăpânele l-or certa; știa că făcuse o mare greșală, dar nu se căia. O mână nevăzută îl împinsese și el știa că toate acțiunile făcute astfel, prin forțe supranaturale, sunt acțiuni bune. Îl așteptă pe Giacinto până târziu. Luna plină lumina valea, iar noaptea era așa de clară, încât se zărea umbra fiecărei stele. Nici fantomele nu încercau să iasă în noaptea asta, atâta lumină era. Chiar și murmurul apei nu mai era însoțit de zbaterea aripilor de *panas*. Și duhurile stăteau liniștite în noaptea asta. Numai argatul nu putea dormi. Se gândea la povestea lui Giacinto și a căpitanului din port, încercând o stare de nemărginită blândețe și tristețe în același timp. Toți, în lume, păcătuim mai mult sau mai puțin, mai devreme sau mai târziu. Și de ce? Căpitanul nu l-a iertat? De ce nu trebuie să-i iertăm pe ceilalți? Ah, dacă toți s-ar ierta la nesfârșit! Lumea ar avea pace, totul ar fi clar și liniștit ca în noaptea asta cu lună. Se ridică apoi să dea o raită pe moșie. Dar pe cărăruia albă se desena până și umbra florilor; frunzele smochinilor de India păreau spini în umbră, iar acolo unde apa râului era nemișcată, se vedeau stelele.

O umbră care se mișca în spatele gardului viu, între arini – e un animal diform, negru, cu picioare de argint. Scârțâie pe nisip, se oprește.

Efix, alergând înapoi spre moșie, părea că zboară, atât era de înspăimântat.

— Tu ești? Tu ești? M-ai speriat.

Giacinto își trase într-o parte bicicleta și îl urmă în liniște; dar odată ajunși în fața colibeii se aruncă iar la pământ, gemând:

— Efix nu mai pot, nu mai pot. Ce-ai făcut! Ce-ai făcut!

— Ce-am făcut?

— Nu știu bine nici măcar eu. A venit servitoarea unchiului Pietro să aducă un coș, zicând că l-ai dat tu stăpânului. Erau mătușa Ruth și mătușa Noemi în casă, pentru că mătușa Ester era la rugăciune. Am luat coșul și am mulțumit servitoarei, i-am dat până și bacșiș; apoi, mătușa Noemi a căzut jos ca lovită de trăsnet. Mătușa Ruth a crezut-o moartă și a început să strige. A alergat să o cheme pe mătușa Ester. Ea a venit înspăimântată și pentru prima oară chiar și ea m-a privit pieziș și mi-a spus că am venit să le omor. Oh, Doamne, Doamne, oh, Doamne! Eu stropheam fața mătușii Noemi cu oțet și plângeam, îți jur pe memoria mamei mele; plângeam fără să știu de ce. În sfârșit, mătușa Noemi și-a revenit și m-a îndepărtat cu mâna spunând: „Era mai bine să fi murit

înainte de această zi“. Eu am întrebat: „De ce, de ce, mătușa mea Noemi, pentru ce?“ Și ea m-a îndepărtat cu o mână, acoperindu-și ochii cu cealaltă. De necaz! De ce am venit, Efix? Pentru ce?

Argatul nu știa să răspundă. Acum vedea, da, toată greșeala săvârșită de el dând coșul lui don Predu, și acum se gândea cum să îndrepte lucrurile, dar nu vedea nici o posibilitate. Nu știa de ce, dar o dată mai mult, simțea toată greutatea nenorocirilor stăpânelor lui apăsându-i umerii.

— Stai liniștit, spuse în fine, m-oi întoarce mâine în sat și-o să îndrept totul!

Atunci lui Giacinto îi veni inima la loc.

— Tu trebuie să le spui mătușilor că nu eu am fost cel care te-a sfătuit să-l rogi pe unchiul Pietro să aducă coșul. Ele așa cred. Sunt convinse și, mai ales, cred că eu caut să mă vâr în sufletul unchiului Pietro, ca să le fac în ciudă. Eu sunt prieten cu toți; de ce nu ar trebui să fiu și cu unchiul Pietro? Dar mătușile știu că el vrea să cumpere moșia. Ce vină am eu? Ce, sunt eu cel care vrea s-o vândă?

— Nimeni nu vrea s-o vândă. De ce vorbești de aceste lucruri? Dar tu, sufletul meu, tu... tu alaltăseară spuneai asta, spuneai altceva; promiteai marea cu sarea să le faci fericite pe mătușile tale; și ieri-seară, în schimb, te-ai dus să joci cărți.

— Jucând de mai multe ori, se câștigă. Eu vreau să câștig, tocmai pentru *ele*. Nu, nu vreau să mai fiu povară. Vreau să mor. Vezi, adăugă încet, acum după întâmplarea de azi, îmi pare că mă aflu încă în casa căpitanului. Așa să-mi ajute Dumnezeu, Efix!

Efix asculta cu teamă. Simțea că este iar în fața destinului tragic al familiei de care era legat ca mușchiul de piatră, și nu știa ce să spună, nu știa ce să facă.

— Oh, suspină adânc Giacinto. Dar de aici o să plec precis. Nu aștept să mă gonească ele. Sunt fără milă, mai ales mătușa Noemi. Nu mă interesează, deloc. Ea nu a iertat-o nici pe mama, cum poate să mă ierte pe mine? Dar eu, dar eu...

Lăsă capul în jos și scoase din sacoșă o scrisoare.

— Vezi, Efix? Știi totul. Dacă mătușa Noemi nu a iertat-o pe mama după această scrisoare, cum ar putea avea suflet bun? Tu știi ce este cu această scrisoare, ai dus-o tu, mătușii Noemi. Și eu i-am luat-o. În ziua sosirii mele stătea pe pat. Eu n-am citit nici un rând; azi am luat-o din dulap. Este a mea... este de la mama mea. Această scrisoare nu e demnă să stea acolo, la ele.

— Giacinto! Dă-mi-o! spuse Efix întinzând mâinile. Nu e a ta. Voi

vorbi eu cu ele, se vor împăca. Tu aşteaptă-mă aici. Dar dă-mi scrisoarea.

Giacinto îl privi. Umărul îi tremura, dar ochii îi erau reci, aproape cruzi. Atunci Efix se ridică, îi puse mâinile pe spate, îi şopti la ureche un cuvânt:

— Hoţule!

Giacinto avu impresia că este atacat de un vultur bărbos. Deschise mâinile şi scrisoarea căzu pe pământ.

În zori Efix o porni spre sat. Privighetorile cântau și toată valea era de culoare aurie – un auriu-albăstrui ca al cerului luminos. Câțiva pescari se vedeau nemișcați, ca pictați pe verdele țărmului și în același timp pe verdele apei stătute între pietrele albe.

Deși era devreme, când ajunse în sat Efix o văzu pe cămătăreasă torcând în curte, între purcelușii grași și porumbeii care se giugiuleau. O salută făcându-i semn că va trece mai târziu. Ea îi răspunse agitând fusul; putea aștepta, nu se grăbea.

Mai încolo, o văzu pe mătușa Pottoi, cu o strachină cu lapte pentru masa băieților. Efix vru să treacă mai departe, dar bătrâna începu să vorbească tare și el trebui să se oprească s-o asculte.

— Ei bine, ce ți-am făcut? Pentru că se iubesc copiii, trebuie să ne urâm noi, bătrânii?

— Mă grăbesc, cumătră Pottoi.

— Știu, este supărare mare în casa stăpânelor tale. Dar nu e vina mea. Și eu pierd din pricina asta. Stăpânul tău vrea ca Grixenda să stea acasă, să nu mai umble desculță, să nu mai meargă să spele rufele la râu. Trebuie să fac pe servitoarea, dar o fac cu plăcere dacă este vorba de fericirea copiilor.

— Doamne, ajută-ne! suspină Efix. Lasă-mă cumătră Pottoi. Roagă-te lui Hristos, roagă-te Sfintei Fecioare Tămăduitoare.

— Salvarea e în noi, hotărî bătrâna. Trebuie să ai inimă, nimic altceva...

„Trebuie să ai inimă“ repetă Efix intrând la stăpânele lui. Peste tot în curte era liniște și soare, înflorea iasomia deasupra fântânii, și oasele morților se zăreau în iarba aurie a vechiului cimitir. Muntele înconjura cu verde și alb casa. de pe balcon căzuse o coloană mică și zăcea printre pietre, ca resturile unui foc de artificii. Peste tot era liniște. Intrând, Efix văzu coșul trimis de el cu don Predu, aproape gol, așezat pe un scaun, semn că legumele fuseseră deja vândute. Rămâneau numai fructele galbene de Sfântul Ion: îi părea că visează. Se așeză și întrebă:

— Unde sunt celelalte doamne? Ce s-a întâmplat?

— Ester este la biserică, Noemi e sus, spuse doamna Ruth, aplecată să fiarbă cafeaua.

Și nu mai adăugă nimic, până la sosirea surorilor: doamna Ester, cu degetele ieșite prin împletitura șalului, Noemi palidă, tăcută, cu pleoapele vinete, plecate.

Efix nu îndrăzneă să le privească. Se ridică respectuos în fața lor, în timp ce ele se așezau pe scaune; și numai după ce doamna Ester a întrebat: „Efix, știi ce s-a întâmplat?“, el ridică ochii și văzu că Noemi îl fixa cum un judecător fixează acuzatul.

— Știu. Dar vina este a mea. Am făcut-o însă cu gând bun.

— Tu ai făcut-o cu gând bun! Ar fi frumos dacă ai face-o cu gând rău. Dar în timp...

— Ei bine, nu e un dușman! E o rudă la urma urmei!

— Lumea ta, moartea ta, Efix!

— Ei bine, nu se va mai întâmpla, vreau să zic!

— A plecat? Întrebă doamna Ester tulburându-se.

— Plecat? Don Predu? Unde?

— Cine vorbește de Predu? Eu vorbesc de acel nenorocit...

Efix privi coșul...

— Eu vorbeam de don Predu, de ceea ce am făcut ieri.

Noemi zâmbi, dar un zâmbet care-i trase gura și ochiul spre urechea stângă.

— Efix, spuse cu voce aspră, noi vorbim de Giacinto. Tu, când se vorbea de venirea lui, spuneai: „Dacă se comportă rău, eu o să-l alung“. Ai spus asta, da sau nu?

— Am spus.

— Și acum ține-ți făgăduiala. Giacinto este nenorocirea noastră.

Efix lăsă puțin capul în jos; se înroși și se rușină că se înroșise; dar imediat își făcu curaj și întrebă:

— Pot să spun o vorbă? Dacă e spusă rău e ca și cum n-aș fi spus-o.

— Vorbește, totuși.

— Băiatul mie nu-mi pare rău. A fost până acum prost condus. Și-a pierdut părinții în cel mai prost moment pentru el, și a rămas ca un copil singur în stradă și s-a pierdut. Trebuie adus pe calea cea bună. Acum, aici în sat, nu știe ce face, are friguri, se plictisește, merge să joace și să facă dragoste. Dar are gânduri bune, e bine-crescut. A fost nerespectuos vreodată?

— Asta nu... interveni doamna Ester, și chiar doamna Ruth făcu semn că nu.

Dar Noemi spuse cu voce amară, strângând încet pumnii și îndreptându-se spre Efix.

— De când a venit nu a făcut altceva decât să nesocotească totul. A venit fără să spună nimic. Abia sosit, s-a împrietenit cu toată lumea care ne disprețuiește. Apoi a început s-o iubească pe fata cea mai nedemnă din rasa Galte. Una care merge desculță la râu! Și e un trântor, și trăiește în

viciu, tu singur o spui. Dacă asta nu e lipsă de respect pentru noi, pentru casa noastră, atunci ce este? Spune tu, cu inima curată.

— E adevărat, admise Efix... Dar e un băiat bun, repet. Ar trebui să-l ajutați, să-i căutați de treabă. Apoi vreau să mai spun ceva.

— Și vorbește odată! spuse Noemi, dar cu atâta dispreț că el simți că îngheață. Totuși încercă.

— Eu cred că trebuie să-și întemeieze propria lui familie. Dacă o iubește cu adevărat pe fata aceea... de ce nu-l lăsați să se însoare cu ea?

Noemi sări în sus, sprijinindu-și de scaun picioarele care-i tremurau.

— Te-a plătit ca să vorbești așa?

Atunci el avu curajul s-o privească în ochi și un singur răspuns: „Eu nu sunt deprins să fiu plătit“ îi umplu gura de amăreală. Dar își înghiți cuvintele și saliva, pentru că o vedea pe doamna Ester trăgând-o de vestă pe Noemi și pe doamna Ruth, palidă, privindu-l rugător; înțelegea că ele au ghicit răspunsul și știau că nu era el un servitor care să se lase plătit.

— Doamna Noemi! Dumneavoastră spuneți lucruri pe care nu le gândiți. Nepotul dumneavoastră nu are bani ca să mă poată plăti și când îi va avea nu-i vor ajunge! spuse totuși tremurând de ciudă și Noemi se așeză iar, punând mâinile pe genunchi să nu se vadă cum îi tremurau.

— Ceva bani, are! Nu ai lui, dar îi are!

— Și cine-i dă?

Șase ochi îl priviră uimiți. Noemi încercă să zâmbească disprețuitor, dar doamna Ester puse o mână pe mâna lui și-i vorbi cu blândețe.

— Ia bani de la Kallina. Noi credeam că tu știai, Efix! Ia banii de la cămătăreasă, cu camătă, și Predu i-a semnat câteva polițe, pentru că speră să ia moșia, înțelegi?

Înțelegea. Cu capul plecat, cu ochii închiși, livid, deschidea și închidea pumnii înspăimântat și nu reușea să le răspundă.

— Și dumneavoastră credeți că eu știu? Și cum... și pentru ce?... se întreba.

— Da, spuse Noemi cu cruzime. Noi credeam că tu știai toate astea, nu numai atât, dar tu garantai pe lângă prietena ta Kallina.

— Prietena mea? ți-pă el atunci deschizând ochii înspăimântați. Și văzu roșu. Mai strigă câteva cuvinte, dar fără să știe ce spune și alergă agitând bereta ca și cum ar fi vrut să stingă un incendiu.

Se trezi în curtea cămătăresei. Totul era liniștit în acea arcă a lui Noe. Porumbeii albi uguiau pe arhitrava ușii, sub o coardă de viță care trimitea o ghirlandă aurie peste bolta sub care cămătăreasă torcea, stând cu picioarele mici, goale, în niște pantofi croșetați și cu basmaua

împăturită pe cap. Furia lui Efix tulbură liniștea locului.

— Spune-mi repede cum merg treburile domnișorului Giacinto.
Cămătăreasa ridică sprâncenele spâne și îl privi placid.

— El te trimite?

— Mă trimite dracu' să te ia! Vorbește, și repede, hai!

Cu un gest amenințător îi opri fusul și ei i se făcu frică, dar n-o arăta.

— Te trimit stăpânele tale, atunci? Ei bine, spune-le să nu se îngrijoreze. Au timp să plătească, nu mă grăbesc. În total am dat patru sute de scuzi băiatului. El a început să-mi ceară bani de când erau la sărbătoare. Voia să facă impresie bună. Spunea că așteaptă bani de pe continent. Mi-a lăsat apoi o poliță semnată de don Predu. Cum puteam să-l refuz? Apoi s-a întors aici. Mi-a spus că banii de pe continent îi jucase cu Milese și-i pierduse. Eu i-am spus că am să mă duc cu polița la don Predu. Atunci s-a înspăimântat și mi-a adus o alta, semnată de doamna Ester. Atunci i-am dat alți bani. Cum puteam să spun nu? Tu nu știai nimic? trase ea concluzia începând iar să toarcă.

Efix era distrus. Își amintea că doamna Ester îi scrisese pe ascuns lui Giacinto să vină; pe ascuns putea chiar să-i fi semnat polița. Cum ar putea să plătească? Îi părea că nu se mai poate mișca deloc, că avea picioarele umflate, îngreunate de tot sângele care i se scurgea în jos, lăsându-i goală inima și capul, iar mâinile – inerte. Cum or să plătească?

Și cămătăreasa torcea, și porumbeii uguiau, și găinile ciuguleau muștele de pe burta rozalie a purceilor întinși la soare. Toată lumea era liniștită. El singur se chinuia.

— Ah, deci nu știai asta? Eu credeam că o parte din bani au păstrat ele, doamnele, ca să te plătească. De altfel voiam să-i propun lui don Giacinto să scadă cei zece scuzi pe care tu mi-i datorai, dar în sinea mea m-am gândit că nu era bine; dacă totuși, reînnoiește polița, vreau să fie o singură socoteală.

Efix făcu un efort să se miște. Își trase din nou bereta de pe cap și începu să și-o fluture, pe față, nebun de disperare.

— Ah, blestemată ce ești... să te ia dracu'! Ah, ce-ai făcut!

În curticică se făcu o învălmășeală cumplită; porumbeii zburară pe acoperiș, pisicile se cățărară pe pereți, numai femeia tăcea ca să nu se adune lumea, dar se aplecă ca să se ferească de lovituri și se apăra cu fusul, sărind dându-se înapoi și când fu în bucătărie, de după ușă apucă cu amândouă mâinile un vâtrai și se îndreptă, hotărâtă, spre perete, înfricoșătoare ca Nemesis cu buzduganul. Astfel îl făcu pe bărbat să se dea

înapoi, spunându-i șoptit, amenințător:

— Cară-te asasinule! Cară-te... El se dădea înapoi.

— Pleacă! Ce vrei tu de la mine? Vin eu să vă caut, poate? Voi veniți, cu toții, la mine, când foamea sau viciile vă împing. A venit don Zame, au venit fiicele lui, a venit nepotul lui. Ai venit și tu, fioros ca lupul înfometat. Cară-te!

Efix era la ușă: cămătăreasa îl urmărea.

— Ba chiar trebuie să-ți spun că nu vreau să mai aștept, odată ce m-ai tratat așa. Sau îmi plățiți la scadență, în septembrie, sau protestez polița. Și dacă semnătura e falsă, îl bag pe băiat în închisoare. Du-te!

El a plecat. Dar nu s-a întors acasă; mergea prin ținutul pustiu sub soare; se împiedica în pietrele vulcanice împrăștiate ici și colo, și i se părea că un cutremur, cel de care amintea tradiția, se dezlănțuia chiar în dimineața aceea.

Se învârti printre ruine și i se părea că e de datoria lui să scormonească, să scoată cadavrele dintre dărâmături, comorile de sub pământ, dar nu putea, așa singur, slab, neștiind de unde să înceapă. Trecând prin fața bisericii o văzu goală și intră. Nu era slujbă, dar slujnica făcea curat în biserică și se auzea fâșâitul măturii în liniștea întunericului, de parcă vechile castelane ar fi trecut pe acolo cu veșmintele lor de brocart târșăit strident.

Efix îngenunche în locul obișnuit, sub amvon. Își sprijini capul de coloană și începu să se roage. Sângele îi curgea prin vene, cald și greu ca lava. Frigurile nu-i dădeau pace. Razele oblice de pulbere argintie care cădeau din tavan pe ruine îi păreau găuri albe pe pardoseala neagră și figurile palide ale tablourilor priveau toate în jos, se aplecau, stăteau să se desfacă și să cadă. Sfânta Magdalena înainta arătându-se în fața lui, din rama neagră a tabloului, abia deslușindu-se. Dragostea, tristețea, remușcarea și speranța îi râdeau și-i plângeau în ochii adânci și pe gura amară. Efix o privea, o privea și-și închipuia că-și amintește o viață de demult, foarte îndepărtată, iar ea îi făcea semn să se apropie, să o ajute să coboare, să o urmeze. Închise ochii. Capul îi tremura. I se părea că merge cu sfânta pe nisip, de-a lungul râului, sub lună. Mergeau, mergeau, tăcuți, atenți. Ajungeau pe un drumeag lângă pod. Acolo închipuirea lui se tulbura. Era un car în care ședea Lia, ascunsă în mijlocul desagilor din piele. Carul a dispărut în noapte, dar pe pod, sub lună, a rămas don Zame mort, întins în praf, cu o pată umflată, violacee ca un bob de strugure, pe ceafă. Efix îngenunchea lângă cadavru și îl mișca. „Don Zame, stăpânul meu, sus, sus! Fiicele dumneavoastră vă așteaptă!“ Don Zame rămânea

nemișcat. Și suspină atât de puternic încât femeia de serviciu se apropie de el cu mătura.

— Efix, ce ai? Te simți rău?

El holbă ochii înspăimântați și parcă o vedea din nou pe Kallina cu bâta, care-i striga: „Asasinule!”

— Am friguri, simt că mor. Aș vrea să mă spovedesc...

— Și ai venit chiar aici? Dacă nu te spovedești lui Hristos! murmură femeia zâmbind ironic; dar Efix își sprijini iar fruntea de stâlpul amvonului și cu ochii ridicați către altar începu să bolborosească cuvinte confuze; lacrimi mari îi curgeau pe obraji, coborau spre bărbia tremurândă, cădeau picătură cu picătură până la pământ.

Giacinto îl aștepta întins în fața colibei. Văzându-l cum abia venea cu coșul gol în mână, părând că-l târăște pe jos, înțelese că știa totul. Mai bine! Așa putea să se elibereze de cea mai rușinoasă parte din greutatea care-l strivea: tăcerea.

— Povestește-mi, spuse în timp ce Efix ședea fără să lase coșul. Povestește! repetă el mai puternic, în timp ce celălalt tăcea. Și acum?

Efix suspină.

— Și acum?! Stăpânele mele s-au calmat puțin pentru că le-am făgăduit să te gonesc, înțelegi? Ele cred că polițele sunt într-adevăr semnate de don Predu, iar eu nu am avut curajul să le spun adevărul că semnăturile sunt false; spune-mi, sunt false, așa-i? Ah, da, e adevărat? Ah, Giacinto, sufletul meu. Ce-ai făcut! Și acum? Te vei duce la Nuoro? Vei munci? Vei pleca?

— Este atât de mult... e o sumă atât de mare, Efix. Cum să fac?

Dar Efix îi vorbea încet, aplecat asupra lui delirând:

— Du-te, fiul lui Dumnezeu, du-te! Eu aș fi vrut ca tu să nu pleci, dar dacă eu însumi îți spun să te duci este pentru că nu există altă salvare. Amintește-ți lucrurile frumoase pe care le spuneai, alaltăseară. Spuneai: vreau ca mătușile să stea bine, vreau casa să renască... Aceste lucruri le gândeam și eu când te așteptam să vii aici. Și în schimb... în schimb, dacă nu plătești, cămătăreasa va scoate moșia la licitație sau te va trimite în închisoare pentru semnături false; iar ele or să ceară de pomană... Asta ai făcut tu, asta! Știu că n-ai făcut-o din răutate. Tu care promiteai, alaltăseară, atâtea lucruri frumoase, tu, fiul lui Dumnezeu.

Spinarea lui Giacinto începu să tremure iar. Săltă capul, sub fața

aplecată a lui Efix, și se priviră disperați.

— N-am făcut-o din răutate. Doream să câștig. Dar cum se face în ținutul ăsta? Tu o știi, tu care ai rămas așa... așa... de sărac.

— Mătușile nu vor pune un ban, reluă după un moment de tăcere neliniștit. Da, este chiar și semnătura mătușii Ester; a trebuit s-o fac pentru că... da, cămătăreasa nu-mi dădea credit. Dar eu voi plăti, vei vedea, și dacă nu, mă voi duce la închisoare. Nu contează!

— La închisoare? Nu, asta n-o voi permite eu, nu.

— Tu, deci, ai bani Efix?

— Dacă aș fi avut, nu aș fi fost aci așa distrus. Aș fi retras deja polițele.

— Ce să fac Efix, atunci? Ce să fac?

— Ei bine, ascultă: te vei duce iar la cămătăreasă și o vei face să-ți dea o sută de lire ca să pleci la Nuoro. Acolo vei căuta de lucru. Important este să apuci pe altă cale, acum; să te ridici o dată pentru totdeauna. Înțelegeți?

Dar Giacinto, care până în ultimul moment sperase în ajutorul argatului, nu răspunse, nu mai vorbi. Închis în sine ca un animal bolnav, auzea lăcustele zburând și fâșâind printre frunzele uscate și urmărirea cu o privire prostită zbaterea aripilor lor irizate. Două îi căzură în mână, verzi și dure ca de metal. El tresări. Se gândea la Grixenda, se gândea că trebuie să plece și să n-o mai vadă niciodată, că e atât de sărac încât trebuia să renunțe chiar și la ea, așa săracă cum este. Își ascunse fața în iarbă, suspinând fără să plângă, cu umerii tremurând din pricina frigurilor.

Era o joi seară și cămătăreasa nu torcea de teama *Giobianei, Sfânta Joi*, care se arată numai torcătoarelor nocturne făcându-le rău. Se ruga, în schimb, așezată pe scărița de dinaintea ușii, sub ghirlanda de viță argintie și întunecată în bătaia lunii, și, de fiecare dată când privea în jur, avea impresia că vede, ici și colo, sub gardul de smochini de India, ochii verzi, strălucitori de mânia ai lui Efix. Erau licuricii. Până și ea credea în lucruri fantastice, în viața supranaturală a ființelor nocturne. Își aminti ceva, de pe vremea când era fată săracă și mergea să ceară de pomană sau să culeagă mărăcini printre ruinele Castelului, iar foamea și frigurile nu-i dădeau pace ca niște câini turbați. Într-o zi, coborând pe pietrișul ascuțit ca acele, în față cu soarele de un roșu aprins, peste munții vineții din Dorgali, un domn o ajunsese din urmă tăcut și o atinse pe spate. Era îmbrăcat în culorile soarelui și ale munților, iar la chip semăna cu feciorul lui don Zame Pintor, mort de tânăr. Ea îl recunoscuse imediat: era Baronul, unul dintre foștii baroni ale căror spirite trăiau încă printre ruinele Castelului, în subteranele săpate în coline și care ajungeau în mare.

— Copilo, îi spuse cu voce străină, aleargă la moașă și roag-o să vină în noaptea asta sus, la Castel, pentru că Baroana, soția mea, are dureri. Aleargă, salvează un suflet. Păstrează secretul. Ține asta.

Dar Kallina tremura sprijinindu-se de legătura ei de lemne, care așezată contra luminii soarelui cărămiziu îi părea un nor negru; nu a putut deci să întindă mânuța și monedele de aur pe care Baronul i le-a dat au căzut pe pământ.

El dispăru. Kallina aruncă lemnele; culese banii înspăimântată ca o pasăre care culege firimiturile, apoi fugi sprintenă – dar moașa, văzând monedele calde, umede în pumnii ei fierbinți, îi scuipe în față ca să-i alunge teama, spunându-i răzând.

— Du-te că ai febră și delirezi; monedele le-ai găsit. Se găsesc și acum din astea sub Castel. Dă-mi-le, o să fac să se înmulțească.

Kallina i le dădu; păstră numai una găurită pe care și-o puse la gât cu un șnur roșu.

— Du-te, îi spuse femeii. Salvează un suflet: dumneata te prefaci că nu crezi ce-ți spun eu pentru că țin secretul. Și-l voi păstra oricum.

Căzu apoi la pământ ca moartă. Moașa nu se lăsă până n-o făcu să spună că-i o halucinație a febrei, dar o făcu pentru ca ea, Kallina, să țină secretul. Între timp monedele se înmulțeau cu fiecare, ca rodiile ce le

vedea acolo jos, verzi și roșii, în jurul curții lui don Predu Pintor.

Într-o seară a avut același sentiment de bucurie și de teamă ca atunci, așa bătrână cum era. Apăru un domn tânăr, întocmai ca Baronul. Era Giacinto. Și de fiecare dată când îl vedea, se trezea în ea acea stare de amețală, amintirea confuză a unei vieți de demult și subterană, ca aceea a Baronilor de la Castel.

Iată-l că vine. Înalt, negru, cu chipul alb în razele lunii, intră, se așază lângă ea pe prag.

— Tușă Kallina, spuse cu voce străină, de ce ai povestit argatului despre afacerile mele?

— El a vrut asta. M-a amenințat și voia să mă omoare.

— Să te omoare? Pentru atât de puțin? O, omul ăsta și mătușile mele fac atâta caz pentru nimic, în timp ce lumea, *acolo*, face datorii de milioane și nimeni nu știe!

Dar bătrânei nu-i păsa de lumea de *acolo*.

— A trebuit să iau vătraiul să mă apăr! Înțelegeți dumneavoastră? Argatul e fioros, nu vă încredeți!

Giacinto stătu un timp nemișcat, privindu-și mâinile pe care cădea umbra unduitoare a unui cârcel de viță-de-vie. Apoi tresări.

— Nu mă voi încrede. De altfel vreau să plec. Nu mai pot să trăiesc aici. Așa voi câștiga bani; în patruzeci de zile îți restitui totul, până la ultima centimă. Acum însă trebuie să-mi dai ceva pentru drum. Îți voi lăsa o altă poliță.

— Semnată de cine?

— De mine! spuse el hotărât. De mine! Ai încredere. Salvezi un suflet. Hai, repede! Și păstrează secretul.

Îi atinse umărul ca Baronul și ea se ridică și se duse să ia banii din casă, două bilete de cincizeci de lire pe care le pipăi îndelung privindu-le spre lună și gândind că pentru drumul lui Giacinto era suficient unul. Așa că pe celălalt îl puse la loc. Luna se arătă la fereastra de deasupra lăzii, aruncând o panglică de argint până pe pieptul ei secătuit și din decolteul cămășii se vedea moneda de aur înșirată pe șnurul devenit negru.

Giacinto nu se arătă mulțumit. Ce era acea foiță subțire în comparație cu averile marilor domni de pe continent? Dar cum cămătăreasa zicea că nu voia poliță, el înțelesese că-i făcea o pomană și încercă un chin insuportabil. I se părea că este iar în anticamera căpitanului portului, nemișcat în așteptare.

— Atunci, nu mai târziu de mâine ți-i voi restitui, promise ridicându-se.

Și se duse la Milese să-i spună că poimâine pleca. Și acolo, dincolo

de poartă, se vedea curtea, albă și neagră din cauza luminii lunii și a umbrei bolții de vie. Soacra, așezată pe tronul ei de regină primitivă, nu torcea din respect pentru *Giobiana*, pălăvrăgind cu fata ei bolnavă de friguri și cu servitoarele palide, așezate pe pământ, sprijinite de zid.

— Ginerele meu a ieșit puțin mai înainte; trebuie să se fi dus la don Predu, îi spuse lui Giacinto. Și mătușile dumneavoastră sunt bine? Să le salutați și să le mulțumiți pentru darul pe care l-au trimis fratelui meu, preotul.

— Prune negre! spuse o servitoare mâncăcioasă. Natòlia lovi-o-ar boala, le-a mâncat pe toate pe ascuns.

— Dacă-mi mai dați, don Giacinto, vin la moșie cu dumneavoastră, spuse Natòlia!

— Vino, dacă vrei, răspunse el, dar vocea lui era tristă, gravă.

Bătrâna stăpână adăugă:

— Trebuie să te duci numai cu cei de seama ta, Natòlia!

Când ajunse în drum, el auzi că femeile râdeau vorbind de el și de Grixenda. Da, trebuia să plece, să se ducă să-și caute norocul. Ca să nu treacă prin fața casei iubitei, coborî pe o potecă, apoi pe alta, până într-un loc în care îl priveau ruinele unei biserici pizane. Euforgia înmiresma împrejurimile, luna albăstruie strălucea pe ruinele turnului ca o flacăra pe un candelabru negru și părea că în acel colț de lume mort nu ar trebui să mai apară ziua. Dar imediat în spatele luminișului se arătă casa lui don Predu, albă între rodii și curmalii, asemănătoare cu o locuință maură, cu uși arcate, logii în zidărie, ferestre în formă de semilună. Traversând curtea mare, unde străluceau în lumina lunii largi spaliere de trestii pe care în timpul zilei se coceau legumele, acoperite acum de rogojini de papură, Giacinto văzu figura mare a unchiului său și aceea uscată a lui Milese, nemișcați pe fundalul auriu al unei uși având dinainte un portic. Beau, așezați în camera liniștită de la parter, cu picioarele încrucișate și cu coatele pe colțul mesei; amândoi, bărbatul gras și bărbatul slab, păreau mulțumiți de viață.

— Bea, bea! spuseră amândoi întinzându-i lui Giacinto vin; dar el refuză cele două pahare.

— Te simți rău, de ce nu bei?

— Mi-e rău, da.

Totuși nu spuse ce rău și pentru faptul că cei doi tot nu l-ar fi înțeles.

— Mătușa ta Noemi, te-a bătut?

— Grixenda nu te-a sărutat destul? Lovi-le-ar boala, spuse Milese repetând înjurătura servitoarei lacome.

— Of! oftă Giacinto, sprijinindu-și coatele pe masă cu capul în mâini; și cum umărul îi tremura, don Predu îl privi pălind ușor; și umărul acela care tremura părea să-i facă atâta rău încât se înalță și îl atinse cu mâna spunând:

— Hai să ieșim, să mergem, să luăm puțin aer curat.

Ieșiră să ia aer. Pașii lor răsunau în liniște ca aceia ai rondului de noapte. Se învârtiră de câteva ori pe afară și pe Giacinto îl cuprinse bucuria puțin amară a însoțitorilor lui.

— Mergem la teatru, unchiule Pietro? La ora asta în orașele de pe continent începe viața și distracția. În fața teatrelor trec atâtea trăsură, ca un râu negru. Se văd până și doamne care se plimbă cu cățeluși...

Milese râse atât de mult că îi venea să sughițe. Don Predu era mai rezervat, dar surâsul său, privindu-l bine, tăia ca un cuțit.

— Păi întoarce-te acolo, atunci! Și ia-o și pe Grixenda ca pe un cățeluș.

— Of! Cât sunteți de proști în acest ținut.

— Nu ca în alt tău, totuși.

El tăcu, dar după aceea reluă:

— De ce îmi spuneți prost? Pentru că am inimă bună? Pentru că vreau să-mi petrec bine tinerețea? Și voi ce faceți? Viață e asta a voastră? Ce viață ai tu? Nu o iubești nici măcar pe nevastă-ta, bolnavă. Și dumneavoastră unchiule Pietro? Ce viață este cea pe care-o duceți? Strângeți banii, ca boabele pe rogojină, pentru a-i da apoi la porci. Nu iubiți pe nimeni, nici măcar pe dumneavoastră înșivă.

Cei doi prieteni îl priviră surâzând:

— Ești bolnav cu adevărat în noaptea asta; bolnav de pungă.

— Punga mea e mai plină decât a voastră! Să mergem la cârciumă și-o să vedeți, spuse el roșind în întuneric.

— Tu n-ai vrut să bei cu noi! Nici dacă te-aș vedea mort n-aș primi vinul tău!

Totuși ajunseră în cârciuma aproape goală. Numai doi bărbați jucau liniștiți și un al treilea privea când cărțile unuia, când cărțile celuilalt, dar la un semn al lui don Predu se apropiară de nou-veniți și toți patru se așezară în jurul altei mese.

Cârciumarul, un țăran scund care părea un evreu din Biblie, cu o haină până la genunchi peste niște pantaloni orientali, aduse vinul într-un pocal și puse un opaiț de fier negru în mijlocul mesei; și Milese, cu capul

înclinat pe dreapta, gânditor, amestecă cărțile privindu-și pe rând tovarășii.

— Cât deschiderea?

— Cincizeci de lire, răspunse Giacinto. Scoase bancnota de la cămătăreasă. Pierdu. Pe opaițul negru flama albăstruie, nemișcată, părea luna pe ruinele turnului.

Într-o seară de iulie, Noemi stătea așezată în locul ei preferat din curte și cosea. Ziua fusese foarte caldă și cerul, de un albastru păcios, părea acoperit de cenușa unui incendiu în care amurgul își omora ultimele flăcări. Smochinii de India, înfloriți, puneau o pată de auriu pe cenușiul grădinilor, iar în vale, în spatele turnului bisericii în ruină, rodiile lui don Predu păreau pătate cu sânge. Noemi simțea înăuntrul ei acest cenușiu și roșu. Neliniștea ei din primăvară înceta în toți anii odată cu sosirea verii; cu fiecare zi care trecea o dorință violentă de singurătate o împingea să se ascundă, să se lase pradă suferinței, ca un bolnav care nu mai speră să se mai vindece.

În ziua aceea era singură. Doamna Ester și doamna Ruth acceptaseră invitația preotului, să facă parte din comitetul unei serbări. Giacinto era la Oliena să cumpere vin pentru Milese. Da, asta ajunsese, să facă pe servitorul unuia care fusese negustor ambulant. Noemi îl disprețuia, nu-i vorbea, dar când era singură îl revedea aplecat deasupra ei, stropindu-i fața cu oțet și cu lacrimi, îi auzea vocea tremurătoare și cuvintele: „Mătușă Noemi a mea, de ce, de ce asta?“ și ochii lui triști și aprinși ca acest cer de vară nu-i ieșeau din minte. I se părea că simte pe buze gustul lacrimilor lui, gustul întregii tristeți, a întregii slăbiciuni omenеști. Atunci îi venea în minte chipul lui așa cum arăta în diferite momente ale zilei; uneori era plictisit, nemișcat, umilit; alteori încăpățânat de nu se putea lupta cu el, dând impresia unei stânci repezi de munte, care amenința să ruineze casa. Apoi totul dispărea lăsând loc faptelor lui bune, când regreta cele făcute cu nesăbuință.

Această ultimă imagine, da, îi era dragă lui Noemi. Și uneori o simțea atât de vie și de aproape, că roșea și plângea ca asaltată de un iubit pătimaș care intrase pe ascuns în curte. Atunci tot sufletul ei vibra de pasiune. O vijelie de dorințe o năpădea, purtând cu ea toate gândurile ei triste, ca vântul care trece și dezbracă un copac de toate frunzele moarte. Îi părea că este ofilită ca ziua aceea, iar lacrimile ei ar fi ale lui Giacinto. Le sorbea ca pe sucul unui fruct acru, cu buzele ei dornice, tremurătoare de toate sărutările pe care nu le dăduse și nu le primise. Astfel, tinerețea, ardoarea, durerea lui Giacinto, îi inundau sufletul, cuprinzându-i toată ființa. Uita de anii ei, de aspectul ei, de felul ei de a fi; îi părea că este întinsă sub o apă limpede, în desișul unei păduri și că vede o figură aplecându-se deasupra gurii ei să bea, să bea. Era Giacinto, dar era și ea, Noemi, vie, însetată de dragoste. Era un spirit misterios care sorbea toată

apa izvorului, toată viața de pe gura ei, atâta sete nestinsă avea; și se întindea în hăul fântânii, în desimea pădurii și forma o singură ființă cu ea.

O lovitură în poartă o trezi. Se duse să deschidă, crezând că sunt surorile sau însuși Giacinto, de a cărui prezență nu-i era teamă, pentru că era capabilă să rupă această vrajă, dar, văzând-o pe tușa Pottoi, închise instinctiv poarta respingând-o. Bătrâna începu și ea să împingă.

— Vrei să mă strivești ca pe un păianjen, doamna Noemi! Nu am venit să vă fac vreun rău.

Noemi se retrăgea rece și disprețuitoare privind pânza pe care o avea în mână.

— Ce dorești?

— Vreau să vorbesc cu Domnia Ta, dar cu calm, ca de la creștin la creștin, spuse bătrâna, care-și aranja colierul pe gâtul ars și tremura, descărnată și tristă ca un schelet. Doamna Noemi, privește-mă. Nu lăsa ochii în jos. Am venit să-ți cer ajutor.

— Mie?

— Da, Domniei Tale. Sunt trei luni de când Domniile Voastre nu mă lasă să pun piciorul aici. Aveți dreptate. Dar în noaptea asta am visat-o pe doamna Maria Cristina; am văzut-o lângă patul meu, cum venea atunci când am luat maslu. Era frumoasă doamna Maria Cristina, avea eșarfa albă ca floarea de crin. „Du-te la Noemi, mi-a spus, Noemi are inima mea, pentru că inima morților rămâne celor vii. Du-te Pottoi, îmi spuse, vei vedea că Noemi te va ajuta.“ Chiar cuvintele astea mi le-a spus.

Nemișcată lângă poartă, Noemi încerca să coasă cu capul aplecat pe pânza care reflecta culoarea roșie a cerului de deasupra muntelui.

— Ei bine, ce vrei?

— Îți voi spune. Dumneata știi totul. Copiii se iubesc. Eu spuneam: „Dacă se iubesc de ce să-i împiedice dumnealor? Și noi, tineri, n-am iubit?“ Dar timpul trece, *vossignoria*; și băiatul devine de neînțeles. Grixenda mea a rămas cât un fir. El nu vrea ca ea să iasă din casă, să meargă să spele, iar dacă o găsește pe prag o alungă. Dacă Grixenda se plânge, el spune: „Pentru tine eu le fac să moară de durere pe mătuși, pe mătușa Noemi mai ales“. Nu spune altceva, pentru că e binecrescut și bun, dar aceste cuvinte sunt ca otrava care arde fără să te facă să strigi.

Suspina adânc și apucând poalele de la șorțul lui Noemi îi rotunji colțurile între degetele negre.

— Doamna Noemi, stăpâna mea, ai inima mamei dumitale. De aceea pot să-ți spun. Când tata mi-a zis: dacă-l mai privești pe don Zame îți crap ochii cu pumnul, eu am închis ochii și don Zame a fost mort pentru

mine din clipa aia. Dar Grixenda nu e așa: Grixenda nu poate închide ochii.

Fără voie, Noemi se simți revoltată. Bătrâna care-i rotunjea ca un copil colțurile șorțului o tulbura.

— Vina e a dumitale, spuse grav. Știi, la vârsta dumitale, cum o să se sfârșească lucrurile.

— Știm, știm... și nu știm niciodată nimic, draga mea doamnă! Inima nu-i niciodată bătrână.

— Asta așa e, admise Noemi, dar cu un glas care părea că-i ieșise fără voie din gură. Imediat încruntă sprâncenele și ridică ochii reci, zeflemitori, fixându-i pe cei ai bătrânei.

— Ei bine, ce vrei de la mine?

— Ca Domnia Ta să vorbești cu Giacinto; să-i spui așa: „las-o în pace pe Grixenda sau ia-o de nevastă“.

— Eu trebuie să-i spun asta? Și de ce tocmai eu? Întrebă Noemi; dar după ce cealaltă o fixă la rândul ei cu privirea, fără să răspundă, avu impresia chinuitoare că bătrâna *știa*. Coborî privirea și reluă cu voce aspră și rece. Eu nu-i voi spune nimic! Să-ți intre bine în cap. Știați cine era el și ai fost o bunică rea lăsând-o pe Grixenda să spere la unul care nu-i pentru ea.

— De ce nu-i pentru ea? Un bărbat liber este mereu potrivit unei femei libere; este de ajuns să se iubească. Iar dumneata, doamna mea, da, să faci așa, fie-ți milă și vorbește-i. Nu-i poruncă ce-ți cer, e mai mult decât atât, e salvarea unei femei. Și băiatul vă va da ascultare, pentru că este bun și spune: „De nimic nu-mi pare rău numai de mătușa Noemi că suferă din cauza mea“. Vă mărturisesc, el vorbește mereu de Domnia Ta, și te iubește. Grixenda e chiar geloasă pe Domnia Ta.

Atunci Noemi începu să râdă, dar simți cum îi tremură genunchii și inima îi este cuprinsă de lumina strălucitoare a apusului. Era o mare de lumină, răspândind, în depărtare, insule aurii, ca un miraj. Ea nu mai încercase un moment de voluptate asemănător. O clipă și lumea și-a schimbat înfățișarea. Bătrâna o privea, și în ochii ei sticloși maliția strălucea ca șiragul tineresc pe gâtul ei scheletic.

— Ce-mi spui, deci, doamna Noemi? Să mă duc puțin mai liniștită? Da, mă vei ajuta?

— Du-te totuși, spuse Noemi cu voce schimbată; dar bătrâna nu se ducea de acolo, făcând risipă de mulțumiri umile.

— Casa noastră sărmană a fost mereu lângă a dumneavoastră, ca servitoarea lângă stăpână. Nu putea să dureze dușmănia noastră! Zuannantoni al meu plânge de fiecare dată când se întoarce de la grădină;

plânge și spune: „De ce doamnele m-au gonit?“ și ia acordeonul și vine să cânte aici în spatele zidului. Spune că face serenade doamnei Noemi. L-a auzit, Domnia Ta? Și acum totul va merge bine.

— Să sperăm; totul va merge bine, spuse Noemi. Dar nu știa nici ea ce anume ar trebui să meargă. Simțea o neașteptată iubire pentru toți.

— Spune-i lui Zuannantoni să vină în seara asta. O să-i dau pere roșii.

Bătrâna îi luă mâna, i-o sărută, se duse să plângă; ea se întoarse la locul ei. Cerul decolorat la răsărit, deasupra Muntelui, mai ardea încă, de parcă toată splendoarea zilei ar fi fost adunată acolo sus. Ea se ostenea să coasă, dar nu vedea nici pânza, nici acul, numai acea lumină puternică, acel miraj fără margini, adânc, nesfârșit. Îi părea că aude serenada băiatului, și versuri de dragoste treceau prin aerul fierbinte al asfințitului. Din nou se vedea pe terasa preotului, acolo, în vale, la biserica tămăduitoare: în curte ardea focul și serbarea era în toi. Dar la un moment dat cobora și ea să se alăture femeilor care dansau. Chiar și ea lua parte la sărbătoare. Era cea mai zvăpăiată dintre toate, ca Grixenda și ca Natòlia, iar în inima ei dorința, blândețea, pasiunea tuturor femeilor se strânseseră laolaltă. Giacinto îi strângea mâna și serbarea din jur, din curte, din lume era pentru ei.

Încet, încet s-a trezit. Parcă și focul se stinsese și sângele încetase să curgă violent în vinele ei. Îi era rușine de visurile ei. Își aminti de promisiunea făcută bătrânei: „Totul va merge bine“. Atunci căută cuvintele pe care să i le spună nepotului pentru a-l convinge să apuce calea cea dreaptă și să se însoare cu Grixenda. Ca să fie fericiți! Ea îi iubea pe amândoi acum, femeia, care cu dragostea ei forma cealaltă parte a bărbatului. Să fie fericiți în sărăcia lor și în dragostea lor, în călătoria lor spre un tărâm al făgăduinței. Ea îi iubea pentru că se simțea în mijlocul lor, parte din ei, unită cu bărbatul prin dragostea ei, unită cu femeia prin durerea ei. Și binecuvânta ca o mamă bătrână, dar se simțea transportată în mijlocul lor, în viața misterioasă, ca Iisus între părinții lui în fuga în Egipt. Și cum fac copiii și bătrânii începu să plângă fără să știe de ce, de durerea care era bucurie, de bucuria care era durere.

Dar cineva bătu din nou, și ea își șterse ochii cu pânza și se duse să deschidă; un bărbat intră, închizând apoi ușa.

Era ușierul, un orășan cu fața neagră de barba nerasă de opt zile; avea în mână o hârtie lungă îndoită. Își scoase de pe capul chel pălăria tare, de culoare verzuie, și o privi pe Noemi ezitând să vorbească.

— Doamna Ester nu e?

— Nu.

— Aș avea, aș avea să-i încredințez asta. Dar pot să v-o dau și dumneavoastră, adăugă rapid, scriind câteva rânduri cu creionul pe spatele hârtiei și silabisind cuvintele pe care le scria. Încredințată, în-cre-din-ța-tă, în, în, mâ-na, mâna surorii, femeie nobilă, doamna Noemi, Noemi Pintor.

Ea privea rigidă, tremurând în sinea ei. O sută de întrebări îi veneau pe buze, dar nu voia să se arate curioasă și slabă în fața acestui om de care toți din ținut se temeau și-l disprețuiau.

La rândul lui, ușierul nu se hotăra să-i încredințeze scrisoarea; în sfârșit, o făcu și plecă repede.

Ea începu să citească, cu pânza sub braț, cu ochii încă umezi de lacrimile de dragoste.

„În numele Maiestății Sale Regale...” Scrisoarea avea ceva misterios și teribil; părea trimisă de o putere malefică.

Încet, încet, pe măsură ce citea și înțelegea, Noemi credea că visează. Se întoarse să se așeze cât mai bine: Caterina Carta, de profesie casnică, cerea nobilei Ester Pintor, în cinci zile de la notificarea actului de protest, restituirea a 2 600 lire inclusiv cheltuielile poliței semnată de numita Ester Pintor.

La început și Noemi s-a gândit, ca și Efix, la un gest nesocotit al lui Ester. O ușoară roșeață îi coloră fruntea. Ca o flăcăără, care strălucește o clipă și se stinge în depărtarea nopții întunecoase, îi apăru din adâncul sufletului certitudinea că și ea, câteva clipe mai înainte, ar fi săvârșit o nebunie pentru Giacinto. Apoi tăcere, întuneric. Ea, da, puține clipe mai înainte; dar Ester? Ester nu *putea* să dea dovadă de nebunia ei. Ester nu ar fi putut ruina familia din dragoste pentru acel aventurier. Adevărul o trăsni atunci fulgerător, o făcu să se ridice, să alerge de ici, colo, împiedicându-se, clătînându-se ca lovită de un rău fizic.

Surorile o găsiră în starea asta. Doamna Ester luă hârtia, scoțând mâna din șal, doamna Ruth aprinse lumina pentru că era deja întuneric. Se așezară toate trei pe bancă și Noemi, redevenită calmă și crudă, reciti cu voce tare scrisoarea. Fețele surorilor, ațintite spre hârtie, luceau de sudoare, de teamă; dar Noemi ridică privirea și spuse.

— Dacă tu, Ester, n-ai semnat nimic, nu trebuie să plătim nimic. E clar, de ce vă supărați?

— El va fi trimis la închisoare.

— Cu atât mai rău pentru el.

— Și tu, Noemi, tu vorbești așa? Se poate trimite un creștin la închisoare?

— Ce vrei să fac atunci?

— Să plătim.

— Și apoi s-o pornim să cerem de pomană?

— Și Iisus a cerut de pomană.

— Dar Iisus chiar și pedepsea, îi pedepsea pe păcătoși, pe hoți, pe falsificatori.

— În altă lume, Noemi!

Doamna Ruth tăcea, în timp ce surorile discutau, dar transpira, sprijinită de speteaza scaunului, cu mâinile atârând ca moarte de-a lungul coapselor. Pentru prima oară în viața ei încerca un sentiment ciudat, dorința de a se mișca, de a face ceva să-și ajute familia.

— Ah, spuse doamna Ester, ridicându-se și înnodându-și șalul pe piept, de altfel trebuie să fim răbdătoare și prudente. Mă voi duce la Kallina și o voi ruga să aibă răbdare.

— Tu, sora mea? Tu în casa cămătăresei? Tu, doamna Ester Pintor?

Noemi o trăgea de colțul șalului, dar doamna Ester, cu toate că ceruse răbdare și prudență, izbucni:

— Doamna Ester pe dracu'! Nevoia, știi bine, sora mea, îi face egali pe toți.

Și plecă.

Atunci Noemi avu un puternic sentiment de umilință și de lipsă de demnitate. Figura lui Efix îi apără în fața ochilor ca aceea a victimei încredințate sacrificiului. Alergă în curte, apoi ieși pe poartă așteptând să treacă cineva pe care să-l plătească să se ducă să-l cheme pe argat.

— El, el este cauza tuturor necazurilor. El a promis să-l supravegheze pe Giacinto și să ne protejeze împotriva lui.

Nimeni nu trecea. Noemi nu a uitat niciodată acel moment de așteptare, în ultimele clipe ale apusului care-i părea asfințitul propriei ei vieți. Nemișcată pe pietrele sparte ale pragului se aplecă înainte și îi părea că așteaptă o ființă misterioasă, salvatoare și răzbunătoare în același timp.

Un pas răsună, puțin lent, puțin apăsător; o formă apără jos pe drum. Urca, devenea mare, apărea gigantă pe fondul incolor al orizontului; era neagră, dar ca un fir de foc strălucea ceva pe pieptul lui, în partea inimii.

Apără în fața lui Noemi și dându-și seama de agitația ei se opri, în timp ce ea se sprijinea puternic cu mâna deschisă de perete pentru ca să nu cadă, atât o tulbura dorința și oroarea de a se întoarce spre trecător.

Dar el întrebă:

— Noemi, ce este?

Și ea își simți inima fremătând, cerând ajutor.

— Predu, fă-mi un serviciu. Caută pe cineva care poate să meargă să-l cheme pe Efix de la moșie.

— Mă voi duce eu, Noemi.

— Tu? Tu? Tu... nu...

— De ce nu? strigă el. Ți-e teamă că-ți fur pepenii?

Ea continua să bâlbâie, inconștientă:

— Tu nu... tu nu... tu nu...

Don Predu ghicea drama care se petrecea înlăuntrul ei. Nu știa de ce, de câtva timp, din seara în care dusesese coșul, din seara în care Giacinto îi spusese „tu strângi banii ca pe boabe, ca să le arunci după aia la porci“, simțise un gol înăuntru, un rău ciudat pe care străinul i-l pricinuisese, și gândul la verișoară îi părea acum ca o milă nemaîncercată. Văzând că Noemi tremura, simți și el nevoia să se sprijine de zid, cu mâna alături de a ei. Chipurile lor erau apropiate, al lui avea un parfum bărbătesc, de sudoare, de piele arsă de soare, de viu și de tutun, al ei de parfum închis, de spic și lacrimi.

— Noemi, spuse aspru și timid, scoțându-și pălăria apoi punându-și-o iar, dacă aveți nevoie de mine spuneți-mi-o. Ce s-a întâmplat?

Noemi nu răspunse. Nu putea vorbi.

— Ce s-a întâmplat? repetă el tare.

— Suntem ruinate, Predu... spuse ea în sfârșit, și părea că vorbește împotriva voinței ei. Suntem moarte. Giacinto a falsificat semnătura lui Ester... și cămătăreasă a protestat polița.

— Ah, păcătoasa! strigă don Predu, dând cu pumnul în zid.

Noemi se sperie de acel strigăt și demnitatea o făcu să se închidă în ea. I se părea că apărușeră vecinii și ascultau nenorocirea lor.

— Vino înăuntru, Predu; îți voi povesti totul. Și el intră în casa căreia de douăzeci de ani nu-i călcase pragul.

Opaițul ardea pe scaunul vechi și părea că flacăra îi ținea o pioasă tovarășie doamnei Ruth, rămasă nemișcată, cu capul rezemat pe speteaza scaunului și cu mâinile atârând pe lângă corp, cu încheieturile sprijinite pe lemn. Jumătate din chipul ei, de culoarea cerii, era luminat, cealaltă jumătate rămânând întunecată. Ochii întredeschiși priveau totuși în sus, sașii, făcând parcă efortul să fixeze un singur punct, departe.

Cum o văzu, don Predu tresări, oprindu-se deodată. Și din mișcarea lui, Noemi înțelese adevărul. Îl privi înspăimântată, apoi se uită la sora ei și alergă să o zgâlțâie.

— Ruth, Ruth! o strigă încet, aplecată deasupra ei, strângându-i umerii.

Capul doamnei Ruth se înclină, întâi într-o parte, apoi în cealaltă, după aceea întreg corpul părea că se întinde înainte și se apleacă să asculte vocea pământului care o chema spre el.

Glasul tânguitor al armonicii lui Zuannantoni, Noemi îl simți până în adâncul sufletului îndurerat, ca o lumină îndepărtată. Băiatul cânta acompaniindu-se, iar vocea lui, sfâșietoare, de o melancolie deosebită, umplu noaptea de blândețe și de lumină. Noemi, și acum îngenuncheată lângă lavița unde era întins cadavrul doamnei Ruth, ridică fața privind în jur. Era singură. Don Predu plecase să o cheme pe doamna Ester. Ea își aminti cuvintele bătrânei: „Zuannantoni vine să-ți facă o serenadă“ și un geamăt de durere ieși de pe buzele ei vinete; erau strigăte, gemete, plânsete, care se uneau cu sunetul instrumentului și cu cântecul băiatului, ca gâfâiturile unui rănit părăsit într-o pădure plină de trilurile privighetorii.

Dar pe neașteptate totul tăcu; apoi se auziră pași, răsunară voci; curtea fu plină de lume; Noemi îl văzu alături de ea pe băiatul cu chipul palid și ochii mari deschiși larg, care strângea armonica la piept ca și cum s-ar apăra de vreun atac. Ea îi spuse:

— Fugi, du-te și cheamă-l pe Efix.

Doamna Ruth a murit și umbra și liniștea înconjurau din nou casa. Efix stând pe scară, în mână cu o floare de iasomie, sprijinindu-și capul de zid, aștepta întoarcerea lui Giacinto, cu o ușoară teamă în suflet. Însă Giacinto nu sosea. Fără îndoială aflase de nenorocire și se temea să se întoarcă. Unde era oare: la Oliena, la Nuoro sau mai departe?

Efix încerca să-și adune gândurile celor trei zile de nenorocire. Parcă se afla încă așezat în fața cabanei, acolo în vale, între arinii negri. Susurul râului aducea o undă de armonie, inundând și înmprospătând noaptea; era atât de sfâșietor și melodios totodată, încât spiritele nopții se refugiau în vârful dealului rămânând nemișcate să-l asculte. Efix se simțea ca purtat de o rafală de vânt; amintiri și speranțe îl năpădeau. Îl aștepta pe Giacinto și credea că acesta o să vină cu vești extraordinare; își găsisse un loc de muncă, își ținuse făgăduiala că o să fie mângâierea mătușilor bătrâne. Iar don Predu o cerea pe Noemi de nevastă.

Dar în loc să vină Giacinto, apăru Zuannantoni cu ceva negru pe piept, ca un vultur negru.

Din clipa aceea Efix avu impresia că delirează. Ce coșmar, drumul albicios în nopte și vocea armonicii coborând dinspre deal de făcea parcă să tacă pe aceea a privighetorii! Toți spiridușii și monștrii ieșeau și dansau în întuneric, urmându-l și înconjurându-l.

Și iată acum el aștepta din nou, dar Giacinto luase și el un chip monstruos, ca și cum spiritele nocturne îl duseseră cu ele în împărăția lor misterioasă și de acolo se întorsese deformat, groaznic. Mai bine să nu se fi întors niciodată. Din bucătărie se zărea o mică licărire care ilumina o parte din curte; se auzea înăuntru un zgomot ușor; Noemi și Ester se mișcau acolo, dar se părea că le era teamă până și lor; frica de a se arăta și de a exista. Dar cineva împinse ușa și toți trei, femeile și argatul, tresăriră ca treziți dintr-un somn de moarte.

Era tot bătrâna Pottoi, care venea să ceară vești despre Giacinto. Înaintă ca o umbră, dar trebuie să fi lăsat pe cineva afară pentru că mereu se întorcea să privească spre ușă, în timp ce doamnele se retrăgeau disprețuitoare.

— De cinci zile băiatul lipsește și nu se știe unde este! Spune-mi tu, sufletul meu, Efix, unde e?

— Cum pot să-ți spun dacă nici eu nu știu?

— Spune-mi, spune-mi, insista ea aplecându-se spre Efix și atingându-și șiragul ca și cum ar fi vrut să-l scoată și să i-l ofere. L-ați

gonit? L-a gonit doamna Noemi? Spune-mi-o, tu știi. Grixenda mea moare.

Se apleca, se apleca și pe profilul ei negru ca al unui munte Efix văzu strălucind o stea.

— Ce pot să-ți dau, sufletul meu?

— Nimic, bătrâno! îi spuse el cu voce ridicată. Vă jur că nu știi! Dar imediat ce sosește aici vă voi anunța.

— Tu ești bun, Efix! Dumnezeu te va răsplăti. Vino, acolo, afară.

Încurajează-o!

Îl apucă de mână și îl trase afară. Grixenda stătea sprijinită de zid și plângea ca lângă o închisoare care îi luase toată fericirea și unde ea nu putea intra.

— Ei bine, ce ai? Se va întoarce precis.

— Auzi, sufletul meu? spuse bătrâna trăgând-o pe față de lângă zid. Se va întoarce! Nu a plecat pentru totdeauna, nu!

— Se va întoarce, da, față dragă!

Grixenda îi luă mâna și i-o sărută sughițând. El îi simți buzele ude de lacrimile care se prelingeau pe degetele lui și această atingere îi păru ca întâlnirea unei flori cu roua; tresări și văzu cum se risipește coșmarul în care zăcea de trei zile.

— Se va întoarce, repetă cu voce puternică. Și totul va fi bine. Se va face dreptate, se va căi, veți fi mulțumiți și totul va merge bine.

Cele două femei plecară liniștite; el intră în casă și o văzu pe Noemi apărându-i în față ca o umbră neagră.

— Efix, am auzit. Efix nu-ți pune în cap să ne omori și pe noi. Giacinto nu trebuie să se mai întoarcă în această casă.

Efix ținea încă iasomia în mână și floarea tremură în întuneric, ca de propria-i durere.

— Să vă omor eu, pentru ce?

— Efix, am auzit! repetă cu voce monotonă; dar deodată chipul ei se mișcă, umbra părând să devină înaltă, enormă. Efix o simțea deasupra lui ca pe o tigroaică.

— Efix, ai înțeles? El nu trebuie să se mai întoarcă aici, dar nici măcar în ținut! Tu, tu ești cauza tuturor necazurilor! Tu l-ai lăsat să vină, tu ai spus că ne vei apăra de el... Tu...

El își scoase bereta ca un nenorocit.

— Doamnă Noemi, mă iartă! Eu am crezut că fac bine. Gândeam: când nu voi mai fi eu, cel puțin vor avea pe cineva să le apere...

— Tu? Tu? Tu ești un servitor și atât! Tu nu ne ierți că suntem

nobili și vrei să ne vezi mergând să cerem de pomană cu traista ta. Dar corbii îți vor scoate mai întâi ochii. Pe două dintre noi le-ai văzut duse de aici... dar pe celelalte două, nu. Și tu vei fi mereu servitorul, iar noi stăpânele.

El își făcu semnul crucii ca în fața unei nebune și se duse să-și ia traista ca să fugă unde o vedea cu ochii; dar doamna Ester îl apucă de mână și Noemi, care-l urmărise, căzu pe bancă exact ca doamna Ruth, cu ochii închiși și chipul vinețiu.

El ieși afară pe scară și rămase nemișcat toată noaptea, cu fața în mâini.

În zori plecă să-l caute pe Giacinto. Și mergea, pe drumul mai întâi cenușiu, apoi alb, apoi roșiatic. Zorile păreau să răsară din vale, ca un fum roșu, cuprinzând culmile fantastice ale orizontului. Monte Corراسi, Monte Uddé, Bella Vista, La Bardia, Santu Juanne, Monte Nou apăreau din hău luminoși ca petalele unei flori imense, deschise în dimineață, și însuși cerul palid și impresionat părea să se închine peste atâta frumusețe.

Odată cu răsăritul soarelui vraja dispăru. Șoimii făceau zgomot cu aripile lor strălucitoare ca niște cuțite. Orthobene își arăta profilul de oraș sard în fața bastioanelor albe din Oliena.

Efix mergea cu vâlul febrei pe ochi. Se făcea că este mort și că mergea, cum merge un suflet chinuit să-și ajungă destinul etern; din când în când un fel de revoltă îl obliga să se oprească, așezându-se pe o piatră de pe marginea șoselei și privind depărtările. Drumul urca între vale și munte, între stânci, măslini și smochini de India, părând că este, da, chiar acela al propriului calvar, dar și un drum ce-l purta spre eliberare. Iată, gândea Efix, privind orașul Orthobene, acolo sus e un oraș de piatră, cu castele puternice, tăcute. De ce să nu mă ascund acolo sus și de ce să nu mă hrănesc cu ierburi, cu carne furată, liber, ca bandiții?

Dar acolo unde valea se deschidea părea că i se arată Mântuitorul, deasupra stâncilor, cu crucea mare unind parcă cerul azuriu cu pământul cenușiu și înghenunche, cu capul plecat, rușinat de rătăcirile lui.

Giacinto era la Oliena. Știa de nenorocire și de moartea mătușii Ruth și-i era teamă să se întoarcă acasă. Trăia cu bani puțini câștigați și ăștia din comisionul de la vinul vândut pentru Milese și nu știa însă ce avea de făcut de-acum încolo. Stătea la fereastra cămăruței lui, așezată deasupra unei curți, cu privirea pierdută în depărtare, pe întinsa vale din Isporosile, cu catedrala din Nuoro așezată între două povârnișuri, profilată pe cerul trandafiriu.

Dar nici la Nuoro nu se hotăra să se ducă: parcă aștepta ceva care trebuia să se întâmple și hoinărea prin ținut, bucurându-se de lumina

soarelui din fața bisericii.

Satul alb, străjuit de munții ca sineala, limpezi, ca făcuți din marmură și aer, ardea ca o groapă de var. Uneori o boare de vânt îl răcorea, iar nucii și piersicii murmurau în grădini, printre șaptele apei și ale păsărilor.

Giacinto privea femeile care mergeau la slujbă, serioase, rigide, cu chipurile palide, încadrate de părul strălucitor ca atlasul negru, cu glezne de căprioară în frumoșii pantofi înflorați. Așezate pe pardoseala bisericii, cu corsajul roșu al rochiilor și având aproape toate baticuri brodate pe umeri, dădeau impresia unui câmp cu flori.

Toată biserica era plină de panglici și de idoli, de sfinți grași și diformi, mai mult monștri decât idoli.

După slujbă lumea mergea acasă, iar Giacinto se întoarse în ascunzătoarea lui, trecând prin fața unei biserici ruinate care-i aminti de casa mătușilor lui. Se gândea la mătușa Noemi mai mult decât la Grixenda, și-i venea să plângă, să se întoarcă acolo, să stea cu capul pe genunchii ei, acoperit de pânza pe care o lucra. Fiindu-i rușine de visul lui, se întoarse la fereastra cămăruței singuratice ca să privească catedrala din Nuoro. Acolo era poate salvarea lui. Cuiburile de rândunele, devenite cu timpul de culoarea pietrei, se înșirau ca o decorație între acoperiș și fereastra casei. Fiecare cuib ascundea în el o grămadă de puișori; din când în când apărea câte un căpșor lucios și rotund ca o castanietă, se strecura afară o rândunică, apoi alte zece, douăzeci și era un fâlfâit de cruci mici, negre, un fâșâit melancolic, în jurul ferestrelor lui Giacinto. El încerca chiar să prindă câte una, așa de aproape îi treceau pe lângă față. Stătea nemișcat, la pândă, și timpul se scurgea astfel.

Dar într-o zi văzu apărând în curte chipul obosit al lui Efix și înțelese că el era cel pe care-l aștepta.

Ajuns sub fereastră, argatul privi în sus fără să vorbească; nu putea aproape să deschidă gura; întoarse capul spre stradă făcându-i astfel semn lui Giacinto să-l urmeze și Giacinto îl urmă. Se duseră în spatele bisericii, se sprijiniră de zidul dărâmat, cu fața spre întinderea plină de lumină.

— Ei bine? întrebă Efix cu vocea emoționată.

Pe Giacinto aceste cuvinte îl făcură să râdă. Nu știa de ce, dar în fața nenorocirii argatului se simțea dintr-odată puternic și vinovat.

— Mă întrebi pe mine „ei bine?”? Te întreb eu pe tine ce anume te împinge iar pe urmele mele? Ai venit să cumperi vin pentru nunta mătușii Noemi?

— Respectă-ți mătușa! Tu n-ai s-o mai vezi niciodată. Doamna Ruth

a murit.

Giacinto lăsă capul în jos și își privi mâinile.

— Vezi? Vezi? Nici măcar un cuvânt de durere nu zici! Nici o lacrimă! Și a murit pentru tine, mizerabile! A murit de durere, din cauza ta.

Umărul lui Giacinto începu să tremure; îi tremura și buza de jos, dar el și-o mușcă furios, strânse apoi pumnii ca și cum ar fi vrut să ia și să arunce ceva.

— Ce am făcut? Întrebă cu insolență.

Atunci Efix îl privi de jos în sus cu durere și dispreț.

— Mă întrebi pe mine? De ce ești atunci aici, dacă nu știi ce-ai făcut? Eu nu-ți spun nimic, nu te întreb nimic, pentru că nu ai nimic. Nici inimă nu ai! Am venit numai să-ți spun că nu trebuie să mai pui niciodată piciorul în casa lor!

— Puteai să nu te ostenești! Nici prin gând nu-mi trece să mă mai întorc.

— Așa răspunzi? Spune cel puțin ce vrei să faci? Le-ai adus în sapă de lemn pe mătușile tale, nenorocitele. Ce vrei să faci?

— Voi plăti totul, eu!

— Tu? Cu promisiuni? Ah, dar acum gata, pentru Dumnezeu! Acum nu mai înșeli pe nimeni, să știi! E timpul să termini. Și încetează cu prefăcătoria, pentru că nu mai avem nimic să-ți dăm. Ai înțeles, mizerabile?

Atunci Giacinto îl privi la rândul lui de sus în jos, răutăcios și surprins, ridică din nou brațele de parcă se înălța de la pământ, clătinându-se, ca un vultur deasupra prăzii lui. Ochii și dinții îi străluciră în lumina amurgului, iar chipul lui deveni fioros.

— Spune, nu ți-e rușine? Întrebă încet luându-l de umeri și privindu-l drept în ochi.

Și Efix avu impresia că acea privire îi arde pleoapele: un tunet îi răsuna în urechi.

— Nu ți-e rușine? Mizerabile, nu? Eu poate am greșit, dar sunt tânăr și pot să mă îndrept. De ce vii să mă tulburi? Știam că ai să vii și te-am așteptat. Tu, tu cel puțin trebuie să înțelegi, nu să mă condamni. Ai înțeles? Nu răspunzi acum? Ah, tremuri acum, asasinule? Du-te, că mi-e rușine că te-am atins.

Și-i dădu brânci, pregătindu-se să plece. Efix alergă după el și-l apucă de mână.

— Giacinto! Trebuie să-mi spui un singur lucru, Giacinto! Îți

vorbesc ca și cum aș fi muribund! Giaci! Spune-mi, pe sufletul mamei tale! Cum ai știut?

— Ce te interesează?

— Spune-mi, spune-mi, Giaci! În memoria mamei tale.

Giacinto nu uită privirea lui Efix din clipa aceea; ochii lui păreau că-l roagă din adâncul unui abis, în timp ce mâna, strângând-o pe a lui, îl trăgea în jos spre pământ și corpul argatului se apleca, se apleca și cădea încet.

Dar tăcu.

Efix îi dădu drumul la mână; căzu încovoiat, îmbrățișând pământul și începu să tușească și să scuipe sânge. Chipul lui era negru, descompus. Giacinto crezu că moare. Îl trase în sus, îl sprijini cu spatele de perete; se ridică să-l privească de sus.

— Spune-mi, spune-mi! horcăia Efix, ridicând palmele însângerate. Mama ta ți-a spus? Spune-mi cel puțin că nu a fost ea. Giacinto făcu semn că nu. Atunci Efix păru că se liniștește.

— E adevărat, spuse încet. Eu l-am ucis pe bunicul tău, da. De mii de ori m-am spovedit pe drum, în biserică, dar nu am făcut-o pentru ele. Dacă nu eram eu, cine le-ar fi ajutat? Dar a fost din nenorocire, Giaci! Asta ți-o jur. Eu știam că mama ta voia să fugă și o compătimeam pentru că o iubeam. Asta a fost prima mea crimă. Am ridicat ochii la ea, eu, un vierme, eu, servitorul. Atunci ea a profitat de sentimentul meu, și s-a slujit de mine ca să fugă. Și *el* a ghicit totul. Și într-o seară a vrut să mă ucidă. M-am apărat. Cu o piatră l-am nimerit în cap. El s-a învârtit puțin în jurul lui ca un titirez, cu mâna pe ceafă, și a căzut, departe de locul unde mă atacase. Eu credeam că o făcea înadins. Am așteptat... am așteptat... să se scoale... Apoi am început să transpir, dar nu puteam să mă mișc. Credeam mereu că este o închipuire. Și priveam... priveam... Așa a trecut mult timp. În sfârșit m-am apropiat. Giací? Giací? repetă de două ori Efix cu voce joasă și gâfâit, ca și cum și-ar fi chinuit încă propria-i victimă... l-am strigat... Nu răspundea. Și n-am putut să-l ating. Și am fugit; apoi m-am întors. De trei ori am încercat așa; niciodată n-am putut să-l ating. Îmi era teamă...

Giacinto asculta, înalt, negru pe cerul roșiatic; umărul îi tremura și Efix, de jos, credea că vede tremurând întreg orizontul.

Deodată, Giacinto plecă fără să spună nimic și Efix văzu în fața lui un spațiu liber, valea trandafirilor brăzdată de umbre, sus, sus, până la dealurile din Nuoro, negre în asfințit. O liniște nesfârșită cuprinsese totul. Numai câteva strigăte de rândunele păreau să iasă din zidurile în ruină și un tropot de cal răsună departe, tot mai departe.

„Este Giacinto, gândi Efix, a luat un cal și se întoarce acolo să le spună totul mătușilor lui și să le chinuie. Ascultă. Părea că pasul de cal răsună sub perete, deasupra lui, apoi mai jos, sub capul lui, deasupra, pe pieptul lui.

— S-a dus fără să-mi spună nimic. Dar eu, când mi-a povestit istoria lui cu căpitanul, nu am făcut așa!

Deodată sări în sus, ca și cum îl împungea ceva. Își scutură praful de pe haină și alergă în spatele bisericii, în jos spre drum, mânat de gândul că Giacinto se întorsese acolo și le chinuia pe femei. Dar când ajunsese, casa era cuprinsă de o pace de moarte.

Doamna Ester spăla grâul, înainte de a-l trimite la moară, scufundându-l cu un ciur în apa dintr-un ceaun; pietricelele rămâneau toate într-un colț și ea împingea ciurul îndepărtându-le pe toate odată. Grâul era foarte prăfuit și plin de pietricele, ultimul din sacul care le mai rămăsese.

Când o văzu pe Noemi purtând pe cap basmaua albă a doamnei Ruth, în semn de doliu, Efix fu impresionat. Era îmbătrânită, cu chipul alb ca cearșaful cârpit, pe care-l mai cârpea și acum.

Se așeză pe bancă în fața lor. Păreau toți trei liniștiți ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

— Pleacă sau nu? întrebă Noemi.

— Va pleca!

Ea îl privi fix; îl văzu atât de pământiu și de descărnât încât din milă nici nu-i mai vorbi.

Și timp de opt zile toți trei trăiră cu speranța chinuitoare că Giacinto se va întoarce și va îndrepta tot răul făcut, ori că Giacinto va pleca și nu se va mai arăta niciodată!

Într-o zi, în toamnă, Efix se duse în casa lui don Predu. Erau numai servitoarele, una grasă și bătrână care-și dădea aere, ca sora preotului, alta tânără și isteată, deși suferindă de frigurile de malarie; el trebuia să aștepte în camera de la parter, încercând să-și treacă timpul privind în curtea mare, cu gardul de trestii acoperit de smochine verzi și negre, de struguri vineții și de roșii sfărtecate, presărate cu sare. Întreaga casă lăsa impresia de liniște și bunăstare. Pe pereții albi se mișca umbra curmalilor, iar prin frunzele aurii de rodii, fructele roșii, desfăcute, își arătau sămburii argintii ca dinții copiilor. Efix se gândea la casa păraginită a stăpânelor lui, la Noemi care se ofilea și ea, ca o floare la întuneric...

— Cât ai slăbit... îi spuse servitoarea bătrână, așezată lângă ușă și torcând; ai friguri?

— Mă dor oasele, mă împutinez, așa e voia lui Dumnezeu, spuse el, privindu-și mâinile negre, tremurânde.

— Stăpânele tale se simt bine? Nu se mai văd nici la biserică.

— Nu se mai duc nici la biserică, după nenorocire...

— Și domnișorul Giacinto nu se întoarce?

— Nu se întoarce. Și-a găsit de lucru la Nuoro!

— Da, stăpânul meu l-a văzut de curând. Dar se pare că nu-i o muncă prea grozavă.

— Destul ca să trăiești, Stefana! adăugă Efix fără să ridice capul. Destul ca să trăiești fără păcat.

— Asta e greu, sufletul meu. Cum să treci râul fără să te uzi?

— Trecând pe pod, spuse atunci argatul, din curte, aplecat să ia niște migdale.

Apoi ea întrebă:

— Și Grixenda? Poartă și ea dolii de nu mai iese? Întrebă ea după aceea.

Efix nu răspunse.

— Și don Predu, acum vine pe la voi?

— Eu nu știu. Sunt mereu plecat la moșie.

Femeile ardeau de curiozitate, pentru că stăpânul lor trimisese, nu demult, daruri verișoarelor, ba mai mult, interesându-se de ele nu permitea celorlalți nici măcar să le vorbească de rău în prezența lui; Efix nu avea chef să pălăvrăgească. Don Predu a trimis să-l cheme și el era aici ca să-l aștepte, nu ca să bârfească. Frigurile și slăbiciunea îi dădeau impresia că ceva îi uruia în urechi; auzea ceva ca murmurul râului în

noapte, voci îndepărtate și avea în cap doar o lume a lui, unde trăia rupt de lumea reală. Nu-i mai păsa de Giacinto, nici de Grixenda și aproape nici chiar de stăpânele lui; totul îi părea departe, tot mai departe, ca și cum s-ar fi îmbarcat pe un vapor, iar de pe marea cenușie și tulbure vedea dispărând pământul la orizont.

Dar iată-l pe don Predu care se întorcea acasă; e mai puțin gras ca înainte, ca golit de ceva. Lanțul de aur atârna puțin pe stomacul găfăitor.

Efix se ridică și nu dori să se mai așeze.

— Trebuie să plec, spuse arătând cu capul spre afară, ca unul ce are de mers departe.

— Ai atâtea treburi? Sau te duci la vreo sărbătoare?

Ironia lui don Predu nu-l mai atingea, totuși referirea la sărbătoare îl zgudui.

— Da, vreau să merg la sărbătoarea Sfinților Cosma și Damian.

— Bine, bine, o să te duci! Cred că nu pleci imediat? Stai, vreau să te întreb ceva. Stefana, adu vin!

Efix respinse totuși paharul cu un gest de scârbă. Fără băutură, fără vicii. De două luni postea și uneori, când îi era sete, nu bea deloc, pentru iertarea păcatelor. Stătea resemnat, privindu-și mâinile, iar don Predu, uitându-se spre curte ca nu cumva vreo servitoare să tragă cu urechea, îl întrebă încet:

— Spune-mi, cum merg treburile verișoarelor mele?

Efix ridică, apoi coborî ochii arși; o roșeață aprinsă îi coloră fața, care părea și ea arsă, descărnată, cu pielea lipită de oase.

— Stăpânele mele nu mai au încredere în mine și nu-mi mai spun nimic despre afacerile lor. E drept. De ce să-mi spună? Eu sunt un servitor!

— Arză-le-ar focu', de plătit nu te plătesc însă! Despre asta cel puțin ar trebui să vorbești. Cât îți datorează?

— Să nu mai vorbim, dragă don Predu! Nu mă chinui.

— Te chinuiești, totuși, prostănacule! Ascultă! Și eu mă duc uneori la femeile astea, dar nu e posibil să scoți ceva de la ele. Ester poate că ar vorbi, dar Noemi este dură ca o stâncă. Prima seară când s-a întâmplat nenorocirea cu Ruth treceam și eu pe acolo din întâmplare și numai în seara aia s-a mărturisit. Dar după aceea a devenit ostilă. Când merg acolo mă primește bine, dar din când în când mă privește cu ură, ca și cum aș fi eu cauza nenorocirilor lor. Dacă Ester deschide gura să vorbească, ea o fixează atât de înfricoșător, încât îi taie orice răsuflare.

— Așa face și cu mine, spuse Efix. Exact așa. Și încercă un fel de ușurare, aproape, căci amintirea ochilor lui Noemi îl persecuta mai rău

decât vechile lui remuşcări.

— Acum, ascultă-mă. Văd că de la ele nu se poate scoate nimic; am discusut-o pe Kallina. Dar şi ea, nenorocita dracului, tace. Ştie să-şi facă afacerile, nemernica asta. Continuă să creadă că Ester a semnat într-adevăr poliţa lui Giacinto şi spune că nu cere decât dobânda care i se cuvine. Ştiu că tu şi Ester aţi fost mereu la ea încercând să lămurii lucrurile, dar Kallina a reînnoit poliţa numai pentru trei luni, umflată cu cheltuielile de protest şi cu dobânzi mai mari; a pus şi ipotecă pe moşie şi pe casă, vedea-o-aş cu funia de gât: da, bine, dar acum, în octombrie, ce-o să vă faceţi?

— Nu ştiu, mie nu-mi spun nimic.

— Ştiu că Ester este în căutare de bani, o să se cam învâртеască mult şi bine; o să-i cadă ultimii dinţi şi tot nu va găsi. Ştiu că ar fi gata să vândă moşia, dar nu mie.

Efix îşi privea degetele şi tăcea; don Predu enervat de această indiferenţă îşi plesni genunchii cu palmele.

— La ce te gândeşti, sfânt de lemn? Oh, spune!

— Ei da, îţi voi spune adevărul. Eu sper că Giacinto va reuşi să plătească.

Atunci don Predu se lăsă râzând pe speteaza scaunului, cu pieptul bombat, cu dinţii scânteindu-i între buzele cărnoase. Până şi degetele încrucişate pe lanţul de aur de pe piept păreau că râd.

Efix îl privea speriat, cu ochii plini de o teamă de animal rănit.

— Dar bine, ăla moare de foame! L-am văzut eu alaltăieri. Părea un cerşetor, cu pantofii rupţi. Şi-a vândut până şi bicicleta, să nu-ţi spun şi altele.

— Nu mai spune! A furat?

— Furat? Eşti nebun? Acum îl şi calomniezi pe florica aia, pe îngerul ăla pictat. Şi ce să fure? Nu e bun nici de asta.

— Şi... ce crezi? Se va întoarce?

— Dacă-i trece o asemenea idee prin cap îi rup oasele, spuse don Predu, întunecându-se la chip.

Şi la un moment dat Efix avu impresia că, în sfârşit, sărmanele lui stăpâne şi-au găsit un sprijin, un apărător mai bun decât el. Ah, Dumnezeu să fie laudat! El nu lasă nici o fiinţă. Atunci vechile lui speranţe înfloriră dintr-odată. Dacă don Predu s-ar căsători cu Noemi, atunci casa stăpânelor lui va renaşte din ruină. Dar bucuria lui se stinse imediat aşa cum se aprinsese şi din nou se găsi în pustiul lui, în marea lui călătorie misterioasă şi cumplită spre lumea divină. Toată măreţia pământului,

chiar dacă ar fi fost a lui, chiar dacă el ar fi fost rege, chiar dacă ar fi avut puterea să facă fericiți pe toți oamenii lumii, n-ar fi fost suficiente să-l scape de chinuri, să-l elibereze din infern. Cum să se bucure deci? Și începu să-și privească mâinile ca să ascundă gândul mistuitor care i se citea în priviri. Dar don Predu reluă:

— Giacinto nu se va întoarce și cu atât mai puțin va plăti, ți-o garantez eu. Dar amintește-ți ceea ce ți-am spus de mii de ori: moșia o vreau eu. Plătesc eu tot; așa vă rămâne casa. Încearcă tu să le convingi pe capetele alea de lemn. Eu te țin în serviciul meu.

— De ce nu vorbești Domnia Ta cu ele? Pe mine nu mă ascultă.

— Și ce, pe mine mă ascultă, poate? Am încercat să le vorbesc, dar era ca la pereți. Tu trebuie să le convingi, tu! spuse bărbatul cu putere, bătându-l din nou cu mâna pe genunchi. Dacă-i adevărat că le vrei binele, singura soluție asta este. Tu *trebuie* s-o faci, și este datoria ta să le deschizi ochii, dacă ele sunt oarbe. *Trebuie*, înțelegi sau nu? Ai urechile astupate?

Într-adevăr, Efix luase o figură închisă, de surd. Trebuie? Don Predu amenința? Știa ceva, don Predu. Pe el nu-l interesa nimic, nu-i era teamă decât de iad; totuși se gândea că poate don Predu avea dreptate.

— Ce trebuie să fac?

— Trebuie să te arăți bărbat, o dată pentru totdeauna. Trebuie să le spui lor, că dacă nu vor să te plătească în bani, să te plătească cel puțin prin recunoștință. Dacă moșia ajunge în mâinile altui stăpân, tu vei fi gonit ca un câine. Atunci da, Dumnezeu mi-e martor, te vei duce la sărbători cu cerșetorii!

Efix tresări; era visul lui de izbăvirea păcatelor. Se ridică și spuse:

— Voi face tot ce-mi stă în putință. Dar singurul lucru...

— Singurul lucru? întrebă bărbatul trăgându-l de mânecă. Și stai drace și bea. Singurul lucru?

Efix se lăsă să cadă pe scaun; tremura și transpira și-i venea să leșine.

— Ar trebui ca Domnia Ta să se căsătorească cu Noemi.

Atunci don Predu bufni din nou în răs. Râdea, dar îl ținea locului pe Efix, împiedicându-l parcă să plece.

— Cât ești de hazliu, drace! O să te țin pe lângă mine toată viața, să mă distrezi când sunt supărat. Te-oi însura cu Stefana! Poate e puțin cam grasă pentru tine, dar nu e periculoasă, pentru că a trecut cam de mulțisor de treizeci de ani. Stefana, Stefana, strigă el, ținându-l mai departe de mână pe Efix, și-și întoarse capul spre ușă râzând: ascultă, este aici un pețitor.

Femeia apăru, neagră, cu burta umflată, cu sânii mari și fața severă, ca aceea a unei doamne. Efix o privi o clipă rugător.

— Don Predu vrea să râdă.

— Semn rău, când vrea el să râdă, alții trebuie să plângă, spuse femeia sfidând privirea stăpânului.

În spatele ei râdea Pacciana, cealaltă servitoare, palidă, enigmatică, cu gura strânsă, cu gropițe însă de-o parte și de alta.

— Eu îți spun că te vei mărita cu Efix, Stefana. Acum zici nu, dar o să spui da, după aia. Ce e de râs?

— Râs batjocoritor, blestemă în spate Pacciana, cu voce înceată. O îmboldi pe Stefana ca s-o facă să-i răspundă urât stăpânului.

Dar femeia era prea demnă ca să-i ardă de glumă; și nu deschise gura până când stăpânul și Efix nu ieșiră împreună. Atunci cele două servitoare începură să le vorbească de rău pe verișoarele stăpânului.

— Când mă duc acolo cu ploconu' în coș, mă privesc ca și cum aş veni să le cer de pomană. De fapt eu le duc lor! Nu vezi ce față de nemâncat are Efix? De douăzeci de ani nu-l plătesc și acum nici măcar să mănânce nu-i dau. Și totuși ai văzut cum se albește la față stăpânul nostru când se arată verișoarelor lui?

— Timpurile se schimbă; până și mânjii îmbătrânesc, insinuă Stefana; dar amândouă simțeau ceva nou, grav, planând pe destinul lor de servitoare fără stăpână.

În timpul ăsta, don Predu îl însoțea pe Efix pe poteca spălată de ultimele ploii. Iarba răsărea de-a lungul zidului caselor părăsite. O liniște blândă, adâncă, cuprindea toată natura; nori galbeni apărură încremeniți deasupra Muntelui umed, iar de acolo de sus, din fața porților doamnelor, se vedeau câmpia acoperită de stuf și râul verde între insulele de nisip alb. Liniștea era atât de mare încât se auzeau femeile spălându-și rufe, acolo jos, sub pinul singuratic, pe malul râului. Bătrâna Pottoi, nemișcată pe scaunul ei, cu o mână sprijinită de zid și cu cealaltă streășină la ochi privea. Părea sfârșită – cu bijuteriile și mai bătătoare la ochi și tot mai triste pe corpul ei scheletic.

— Ce faceți? salută don Predu.

— Aștept pe Grixenda mea, care e la râu. Eu n-am vrut s-o las, să vă spun adevărat, pentru că băiatul, nepotul dumneavoastră, i-a interzis să mai spele la râu și dacă vine și află se supără; dar Grixenda mea face mereu după capul ei.

— Ce, v-a scris Giacinto?

— Cui? Scris? Niciodată nu a scris; nu se știe nimic despre el, dar

trebuie să se întoarcă sigur, doar a promis.

— Mda, se întorc până și morții, așa spuneți voi!

Dar bătrâna se întoarce către Efix, care stătea acolo cu capul plecat și fixa cu privirea pavajul drumului.

— Nu ți-a spus ție că se însoară cu ea? Spune, hai, a zis-o sau nu?

Efix o privi o clipă cum se uitase și la Stefana și nu răspunse.

— Ceea ce nu-mi place este ranchiuna doamnelor, spuse bătrâna privind din nou spre râu. Pe noi ne gonește, numai pe Zuannantoni îl lasă câteodată să intre în casa lor mai ferecată decât castelul în timpul Baronilor. Au iertat-o pe Kallina, care le-a adus nenorocirea cu găleata, iar pe noi nu. Sfânta Fecioară Tămăduitoare să le ajute. Dar când băiatul o să se întoarcă, totul se va aranja; a spus-o și doamna Noemi.

Cei doi bărbați se îndepărtară, dar bătrâna îl chemă înapoi pe don Predu spunându-i încet:

— Vreți să-mi faceți o favoare? Spuneți-i dumneavoastră Grixendei să nu mai meargă la râu. Nu e demn de ea care trebuie să se mărite cu un *domn*.

Don Predu deschise buzele gata să izbucnească în râs și să spună una dintre obișnuitele lui răutăți; dar își coborî privirea peste bătrâna care tremura, se uită la șiragul și cerceii care se legănau și își atinse lanțul de aur, întunecându-se la față ca în seara când văzuse tremurând umărul nepotului.

Îl ajunse pe Efix și se opriră în fața ușii închise a casei doamnelor. Urzicile creșteau pe scări. Don Predu și-o amintea de fiecare dată pe Noemi, stând acolo să aștepte, în întuneric.

— Bine, atunci să rămânem înțeleși! Tu trebuie să faci cum îți spun eu, înțelegi?

— Înțeleg. Voi face tot ce pot, spuse Efix. Bătu, dar nimeni nu deschidea. Iar don Predu stătea acolo, ținându-și lanțul, privind spre râul care părea că și el ar aștepta ceva.

— Oh, ce, au murit și ele?

— Doamna Ester o fi la biserică, iar doamna Noemi o fi poate bolnavă!

— De ce, se simte rău?

— Da, de câtva timp, de câte ori vin aici o găsesc bolnavă. O doare capul.

— Oh, oh, trebuie s-o facem să iasă afară, să ia puțin aer.

— Așa gândesc și eu, dar unde?

Don Predu privea în jos, spre râu. Chipul lui părea schimbat, aproape frumos, trist și absent ca acela al nepotului.

— Eh, eu zic că se poate merge undeva; la *Badde Saliche*, sau chiar la moșia mea; sunt ceva struguri albi pe acolo.

Fața lui Elix se luminează; dorea și el să spună ceva, dar înăuntru se auzea deschizându-se ușa; don Predu se îndepărtă fără să se întoarcă încercând să se ascundă pe după zid.

Spre marea bucurie a lui Efix, doamna Ester a fost de acord cu propunerile vărului lor. Astfel moșia a fost vândută, iar polița plătită. Dar se întâmplă ceva care stârni bârfeli în tot ținutul. Efix, continuând să stea în serviciul doamnei Ester și al doamnei Noemi, primi învoirea să cultive moșia în arendă; astfel aducea în casa stăpânelor cota de fructe de care aveau nevoie. În sfârșit, spuneau femeile clevetitoare, de la servitor ajunsese la gradul de rudă, ba chiar de protector al doamnelor Pintor. Ceea ce surprindea mai tare era bunăvoința lui don Predu; dar de câțva timp părea altul; mai slăbise și un zvon umbla cum că ar fi *toccato a libro*, adică bolnav de farmece făcute cu cărți sfinte.

Cineva avea interes să facă așa ceva? Nu se știa; lucrurile astea nu se știu niciodată în mod clar și dacă s-ar ști, nu ar mai fi niciodată misterioase și mari; sigur era că don Predu slăbea, nu mai vorbea ou răutate ca până acum, ba, colac peste pupăză, mai făcea prostia să cumpere o moșie fără valoare, cu argat cu tot, iar acestuia îi dădea toată libertatea.

Stefana și Pacciana spuneau:

— Este o pomană pe care el vrea s-o facă sărmanelor lui verișoare.

Dar între ele două, în secret, pentru că don Predu continua să trimită daruri doamnelor Pintor, erau de acord că el, da, părea vrăjit și vorbeau despre Efix în șoaptă. Totul este posibil în lume, iar argatul își iubea atât de mult stăpânele încât era capabil să facă pentru ele orice sacrificiu. Plimbatul lui în sus și-n jos cu don Predu părea mai ales suspect. Stefana se uita sub prag dacă e vreun obiect magic ascuns, iar Pacciana găsi într-o zi o șopârlă neagră în patul stăpânului. Aveau să se întâmple lucruri extraordinare.

În timpul iernii, doamnele Pintor au stat numai în casă și nu mai doreau să meargă niciodată la sărbătoarea Sfintei Fecioare, Tămăduitoarea, dar pe măsură ce zilele se măreau și iarba creștea în vechiul cimitir, chiar și doamna Ester fu cuprinsă, parcă, de un fel de oboseală, de o boală ca de linguară, ca cea care o făcea palidă pe Noemi în toți anii, primăvara. Nu se mai ducea aproape deloc la biserică, se mișca de colo, colo prin casă, stătea uneori cu mâinile atârându-i pe coapse, spunând că o dor picioarele. În casă mizeria nu era mai mare ca în ceilalți ani, pentru că Efix aducea lucrurile trebuincioase, dar aerul stătut părea îmbibat de tristețe.

În postul mare cele două surori se duseră să se spovedească.

Era o dimineață limpede, sonoră; se auzeau strigătele copiilor și târâitul greierilor prin stufărișul din vale, iar vocea râului, groasă, tot mai groasă, amenința parcă în glumă. Pe cerul ca sineala nu era nici un nor, iar aerul era atât de transparent încât pe stâncile Castelului se vedeau scânteind pietrele, iar o fereastră goală de pe ruine apărea, plină de albastru, prin iedera care o îmbrățișa.

Preotul Paskale era în confesional și nu se hotăra să iasă, deși Natòlia îl aștepta în sacristie cu cafea și biscuiți într-un coșuleț. Văzând că sosesc cele două femei evlavioase, servitoarea făcu un gest disperat și se gândi că era bine să se ducă la prietena ei, Grixenda, să încălzească cafeaua. Iat-o deci cu coșulețul pe cap, ieșind din spatele absidei și coborând pe potecă printre tufe de mure scânteind de rouă. Intrând pe poarta deschisă a casei bătrânei Pottoi o văzu pe Grixenda aplecată deasupra focului din vatră, făcând cafeaua pentru bunica bolnavă la pat.

— Te usuci pe zi ce trece tot mai mult, spuse Natòlia, în timp ce intra.

Grixenda era într-adevăr slabă și palidă; tânără încă, dar secătuită; unele mișcări ale gâtului descărnat și chipul gălbejit aminteau pe acela al buncii. Numai ochii îi străluceau, mari și limpezi, plini de o lumină melancolică, și în același timp șireată, ca apa mlaștinilor de pe valea dintre stufărișurile câmpiei.

— Mi s-a răcit cafeaua; acum au venit mătușile tale și o să se facă gheață, spuse Natòlia scoțând cafetiera din coș. Așa o să beau și eu puțin.

— Mătușile mele! Blestemate fie ele! Și tu cu ele! Dacă-și vor vărsa tot sacul păcatelor, precis o să-l găsești pe stăpânul tău mort de inimă, în confesional.

— Ce limbă ai! Se vede că te-a mușcat vipera. Ia un biscuit, uite, ți-l dau ca pe o floare, să-ți îndulcească inima...

Dar Grixenda avea într-adevăr inima otrăvită și nu-i ardea de glumă.

— Dacă ai venit să mă necăjești, ai greșit Natòlia: nu ai ghimpi, pentru că ești euforie, nu trandafir. Pe mine nu mă doare, nu am supărări. Sunt tare ca bradul pe malul apei. Și o să vină o zi în care tu o să-mi trimiți soli ca să-mi ceri să fii servitoarea mea.

— Cu cine trebuie să te măriți? Cu Baronul de la Castel?

— Mă voi mărita cu un om viu, nu cu un mort, morții te atacă dintr-o parte.

— Mi se pare că tu l-ai vrăjit pe don Predu.

— Dacă vreau, mă mărit și cu don Predu, spuse Grixenda ridicând

mândru chipul tragic, copilăresc, dar eu am alte gânduri în minte!

Natòlia o privea și-i era milă de ea. Părea puțin absentă, nefericită și de aceea nu insistă să o tulbure. Luă un alt biscuit și plecă să i-l ofere mătușii Pottoi în tainița ei. O fâșie de lumină cădea din tavanul cămăruței joase, luminând patul unde zăcea bătrâna, împodobită cu colanul și cu cerceii ei, anchilozată și nemișcată ca un cadavru îmbrăcat de înmormântare.

— Ascultă Natòlia, fă-mi o plăcere. Du-te la Efix Maronzo și spune-i că vreau să-i vorbesc; dar să nu afle Grixenda. Du-te, micuță turturea, du-te!

— Unde-l găesc eu pe Efix? O fi în sat?

— Vine aici, de la moșie; îl văd venind aici, spuse bătrâna, punându-și un deget pe buze pentru că Grixenda intra cu cafeaua.

— Vezi, Natòlia, a vrut să se scoale azi-dimineață, dar are febră mare. Bunico, bunico, acoperă-te cu cuvertura.

— O să m-acopăr, o să m-acopăr; toți ne întoarcem sub acoperământ, spuse bătrâna și Natòlia plecă cu sufletul greu.

Lucru ciudat, trecând prin fața casei doamnelor îl văzu chiar pe Efix mergând pe drumul pustiu. Umbla atât de încovoiat apăsător de desăgă, încât părea să caute ceva pe jos.

— Bătrâna e pe moarte și *mai vede*, gândi Natòlia.

O privi cu ochii lui indiferenți ca ai unui animal și nu o întrebă dacă a fost sau nu la bătrână; știa că stăpânele lui erau la spovedanie; își dădu traista jos, o așeză pe scară și se puse pe așteptat. Urzicile îi înțepau mâinile.

Servitoarea se întoarce la biserică și încerca să vadă dacă ar putea să spună doamnelor că argatul lor sosise, că poate așa o să-l lase liber pe preot, dar de-o parte a confesionalului stătea doamna Ester, văzându-i-se numai colțul șalului ieșind în afară ca o aripă neagră, iar de cealaltă stătea doamna Noemi, cu spatele care se mișca ușor, din când în când, sub stofa de un negru opac, iar un picior lung și nervos îi ieșea afară de sub fusta ridicată.

Celelalte credincioase se rugau, ici-colo, prin biserică, îngenuncherate pe pardoseala verzuie; o liniște adâncă, o lumină albăstruie, un miros de iarbă, inundau biserica umedă și tristă ca o peșteră; Sfânta Magdalena, de sus din tablou, părea atentă la vocile primăverii care înmiresmau parcă aerul, iar Noemi le simțea și ea, până acolo, înăuntru, până la gratiile mirosind a rugină și a respirație umană; o teamă de viață, o dorință de moarte, o frică de patimi, o stare de umilință, toate nenorocirile, lacrimile, ranchiuna și răsufierea păcătoasei din

dragoste.

Întorcându-se acasă îl văzură pe Efix ridicându-se cu greu, cu mâna sprijinită de scară. Atunci Noemi, înflăcărată încă de pietate și dragoste de Dumnezeu, își dădu seama pentru prima dată că argatul arăta rău, bătrân, gălbejit, cu hainele rămase prea largi și întinse mâna ca să-l ajute să se ridice. Dar el era deja în picioare și nu răspunse gestului ei.

După ce au intrat în casă și doamna Ester a cerut vești de la moșie, ca și cum ar fi fost încă a ei, el a răspuns ridicând din umeri cu o neașteptată grosolanie și se duse să se spele la fântână. Aprilie înveselea până și curtea asta tristă; rândunelele își aplecau capul negru din cuiburile din logie, privindu-și tovarășele care zburau jos, urmărindu-le parcă umbra pe iarba deasă din vechiul cimitir.

— Efix, mi se pare că nu te simți prea bine. Ar trebui să iei ceva sau să te odihnești câteva zile, spuse Noemi.

— Ah, da, doamna Noemi? Și eu mă gândeam să umblu!

— Ți spun că arăți rău, nu glumi. Ce ai?

O privea cu ochii vii, strălucitori și atât de neașteptată îi era bucuria încât ridurile din jurul ochilor păreau raze.

— Îmbătrânesc, spuse, frecându-și palma una de alta; și dintr-odată bucuria se duse așa cum venise.

Se întoarse în sat, pentru că don Predu trimisese să-l cheme. Altfel nu s-ar mai fi mișcat de la moșie. Ce putere avea mila doamnei Noemi împotriva răului lui? Nu putea decât să facă să crească mai mult. Se duse deci la stăpânul cel nou și îl găsi cocoțat pe o scară cu cârlige, așezând vița sub plasa de ramuri cu frunzulițele aurii ale rodiilor; în casă se auzeau femeile dereticând prin camere și punând totul în ordine pentru Paște; o mare liniște domnea împrejur. Efix nu uită acele momente.

Plecaser de la moșie cu credința că ceva extraordinar trebuia să se întâmple. Privind în sus de la picioarele scării, i se păru că don Predu era trist și el, aproape bolnav, și parcă ezita să coboare, cu costorul strălucind într-o mână, iar în cealaltă cu o coardă de viță-de-vie din al cărui capăt violaceu se prelingeau picături ca sângele dintr-un deget tăiat.

— Așteaptă să sfârșesc sau te grăbești să pleci? spuse don Predu, dar se răzgândi imediat, de parcă-și amintise de ceva și coborî cu greu, lăsându-l pe Efix să tragă scara de acolo.

— Iată, începu când ajunseră în camera de la parter plină de soare și de umbra rândunelelor, trebuie să-ți spun ceva, și se codi privindu-și unghiile, uite eu vreau să mă însor cu Noemi!

Efix începu să tremure atât de tare încât mâna de pe masă părea că saltă. Atunci don Predu izbucni într-un râs caraghios și răutăcios ca altădată.

— N-ai vrea să te însori tu cu ea, sper! Ți-o păstrez pe Stefana ție, să știi!

Efix tăcea, tăcea și îl privea, iar ochii lui erau atât de plini de patimă, de teamă, de bucurie, că don Predu deveni serios. Dar încercă totuși să glumească.

— De ce te chinui atât? Sperî ca eu să-ți plătesc ceea ce îți datorează alții? Nu, să știi; tu te aranjezi cu Ester, eu n-am nici o legătură ca asta. Și apoi mai este un lucru...

Curăță cu unghia o pată de pe vestă, privind-o cu atenție.

— O să mă vrea, ce crezi?

— Ah! Ce spui! bâlbâi Efix.

— Nu fi atât de sigur! Oh, acum vorbim serios. M-am gândit înainte să mă hotărâsc. O fac, crede-mă, mai mult că trebuie, nu din capriciu. Ce să mai aștept? Unde-o să ajung? La vârsta mea o femeie foarte tânără nu-mi convine. Dar asta nu contează; de altfel am hotărât. Ei bine, nu spun nu, Noemi e frumoasă și-mi place, mi-a plăcut întotdeauna, să-ți spun adevărul. Ah! Ce vrei! Viața trece și noi o lăsăm să treacă ca apa pe râu și numai când se duce ne dăm seama că nu mai e. Ah, s-o lăsăm baltă, adăugă, bătându-și mâinile pe genunchi, ridicându-se, apoi așezându-se iar.

— Ceea ce contează acum ar fi să știm dacă Noemi acceptă. Eu o s-o cer cum îi convine; o să-l trimit pe preotul Paskale sau pe doctor, sau pe cine vrea ea; dar nu vreau să fiu refuzat, ah, așa mi-e martor Dumnezeu, asta nu, pe dracu'! Tu înțelegi Efix?

Efix înțelegea foarte bine și încuviință că da, că da, cu capul, cu ochii strălucitori.

— Trebuie să vorbesc eu cu doamna Noemi?

Don Predu îl bătu cu mâna pe genunchi.

— Bravo! Asta e. Cu cât mai repede, cu atât mai bine, Efix! Să batem fierul cât e cald. Să le spui: pe cine să trimită în pețit? Pe preotul Paskale sau pe sora lui, sau pe cine? Dacă ea va spune să nu trimit pe nimeni, mai bine, pentru Dumnezeu, cu atât mai bine. Și apoi o să facem totul repede și fără gălăgie; nu mai suntem tineri. Ce spui de asta? Eu am patruzeci și opt de ani în septembrie și ea are treizeci și cinci, tu ce zici? Tu știi cam câți ani are ea? Oh, apoi să le spui să nu se gândească la nimic; casa e gata, servitoare sunt; bârfitoare, da, dar sunt și bine plătite. Lenjerie este, totul este. Proviziile nu lipsesc, eh, așa să ne aibă Dumnezeu în paza lui! Gata,

despre asta vom vorbi cu Ester. Numai că nu-mi place... Ei bine, pot să-ți spun, că Ruth a murit așa... Poate chiar și ea ar fi fost mulțumită.

Efix se ridică. Simțea o neliniște care-l îmboldea și voia să plece, să grăbească destinul.

— Ei bine, aștepta pe altul poate, la dracu'! O să-ți dau să bei. Puțin rachiu? Sau anason? Stefana, te pedepsește Dumnezeu, este pretendentul tău, Stefana!

Se auzeau femeile mutând mobilele de furie. În sfârșit, servitoarea bătrână apărură, cu un ștergar pe cap și cu altul în mână, serioasă și impunătoare, totuși cu ochii plini de resemnare la dorințele stăpânului. Deschise dulapul, turnă anason și-l privi pe Efix cu un fel de teamă, dar și pentru ca să vadă dacă lua în serios glumele stăpânului; Efix era în schimb atât de umil și de speriat încât ea, întorcându-se în casă, spuse celor tinere.

— Dacă el a făcut vrăjitoria a făcut-o bine. Norocul cade ca un trăsnet pentru doamne. Curăță bine, că o să fie multă oboseală pentru nuntă.

— A ta cu Efix? spuse Pacciana. Cât despre don Predu trebuie mai întâi să aștepte ca doamna Noemi să-l vrea!

Dar Stefana îi dădu cu tifla, atât îi păreau de necrezut aceste cuvinte.

După ce don Predu îl conduse până la poartă ca pe un prieten, ajuns în drum, Efix privi în jur și suspină. Totul era schimbat, lumea se lărgea ca valea după furtună când ceața se ridică deasupra și se risipește: Castelul, pe cerul albastru, ruinele cu iarba unduitoare plină de perle, câmpia pătată de ruginiul stufărișului, totul avea parcă blândețea amintirilor din copilărie, a lucrurilor de mult pierdute, plânse și dorite, apoi uitate și în sfârșit regăsite atunci când nu-ți mai aduci aminte de ele și nu mai regreți.

Totul e bun, e dulce, e drag: murele de lângă biserică înconjurată de fire de păianjeni verzi și violet, de rouă, zidăria cenușie, poarta măcinată, vechiul cimitir cu oasele – flori albe în mijlocul lanului de ovăz și urzici, cărăruia și gardul viu cu fluturii liliachii și buburuze roșii ce par flori și perle. E proaspăt, curat și frumos ca atunci când eram copii și am fugit de acasă ca să ne ducem într-o lume minunată.

Biserica era deschisă în aceste zile ale postului mare și Efix s-a dus să îngenuncheze la locul lui, sub amvon.

Sfânta Magdalena privea și ea, veselă ca o doamnă spaniolă,

oaspete a Baronilor, stând în balconul Castelului. Până și ea simțea primăvara și era fericită, deși erau patimile lui Iisus. Vreun moșier bogat trebuie s-o fi cerut de nevastă, pentru că ea surâdea din balcon trecătorilor și-i zâmbea chiar și lui Efix îngenuncheat sub amvon.

— Doamne, îți mulțumesc, Doamne ia-mi sufletul acum; sunt fericit că am suferit, că am păcătuit, că am simțit mila Ta divină, iertăciunea Ta, ajutorul Tău, nemărginita Ta mărinimie. Ia-mi sufletul meu, cum pasărea ia bobul de grâu, Doamne, împrăstie-mă în cele patru vânturi, și Te voi lăuda că ai îndeplinit rugăciunea inimii mele...

Și totuși, ridicându-se, cu genunchii plini de durere, încercă un fel de greutate, ca și cum umbra unui nor trecuse prin biserică învăluind chipul Sfintei Magdalena.

Și chipul doamnei Noemi aplecată să coasă, acolo în curte, era acoperit de o umbră. Efix culese o pansea de pe marginea fântânii și merse să i-o ofere. Ea ridică ochii mirați și nu luă floarea.

— Ghiciți cine v-o trimite? Luați-o.

— Tu ai cules-o și ține-o.

— Nu, zău, luați-o, doamna Noemi.

Așezat în fața ei pe pământ, cu picioarele încrucișate ca un sclav, ținându-și picioarele cu mâinile, neștiind cum să înceapă, bănuind că stăpâna ghicise deja.

Într-adevăr Noemi lăasă să-i cadă panseluța într-o cută a pânzei; inima îi bătea cu putere, da, ghicise.

— Doamna Ester unde este? spuse Efix aplecându-se. Cât va fi de mulțumită când va afla! Don Predu m-a chemat înapoi în sat pentru asta...

— Dar ce spui nefericitele?

— Nu, nu mă numiți nefericit. Sunt fericit ca și când aș muri în clipa asta prin mila lui Dumnezeu și aș vedea cerul deschizându-se. Înainte să mă întorc aici, am trecut pe la biserică să-i mulțumesc lui Dumnezeu. În sufletul meu așa simt...

— Dar de ce Efix? spuse ea cu voce stinsă, împingând cu acul panseaua. Eu nu înțeleg.

El ridică ochii. O văzu palidă, cu buzele tremurând, cu pleoapele livide ca ale unui mort. Desigur e bucuria care-o face să fie așa albă, și el încerca un fior, o dorință să îngenuncheze în fața ei și să-i spună: da, da, e o mare bucurie, doamnă Noemi, să plângem împreună.

— Acceptați, doamna Noemi, stăpână dragă? Sunteți mulțumită, nu-i așa? Să-i spun să vină?

Îl fu ciudă pe ea însăși, își mușcă buzele, deschise ochii și sângele îi coloră iar chipul, dar ușor, abia în jurul pleoapelor și pe buze. Îl privi pe

Efix și el revăzu ochii ei ca în zilele groaznice, plini de ură și orgoliu. Umbra căzu iar peste el.

— Să nu vă supărați că vă vorbesc eu primul, doamna Noemi! Sunt un sărman argat, da, dar sunt mut ca mormântul. Dacă acceptați, don Predu îl va trimite pe preot să vă pețescă sau pe cine doriți dumneavoastră.

Noemi aruncă jos panseaua rănită și începu iar să coasă. Părea liniștită.

— Dacă lui Predu îi arde de răs, atunci să râdă; pe mine nu mă interesează nimic.

— Doamna Noemi!

— Da, da! Nu zic că nu o face în serios, da. Atunci n-ai fi aici. Dar acum fă-mi plăcerea, ridică-te și pleacă.

— Doamna Noemi?

— Ei bine, ce mai vrei acum? Ridică-te, nu sta aici îngenuncheat și cu mâinile împreunate. Ești caraghios!

— Dar doamna Noemi, ce se-ntâmplă? Refuzați?

— Refuz.

— Refuzați? Dar de ce, doamna Noemi?

— De ce? Dar tu ai uitat? Sunt bătrână, Efix, și bătrânele nu glumesc cu plăcere. Să nu mai vorbim de asta.

— Numai atât îmi spuneți?

— Numai atât îți spun!

Tăcură. Ea cosea; el își îndoi genunchii și-i strânse cu mâinile încrucișate. Îi părea că visează, nu înțelegea. În sfârșit ridică ochii și privi în jur. Nu, nu visa, totul era adevărat; curtea era plină de soare și de umbre. Câteva așchii de lemn căzură de pe balcon așa cum cad acele de brad toamna; dincolo de zid se vedea muntele alb ca de zăpadă și totul era liniștit și duios ca dimineța când ieșise din casa lui don Predu. I se părea că le aude încă pe femei mutând mobilele; dar erau lovituri în adâncul ființei lui; da, ceva îl izbea, pe spinare, pe umeri, pe omoplați, prin coate și genunchi și pe la încheieturile degetelor. Și doamna Noemi era acolo, palidă, cosea, cosea și-i străpungea sufletul cu acul ei; iar rândunelele treceau neîncetat în jur, deasupra capetelor lor, ca o ghirlandă mobilă de flori negre, de cruci mici negre. Umbrele lor alergau pe pământ ca frunzele împinse de vânt. El își aminti de durerea pe care a simțit-o când s-a ridicat de sub amvon și de umbra de pe chipul Magdalenei. Respiră adânc. Înțelegea. Era blestemul lui Dumnezeu, care apăsa asupra lui.

Atunci, încet, încet începu să vorbească apucând marginea fustei lui Noemi și nu știa prea bine ce spunea, dar trebuie să fi fost un discurs

puțin convingător, pentru că femeia continua să coasă și nu răspundea, devenită iarăși calmă, cu un surâs nedefinit pe buze. Abia după ce el părea să fi spus totul, toate nenorocirile trecute, toate bucuriile ce aveau să vină, ea vorbea, încet însă, ridicând privirea, vorbind aproape numai cu ochii.

— Dar nu fi atât de îngrijorat Efix, nu te amesteca în treburile noastre. Și știi ceva, am trăit și până acum, nu a fost bine până acum? Am dus lipsă de ceva? Să mergem înainte, cu ajutorul lui Dumnezeu, pâinea n-o să ne lipsească. În casa lui Predu sunt prea multe lucruri și eu nici măcar nu știu să le orânduiesc.

Efix se gândea cu disperare. Ce să facă, să spună vreo minciună, dacă nu reușește s-o convingă? Începu să-și pipăie haina.

— Trebuie să vă spun ceva grav, draga mea doamnă Noemi. N-am vrut, dar dumneavoastră mă forțați. Don Predu e atât de prins încât va muri dacă nu-l luați de bărbat. Da, nu mai doarme, e ca vrăjit. Dumneavoastră nu știți ce este dragostea, doamna Noemi, o să-l omorâți; cu puțin se poate omorî un om.

Noemi râse și dinții ei intacti luciră, ca aceia ai unei fetișcane nebune de bucurie. Râsul acesta îi făcu așa de rău lui Efix, încât, enervându-l, deveni rău și mincinos.

— Și apoi e ceva și mai grav, doamna Noemi! Da, mă obligați să vă spun. Domnișorul' Giacinto amenință că se întoarce aici. Înțelegeți?

Ea încetă să mai coasă, se îndreptă din talie, se lăsă pe spate ca să respire mai bine; mâinile ei apucară strâns pânza. Efix se ridică înspăimântat, crczând că ea era gata să leșine. Dar nu dură decât o clipă. Se întoarce, privind-l cu ochii ei răi și spuse calmă:

— Chiar dacă se întoarce, nu mai este nimic de risipit. Și nici nu mai avem nevoie de nimeni să ne apere.

El a cules panseaua de pe jos și s-a dus să se așeze pe scară, ca în nopțile de după moartea doamnei Ruth. Nu se mai întreba de ce Noemi refuză să-și trăiască viața. Acum credea că înțelege. Era blestemul lui Dumnezeu asupra lui, pedeapsa care apăsa întreaga casă, iar el era viermele din fruct, era cariul care rodea destinul familiei. Întocmai ca un cariu, el a făcut totul pe ascuns: a ros, a ros, a ros, și acum se mira, se mira că totul s-a distrus în jurul lui? Trebuia să plece, nu se mai putea altfel. Totuși îl ținea încă un fir de speranță, așa cum codița, încă proaspătă, susținea panseaua palidă pe care el o ținea între degete. Doamne, să nu le părăsească pe nefericitele doamne. După plecarea lui, poate, doamna Noemi, supărată de comportarea lui de sol, s-o îndupleca. Trebuie să plece. Cum de nu înțelesese asta până acum? O voce părea că îl cheamă. Și

un glas îl chema cu adevărat, dincolo de zid, din liniștea drumului.

Se ridică și plecă într-acolo. Se întoarse apoi să-și ia traista agățată în cuibul de sub balcon. Cârligul, fixat acolo de secole, se desprinsese și sări între pietrele din curte, ca un deget gros și negru. Tresări. Da, trebuia să plece, până și cârligul se desprinsese ca să nu-i mai țină traista. Spre mirarea lui Noemi, care-i urmărise cu coada ochiului toate mișcărilor, el nu înfipse cârligul la loc și plecă.

— Efix? Pleci?

El se opri, cu capul plecat.

— Nu o aștepti pe Ester? De Paște te întorci?

El făcu semn că nu.

— Efix, te-ai supărat? Ti-am spus ceva rău?

— Nimic rău, stăpâna mea. Numai că trebuie să plec, este timpul.

— Ei, atunci mergi cu bine.

Se gândi puțin; i se părea că a uitat ceva, ca atunci când te pregătești să faci o călătorie și te întrebi dacă ai pus totul.

— Doamna Noemi, nu doriți nimic?

— Nimic, numai că am impresia că te simți rău; ești bolnav? Stai aici, o să chemăm medicul, îți tremură picioarele.

— Trebuie să plec.

— Efix, ascultă; nu lua în nume de rău ceea ce ți-am spus. Asta este, nu pot, crede-mă. Știu că nu-ți face plăcere, dar nu pot. Să nu-i spui nimic Esterei; du-te dacă vrei să pleci. Dar dacă ți-e rău, întoarce-te; adu-ți aminte că asta este casa ta.

El își așeză traista pe spate și ieși. Pe scările de dinaintea porții își scutură picioarele, unul după altul, ca să nu ia nici măcar praful din casa pe care o părăsea.

Afară îl aștepta Zuannantoni.

— Te-am chemat de trei ori. Să mergem, bunica se simte rău și vrea să-ți vorbească, de ce nu vii? Nu-ți mănâncă nimeni din traistă!

Bătrâna stătea în pat, îmbrăcată, cu încheieturile dezgolate, roșii și fierbinți ca tăciunii aprinși. Părea amărâtă, dar când Efix se aplecă, ea îi spuse cu voce stinsă:

— O vezi? Iar a plecat la râu să spele, trebuie să muncească și tu ai spus c-o ia de nevastă.

— Tușă Pottoi! Trebuie să ai răbdare. Ne-am născut să suferim.

Bătrâna ridică brațul și-l trase spre ea cu hotărâre. Un miros de putrefacție și de mormânt venea dinspre pat. Dar nu se trase înapoi, deși simțea colanul tușei Pottoi, cald ca și cum ar fi fost de foc, înfiorându-i chipul, iar respirația ei îi trecea prin păr ca un păianjen.

— Aseultă-mă, Efix, suntem înaintea lui Dumnezeu. Eu sunt pe ducă. Va veni chiar el să mă ia, don Zame, așa cum am hotărât pe când eram tineri. Acum e timpul să ne ducem împreună. Pe drum o să-i spun să nu se oprească la locul unde a căzut, unde tu l-ai ucis și să te ierte pentru dragostea ce ai purtat-o fetelor lui. Te va ierta, Efix, ai purtat povara destul, dar tu, tu, Efix, la rândul tău salvează-o pe Grixenda mea. E gata să se piardă. Așteaptă numai moartea mea, ca să fugă, iar eu nu pot închide ochii liniștită. Du-te la băiat și spune-i să n-o piardă, să-și aducă aminte că a promis s-o ia de nevastă. Dacă se căsătoresc, da, nici doamna Noemi nu s-o mai gândi la el. Du-te.

Îl împinse, iar el holbă ochii, dar avea impresia că-i sunt arși, acoperiți de cenușă, ca și cum s-ar fi întors din infern. Bătrâna nu-i mai deschise pe ai ei și cu mâinile țepene, cu degetele dure, deschise, mișcă încă buzele vinete, mărginite cu negru, dar nu mai vorbea.

Nu a mai vorbit.

Prin gaura din tavan pătrundea, ca într-o pîlnie răsturnată, o rază aurie care lumina pe pat corpul negru și colanul, lăsând în întuneric restul camerei sărăcăcioase. Efix privea ca dintr-un hău acel punct înalt, îndepărtat, și dintr-odată îi păru că razele se mișcaseră, cădeau peste el, luminându-l. Totul era limpede acum. Ochii lui distingeau totul, rătăcirile negre, punctul luminos care era pedeapsa lui Dumnezeu asupra lui. Luă iar traista, fără să mai spună nimic și plecă.

Trecând prin fața casei lui don Predu o chemă pe Stefana și îi spuse că era forțat să plece pentru treburile lui și nu știa când se va întoarce.

— Spune cel puțin unde pleci!

— La Nuoro.

Ca să ajungă la Nuoro îi trebuiră două zile. Mergea într-acolo, încet, încet, cu mici popasuri, așezându-se, când era obosit, pe pietrele de la marginea drumului. Închidea ochii, dar nu dormea; deschizându-i vedea iar drumul gălbui, pierzându-se în verdele și albastrul depărtărilor, sus, spre munții din Nuoro, jos, spre marea de la Baronia și avea impresia că a trăit mereu așa, așezat pe piatră, la marginea drumului, jumătate parcurs, jumătate încă de străbătut. Acolo jos, în vale, lăsase locul crimei lui, iar acolo, sus, spre munți era locul mântuirii.

Timpul era frumos; văile erau acoperite de iarbă și saschiul înflorea vesel ca ochii de copil. Undele apei străluceau prin verdele povârnișurilor, iar râul murmură printre arinii negri. Câteva care treceau pe drum, și Efix ar fi dorit să roage pe cineva să-l ducă și pe el; dar imediat se întrista. Nu, trebuia să meargă pentru izbăvire, *să ajungă* fără ajutorul nimănui.

Acest drum de început avea totuși un țel; era așadar încă frământat de lucruri lumești; să ajungă repede și să se sfârșească repede. Abia după asta i se părea că ar putea fi liber, numai cu povara lui purtată cu răbdare până la moarte.

Prima noapte se opri la un canton din vale, dar nu putuse dormi. Noaptea era limpede și blândă; pe cerul alb, deasupra văii închise de coloane de stânci, luna pătrundea ca o lampă de aur pe bolta unui templu. Dar un om bolnav gemea în cantonul trist ca un grajd și suferința umană tulbura singurătatea. În zori Efix plecă mai departe, obosit; iată munții din Oliena apărând din întuneric, albi și vaporosi ca aburii de tămâie în fața altarului de granit din Orthobene. Întreaga priveliște are ceva sfânt, iar Mântuitorul își oprește zborul pe stânca cea mai înaltă, cu crucea, și întinde brațele pe paloarea aurie a cerului.

Efix îngenunche și nu se rugă, nu putea să se roage, uitase cuvintele; ochii lui, însă, mâinile ce-i tremurau, întregul lui corp agitat de febră era o rugăciune.

Pe măsură ce înainta spre Nuoro simțea cum o inimă mare, suspendată deasupra văii, zvâcnea puternic, mereu mai tare.

„Este Moara și acolo este Giacinto“, gândi cu bucurie.

Era ultimul popas al călătoriei pământești, ultimul urcuș al calvarului lui, această cărare ce suia murdară, cleioasă, cu o pisică moartă aruncată în mijlocul gunoaielor și cu cerul roșu deasupra zidurilor înalte, acoperite de iarba-câinelui.

Ajuns la jumătatea drumului se întoarse. Umbra urca dinspre vale,

descriind un cerc maroniu deasupra povârnișurilor roșietice din Orthobene și ajungea până la el, sus, pe cărare. În deal se auzea găfăitul Morii, o vibrație masculină, spre deosebire de strigătul feminin al unui clopot care anunța slujba de după-amiază. Pe drum treceau țărani cu boi înjugăți, orășeni țănoși, ca don Predu, femeii cu amfore pe cap. Alte femei ședeau, palide, să se odihnească pe pietrele dintr-un zid, care înconjură o curte.

Efix începu să vorbească cu ei, oprindu-se obosit, cu traista care-i aluneca de pe spate.

— Unde stă domnișoru' Giacinto?

— Cine? Țăla de la Moară? Aci, mai sus. Ce-i duci în desaga aia? Ești argatul lui?

— Da, ce face domnișoru' Giacinto?

— Eh, lucrează și se distrează. Este vesel. E un băiat de aur. Toate femeile îl înconjoară și-l râvnesc ca pe o prăjitură cu miere.

Atunci Efix își aminti de sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoarea, de Natòlia și Grixenda care dansau, strângându-l în mijloc pe străin, și o durere puternică îl încercă, dar odată cu durerea simți o puternică dorință să facă ceva împotriva destinului.

— Unde pot să-l găsesc? E la Moară acum?

— Uite-l că vine!

Iată-l într-adevăr pe Giacinto venind cu capul gol, cu părul și hainele albe de făină; careva fusese deja să-l anunțe de sosirea argatului.

— De ce-ai venit până aici, sus, și ce vrei? îl întrebă apucându-l și scuturându-l de umeri.

Efix îl privi fără să răspundă, lăsându-se târât în sus, pe potecă până la o curticică închisă între două case, deasupra văii. Un bărbat, un orășean mic, aproape pitic, cu ochii mari, melancolici și cu chipul alb, scotea apă din fântână; Giacinto îl prezentă ca pe stăpânul casei.

— Trebuie să-ți vorbesc, spuse Efix.

— Sunt aici, vorbește.

Se așezară în bucătărie; orășeanul pregătea cina, dar Efix nu voia să vorbească în prezența lui; pe de altă parte, Giacinto glumea și râdea nevoind să înceapă discuția.

Pe fereastră, pe stâncile de pe Orthobene, se vedea parcă Mântuitorul, mic ca o rândunică; din grădină pătrundea un miros de micșunele ruginii amintindu-i de curtea stăpânelor lui. Efix simțea cum îl doare inima și nu putea vorbi. Spuse totuși:

— Giacinto, ești vesel mi se pare?

— Ce să fac? Să mă spânzur?

Omulețul aplecat să fiarbă macaroanele ridică ochii triști, dar Giacinto râse și privi grinzile tavanului.

— Știi Efix, în primele zile când am venit aici, în gazdă la acest om cu frica lui Dumnezeu, am încercat cu adevărat să mă spânzur. Îți amintești Micheli?

Omulețul făcu semn că da, mișcând însă capul cu dojana.

— Și el m-a salvat, m-a așezat în pat ca pe un copil; mă lega când ieșea, aveam temperatură mare; apoi totul a trecut și acum sunt vesel și mulțumit. Nu-i așa Micheli?

— Tușa Pottoi a murit, spuse Efix în sfârșit, și Giacinto îndreptă furculița spre fața argatului parcă dorind să-l împungă.

— Du-te, pasăre a nenorocirii! Știu că aduci o veste de moarte! Și altceva?

— Grixenda se pregătește să ne lase. O s-o vezi venind aici în câteva zile; asta am venit să-ți spun.

Giacinto căpătă înfățișarea lui copilăroasă de odinioară, trist și înspăimântat.

— Ah, asta nu, asta nu! Nu vreau să vină!

— Nu vrei? Și cum poți s-o împiedici? De altfel e logodnica ta, ai promis s-o iei de nevastă.

— Eu nu pot s-o iau de nevastă, nu-i așa, nu-i așa Micheli? Nu pot și nu vreau! Nu sunt în stare să mă însor. Sunt un cerșetor, am alte datorii, tu o știi. Pot vorbi de față cu omul ăsta care știe totul despre mine, cum știi și tu, și mă compătimește. Trebuie să plătesc datoriile mătușilor. De-asta am vrut să mor. Eram disperat în sufletul meu. Dar omul asta mi-a spus: o să te țin gratis în casa mea, o să te găzduiesc și chiar o să-ți dau să mănânci când am, dar tu trebuie să muncești și să-ți plătești datoriile.

Efix îl privea pe omuleț între uimire și neîncredere și părea că-l întreabă cu ochii: „De ce atâta mărinimie?”

Și omul, care mânca cu capul aplecat peste mâncare, ridică ochii și spuse:

— Pentru că suntem creștini!

Atunci Efix se închise în sine, în casa sufletului lui, și-și aminti de ce venise.

— Giacinto, și totuși trebuie să te însori cu Grixenda. Ea o să apară aici dintr-o clipă-n alta, să n-o gonești, să n-o pierzi!

— Dar, măi omule! Nu ai urechi de auzit? Eu îți spun că nu pot s-o țin, că nu pot să mă însor cu ea; trebuie să plătesc datoria mătușilor.

— O s-o plătești, însurându-te!

— A moștenit atât de mult? a spus atunci Giacinto râzând.

Dar Efix îl privi cu seriozitate și repetă de două ori:

— Am venit să discutăm problema asta.

Stăpânul casei înțelese că prezența lui îi stingherea și plecă tăcut, neluând în seamă protestele și chemările lui Giacinto.

— Lasă-l, ceea ce-ți voi spune nu trebuie să audă nimeni.

Rămași singuri, amândoi se simțeau totuși cuprinși de un soi de stânjeneală; lumea părea un obstacol între ei. Au ieșit în curte, s-au așezat pe scară. Giacinto a închis ușa încercând parcă să împiedice lumina și focul să-i asculte; Efix își căuta cuvintele să scoată din inima lui taina apăsătoare. Ah, îi părea așa mare și grea, de parcă n-o putea scoate în întregime; bucăți, da, însângerate. Se închise în sine. Scormonea, trăgea în sus ca de o piatră de moară. În sfârșit se ridică suspinând, istovit și neputincios.

— Giacinto, uite ce-ți spun. Lucrurile în viață stau așa. Don Predurea să se însoare cu doamna Noemi, dar doamna Noemi nu-l vrea. Vina e a ta!

Giacinto nu răspunse, dar îl apucă cu putere de braț de parcă voia să i-l rupă; apoi îi dădu drumul.

Efix îl auzi gâfâind încet, ca surprins de o neliniște; la rândul lui argatul, în timp ce-și freca brațul care-l ardea din cauza strânsorii, răspunse, cu teamă:

— Da, e vina ta, e vina ta, continuă aproape agresiv. Nu știi? Să fie într-un ceas bun! Cel puțin, bătrâna, asta nu ți-a spus. Dar acum trebuie să te gândești serios. Trebuie să scoți nerozia asta din capul mătușii tale, înțelegi? Înțelegi?

— Și eu ce pot face? spuse în cele din urmă Giacinto. Părea căzut iar în vechea lui tristețe.

Închis în sine, privea pământul, în umbră, la picioarele lui și vedea o prăpastie întunecată.

— Ce să faci? O știi, ți-am spus-o: să începi tu să-ți faci datoria, apoi ea și-o va face pe a ei.

— Ce pot face, ce pot eu? Tu crezi că noi suntem cei care ne facem soarta? Adu-ți aminte ce-ți spuneam acolo, la moșie; îți amintești? Și tu, crezi că tu ai fost cel care și-a făcut soarta?

Efix își aplecă trupul înainte, stând așa, apropiați, încât unul simțea căldura celuilalt, tâmplă lângă tâmplă, ca și când ar asculta o voce din adâncul pământului.

— Adevărat e! Noi nu putem face soarta, fu de acord Efix.

— Și apoi crezi că ea ar fi fericită căsătorindu-se cu unchiul Pietro?

Nu-i de-ajuns să ai ce mânca, să fii fericit; acum îmi dau seama și eu. Ne trebuie altceva.

— Dar, tu, spune-mi tu...

— Eu?

— Da, tu, știi?

— Ce vrei să spui? Un bărbat își dă seama mereu de lucrurile astea. Dar îți jur, pe sufletul mamei mele, eu am respectat-o tot timpul pe Noemi, ca pe ceva sfânt... Și totuși, da, ți-o spun, pentru că știu că ție pot să-ți spun, numai o dată, când i-a venit rău, iar eu am plâns deasupra ochilor ei, da, pot să-ți spun cum i-aș spune mamei mele, cu aceeași nevinovăție ne-am privit printre lacrimi; și poate atunci... poate atunci... Nu știu, uite, nu-ți spun altceva. Mai mult de-asta am plecat, poate, decât de necazul ce l-am pricinuit.

— Lasă, că eu te întreb altceva. Când tu ai venit la moșie ultima oară, tu știai deja?

— Știam, da!

— Ei bine, spuse Efix ridicându-se, tu ești un bărbat.

— Ce vrei? răspunse Giacinto imediat cu un glas nervos. Cunoscut un pic viața, nimic altceva. Poate fi cunoscută repede, când te naști unde m-am născut eu. Dar tu cunoști viața în felul tău, totuși, și de aceea ne-am înțeles, deși am vorbit altă limbă. Amintește-ți când veneam spre moșie... Eu mă jucam și puneam semnături false pentru că voiam să-l plătesc pe căpitan și să-i fac o impresie bună la întoarcere. El ar fi spus: acel nefericit s-a ridicat. Și eu în schimb m-am afundat mai mult, mai mult, mai mult. Dar era ca o nebunie care mă prinsese; acum am deschis ochii și am văzut unde este adevărata înălțare. Tu, unde ai găsit adevărata salvare? Trăind pentru alții; așa vreau să fac și eu, Efix, adăugă, vorbindu-i aproape de față; tu ești cel care m-a salvat; eu vreau să fiu ca tine... Răspunde, am dreptate? Eu te-am trântit la pământ, acolo la Oliena, dar și sfinții au fost chinuți și de-asta nu încetează să mai fie sfinți. Răspunde, am dreptate? repetă scuturându-l de umăr. Îți amintești ce spuneam la moșie? Eu îmi amintesc mereu, și-mi spun în sinea mea: eu și Efix suntem doi nenorociți, dar suntem cu adevărat bărbați, bărbați amândoi, mai mult decât unchiul Pietro, mai mult ca Milese, singur! Unchiul Pietro? Ce este unchiul Pietro? Le-a lăsat pe mătuși să sufere singure atâtea ani, expuse tuturor mizeriilor și batjocurii întregului ținut. Acum până și el crede că face bine însurându-se cu Noemi! O face pentru că femeia îi place ca femeie, cum

Îmi place mie Grixenda, pentru nimic altceva. E dragoste, aia, e milă? Iar ea face bine că nu-l vrea. Face bine! O aprob! Adevărata dragoste a fost a ta față de ele, și dacă este cineva pe care ele trebuie să-l iubească, cu care să se mărite, și chiar să se mărite, da, o spun, ai fi tu, nu unchiul Pietro... În schimb, te-au gonit ca pe un câine bătrân, acum nu mai ești bun de nimic; și cu toate astea tu le iubești mai mult pentru asta, pentru că inima ta este o inimă adevărată de bărbat. Și acum ce faci? Oh, omule! Rușinează-te! Nu ai plâns destul? Hai, curaj, omule! Ridică-te!

Îl scutură din nou, apucându-l pe după umeri; dar Efix plângea încovoiat, cu capul între genunchi, și în timp ce geamătul lui umplea liniștea nopții, își aminti de sângele pe care-l vomitase în fața vechii biserici de la Oliena, după cealaltă întâlnire cu Giacinto; și chiar și acum i se părea că tot sângele îi ieșise prin ochi; tot sângele rău, sângele păcatului. Corpul lui rămânea istovit, iar inima se zbătea înăuntru, într-un spațiu gol și negru ca noaptea; dar cuvintele de dragoste ale lui Giacinto se clătinau lucind în întuneric și înseși lacrimile îl luminau, sclipind în jur ca niște stele.

Rămase o săptămână la Nuoro.

Atât el cât și Giacinto așteptau ca dintr-o clipă într-alta s-o vadă sosind pe Grixenda.

Giacinto nu luase încă o hotărâre în acest sens, dar părea liniștit, lucra, se întorcea acasă numai la orele de masă și glumea cu stăpânul casei, cârându-i sfaturi cum s-o primească pe fată.

— S-o pierd, sigur, nu vreau, sărmana orfană! Dacă aș mărita-o cu tine? o femeie în casă e necesară.

Omulețul îl privea cu dojană, dar nu vorbea, cel puțin în prezența lui Efix. Iar acesta, la rândul lui, nu voia să forțeze soarta și gândea că era păcat să se opună voinței divine. Trebuie să se dăruiască cu totul fetei, ca sămânța în vânt. Dumnezeu știe ce face.

Între timp nu se îndura să plece, așteptând-o pe Grixenda. Când Giacinto nu era acasă, stătea pe potecă, spre marginea văii, urmărind drumul alb de la picioarele Muntelui. Zgomotul Morii îi dădea un fel de emoție, aproape ca o spaimă; semăna cu bătaia unei inimi, a unei inimi noi, care întinerea bătrânul pământ sălbatic. Acolo, înăuntru, în acel vuiet, bătea sângele lui Giacinto și Efix simțea nevoia să plângă, gândindu-se la el. Uite-l, mereu avea impresia că-l vede, înalt, senin, alb de făină ca o plantă tânără acoperită de brumă, purificat de muncă și de dorința de bine. Toți îl iubesc, iar el e bun cu toți. Femeile care duceau grâul la Moară se adunau în jurul lui, aplecat să cântărească făina, îl priveau cu ochi de mamă, de iubită. Efix a fost într-o seară să-l caute și printre zgomotul

mașinilor și agitația figurilor palide, profilate pe un fundal strălucitor, printre încrucișările umbrelor și scârțâitul greutateilor avusese impresia că vede o parte a Purgatoriului, iar Giacinto ispășea printre păcătoși, așteptând sfârșitul suferințelor.

Duminica după Paște s-a dus la o mică sărbătoare în bisericuța din Valverde.

Era o după-amiază rece și pe valea Isallè, în zare, bătută de vântul de nord, între nori, cu Muntele Alb ca o navă înțepenită pe o mare agitată, părea că domnește încă iarna.

Efix urmărea un grup de țărânci înfășurate în tunicile lor grele de postav; și odată cu vântul care-i bătea pe piept, simțea ceva nou, puternic, pătrunzându-i în inimă. Lumea mergea tristă, liniștită ca în procesiune, îndreptându-se nu spre un loc de sărbătoare, ci de rugăciune. O armonică îndepărtată repeta cântecul psalmilor și el simțea că penitența lui începuse. Ajuns la bisericuță, sus, pe povârnișul stâncos, se așeză lângă ușă și începu să se roage. I se părea că mica Madonă, puțin înspăimântată, privea din firida umedă lumea care mergea să-i tulbure singurătatea, că vântul sufla tot mai puternic, iar soarele cădea rapid deasupra văii, forțându-i pe nepoftiți să plece.

Într-adevăr, femeile s-au înfășurat mai bine în tunicile lor și după ce au spus rosariul s-au îndepărtat.

N-a mai rămas decât o vânzătoare de nuga, de păpuși din făină neagră acoperite cu zahăr și doi bărbați așezați în pridvorul ruinat, fiecare de câte o parte, în fața ușii bisericii.

Efix ședea la mică distanță de ei și-i privea grav; îi recunoștea; îi văzuse acolo, la sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoare: erau doi cerșetori îmbrăcați în orășeni, cu pantaloni bleumarin și haină albă; unul, încă tânăr, înalt și încovoiat, cu fața galbenă, descărnată de părea că-i rămăsese numai pielea pe oase, cu pleoapele vineții, închise, cerea, cerea, abia mișcându-și buzele cenușii pe dinții mari, care-i ieșeau în afară de parcă ar fi dormit și ar fi vorbit în somn nepăsător la lumea de-afară. Celălalt, bătrân, dar puternic, cu fața de un roșu-cărămiziu, congestionat, cu toată ființa agitată de un tremur care părea fals, își pusese pălăria între picioarele desfăcute și din când în când se apleca să privească micile monede din ea.

Seara se lăsa repede, apăsată de nori și lumea pleca. Chiar și femeia cu dulciuri își închise lădițele încă pline și începu să vorbească fără jenă cu cerșetorii.

— Nu merita să fac atâta drum! Sărbătoare de nimic, fraților!

— Nu se mai mănâncă, spuse bătrânul și vărsă monedele într-o basma, punându-și pe cap pălăria.

Dar când a fost să se ridice a căzut iar, ca și cum picioarele îi alunecaseră pe pardoseala de la intrare, lovindu-se cu capul de perete și cu mâinile de pământ. La clincănitul monedelor pe piatră, celălalt cerșetor își ridică fața pământie, deschizând ochii sticloși de parcă auzise un zgomot ce-l amenința.

Bătrânul gemea. Femeia și Efix se grăbiră spre el, dar nu reușiră să-i ridice capul.

— Trebuie să-l întinzi, spuse femeia, o să-i dau puțină băutură. Pune-l jos, ajută-mă!

Îl așezară jos, însă stropii unui lichid verde pe care ea încerca să-l toarne în gură pe deasupra dinților strânși i se scurgeau pe bărbie.

— Pare mort. Și tu, nu te miști? îl întreabă pe celălalt cerșetor. Era bolnav? Nu răspunzi?

Bărbatul încercă să vorbească însă din gură nu-i ieși decât un muget tremurat; după aceea izbucni în plâns.

— Du-te, mișcă-te, cheamă ciobanii de sus, din pădure.

— Unde-l trimiți, că e orb? spuse Efix, îngenucheat, cu o mână pe inima bătrânului.

Inima bătea ușor, parcă încercând de fiecare dată să se ridice, ca apoi să cadă imediat.

Umbra se îndesea cu repeziciune; fiecare nor care trecea în zare lăsa un văl; vântul urla în spatele bisericii, tufișurile, de un verde metalic, tremurau îndoindu-se pe vale de parcă ar fi dorit să fugă, luminoase, agitate de tristețe și de teamă.

Femeii îi fu frică de singurătatea și de moartea aceea neașteptată. Își puse lădițele pe cap spunând:

— Trebuie să plec. O să anunț doctorul la Nuoro.

Astfel Efix rămase singur cu muribundul și cu orbul.

— Tovarășul meu suferea de inimă, povestea cerșetorul. Chiar zilele trecute i-a fost rău, dar nimeni nu-l credea. Lumea nu crede niciodată.

— Ți-era rudă?

— Nu, ne-am întâlnit acu' zece ani, la sărbătoarea Miracolelor. Pe atunci aveam un tovarăș Juanne Maria, care mă chinuia. Mă chinuia ca pe un câine. Atunci acest biet om m-a luat cu el; mă trata ca pe un fiu, nu mă lăsa niciodată de mână dacă nu mă așeza într-un loc sigur. Acum s-a sfârșit.

— Și-acu' ce-o să faci?

— Ce vrei să fac? O să stau aici, așteptând moartea. Am totul cu mine, sufletul să-mi fie salvat.

— Eu pot să te duc până la Nuoro, spuse Efix, și dintr-odată începu să plângă.

Aplecat deasupra muribundului, încercând să-l aducă în simțiri, umezindu-i buzele cu licoarea lăsată de femeie și fruntea cu o cârpă înmuiată în vin. Dar chipul tragic se colora în violaceu și vinețiu, tot mai înțepenit și nemișcat în lumina roșiatică a apusului. Și inima încetă să mai bată. Efix retrăi cel mai cumplit moment al vieții lui; își aminti podul, acolo jos, între mlădierile stufului sub lună, iar el aplecat să asculte inima stăpânului mort. Și totuși se simțea mântuit, ca unul care, după o lungă rătăcire în locuri de nepătruns, găsește drumul pierdut, punctul de unde a plecat.

— Dar tu, nu pleci? întrebă orbul stând nemișcat în locul lui.

— Voi pleca atunci când va hotărî Dumnezeu. Acum aprind focul pentru că trebuie să-mi petrec noaptea aici.

Se duse să caute lemne; vântul se întetea tot mai mult, iar norii se urcau și coborau din Orthobene, în sus și jos ca torentele de lavă, împrăștiindu-se pe toată valea ca niște coloane de fum. Deasupra orașului Nuoro o fâșie de cer rămânea de un albastru trist ca de cobalt, iar luna nouă răsărea roșiatică între două stânci.

Întorcându-se la adăpost, Efix văzu că orbul se mișcase și acum stătea aplecat deasupra însoțitorului lui chemându-l pe nume. Plângea și căuta legătura cu monede. Când o găsi o vârî în sân și continuă să plângă.

Își petrecură noaptea așa. Orbul povestea întâmplările lui, presărate cu povestiri din Biblie, și suferința i se calmă, ca o durere violentă care trece subit.

— Ce crezi tu, fratele meu? Eu m-am născut bogat, tatăl meu era ca Iacob, dar fără alți fii și spunea: „Nu contează că fiul meu este orb, ochii lui sunt de aur – se referea la bogăția lui – și-o să vadă oricum“. Mama mea, care avea o voce dulce ca mierea, mi-amintesc că zicea: „Destul că Istène al meu să se păstreze neprihănit, în rest nimic nu contează“. Și așa-ți spun, fratele meu, mi-au mâncat averea, după ce-au murit tata și mama. M-au ciugulit ca pe un ciorchine de strugure, toți, rude și necunoscuți, Dumnezeu să-i ierte, m-au silit să merg să cerșesc, dar prihana n-am cunoscut-o, așa să știți; eu n-am făcut rău niciodată nimănui. Da, Dumnezeu m-a ajutat mereu: întâi Juanne Maria, Dumnezeu să-l aibă în pace, apoi omul acesta au fost tovarășii mei, frații mei, ca îngerii care-l

Însoțeau pe Tobia. Acum...

— Și nici acum tovărășia nu-ți va lipsi, spuse Efix cu voce gravă. Dar ce înțelegi când zici că ești neprihănit?

— Că merg spre eternitate, spuse orbul șoptit. Merg spre o ușă care-mi va fi deschisă la a doua bătaie și nici nu mă gândesc altfel. Dacă am o pâine, o mănânc, dacă nu, stau liniștit. Nu am luat niciodată lucrurile altuia, n-am cunoscut femeia. Juanne Maria mi-a adus una lângă mine, odată. Eu am simțit că mirosea urât și m-am aruncat la pământ ca și cum ar fi trecut vântul. Ce trebuie să fac, sufletul meu? Dacă nu-mi salvez sufletul ce altceva mai am, frate drag?

— Dar banii, de la mortul ăsta, i-ai luat, ticălosule, spuse Efix.

— Erau ai mei, ce folosesc banii unui mort? Așa-ți spun: nu, eu n-am furat, nici n-am vărsat sânge. Nici frații lui Iosif nu au vărsat sânge. Iuda le-a spus: să vindem mai bine ismaeliților decât să ucidem. Și așa au făcut. Știi tu oare istoria lui Iosif, evreul? Îmi pare rău că pleci, altfel ți-aș fi povestit-o.

— Nu, nu plec, spuse Efix, te voi însoți eu. De-acum înainte o să ne ducem de mână unul pe celălalt.

Orbul aplecă o clipă capul, pipăind legătura cu bani; nu părea încântat de hotărârea necunoscutului. Numai că întrebă:

— Și tu ești cerșetor?

— Da, spuse Efix, nu ți-ai dat seama?

— Atunci, bine, ia, ține-i tu. Și-i puse legătura în mână.

De acolo au mers la sărbătoarea Sfântului Duh. Orbul cunoștea bine când era fiecare sărbătoare, drumul pe care trebuia să-l facă și el era cel care-l conducea pe însoțitor.

Trecând prin Nuoro, Efix îl duse la Moară, lăsându-l sprijinit de un zid, și merse să-l salute pe Giacinto.

— Plec în locuri îndepărtate. Adio. Amintește-ți de promisiunea făcută!

Giacinto cântărea un sac de orz măcinat; ridică ochii cu pleoapele albe de făină, surâzând:

— Ce promisiune?

— Să cântărești bine, spuse Efix și plecă. Odată cântărit sacul, Giacinto alergă afară și văzu doi cerșetori îndepărtându-se, ținându-se de mână, amândoi palizi și firavi, ca doi bolnavi. Strigă, dar Efix făcu numai un semn de adio, fără să se întoarcă.

Orbul, abia ieșit din sat, cu toate că avea traista plină, voia să ceară de pomană trecătorilor, în timp ce Efix îi spunea:

— De ce să cerem dacă avem?

— Și mâine? Tu nu te gândești la mâine? Ce fel de cerșetor ești tu? Se vede că ești nou!

Atunci Efix își dădu seama că nu voia să cerșească pentru că-i era rușine și se înroși de rușinea lui. Timpul se făcuse urât. Spre seară începu să plouă și cei doi se apropiară de o colibă de păstori; dar nu-i lăsară înăuntru și de aceea a trebuit să se adăpostească sub o streășină de crengi lângă staul. Căinii lătrau, un vâl apăsător înconjura toată câmpia umedă, iar ploaia și vântul stingeau focul, pe care Efix încerca să-l aprindă. Orbul rămânea nepăsător, nemișcat sub masca lui îndurerată. Așezat – nu se culca niciodată – cu brațul în jurul genunchilor, cu dinții mari, galbeni, strălucitori la lumina focului, cu pleoapele violet plecate, continua să-și spună poveștile.

— Tu trebuie să știi că treisprezece ani frumoși și lungi trebuiau să treacă pentru ca să fie construită casa regelui Solomon. Era într-o pădure numită Liban, pentru copacii înalți de cedru care creșteau acolo. Un loc curat. Și toată casa asta era construită cu coloane de aur și argint, cu grinzi de lemn frumos lucrat, cu pardoseala de marmură, ca în biserici; în mijlocul casei era o curte cu o fântână care dădea apă zi și noapte; zidurile erau în întregime din pietre fine, tăiate în bucăți egale de forma cărămizilor. Bogățiile care erau înăuntru nu se puteau număra; farfuriile

erau de aur, vasele erau de aur și toată casa era împodobită cu rodii și crini de aur, până și zgărzile câinilor erau de aur, harnașamentul cailor era din argint, iar cuverturile, din mătase stacojie. Și veni regina din Saba, care auzise povestindu-se de aceste lucruri de la celălalt capăt de lume, și era geloasă, pentru că și ea, bogată, dorea să vadă cine era mai înavuțit. Femeile sunt curioase...

Unul dintre păstori, atras de poveștile orbului, se apropie de șopron, alergând aplecat de spate să nu se ude. Tovarășii lui îl imită.

Impresionat de succes, orbul se însuflețește, se ridică, și povestește istoria lui Tamar și a minciunilor.

Păstorii râdeau dându-și ghionturi. Aduseră lapte, pâine și îi dădură bani orbului.

Dar Efrix era trist și, abia rămas singur cu orbul, îl certă pentru răutatea și pentru exemplul său rău.

— Tu vorbești cum vorbea mama mea, spuse orbul și adormi în ploaie.

La sărbătoarea Sfântului Duh era puțină lume, dar de soi. Erau păstori bogați cu neveste grase și fete frumoase, zvelte. Bărbații soseau călări, mândri și oacheși, cu cuțite lungi înșirate la centură, în teci de piele incrustate, cu albul ochilor și dinții strălucitori, agili ca beduinii; fecioarele erau mlădioase ca figurile biblice evocate de orb.

Timpul era mereu cețos, iar în jurul bisericii cenușii, între pietrele și tufișurile câmpului, era o liniște nesfârșită, un parfum aspru de pădure. Fuga norilor negri pe cer dădea locului o înfățișare tot mai fantastică. Toată dimineața pe poteca încetoșată fusese o revărsare de bărbați călări; coborau tăcuți ca pentru o întâlnire tainică în punctul acela îndepărtat de lume. Așezat cu orbul la intrarea în biserică, Efrix credea că visează.

Nici aici nu erau alți cerșetori, iar el încerca un sentiment vag de teamă, când îi treceau pe dinainte bărbații puternici și mândri, cărora din gură și din nări le ieșea un abur de vitalitate; simțea un fel de frică și rușine, ba chiar invidie. Aceia erau bărbați; mâinile lor semănau cu niște gheare, gata să înșfăce norocul în trecere. Păreau toți bandiți, ființe superioare legii; nu se căiau de greșelile lor, dacă le aveau, nu se chinuiau dacă judecata venea de la sine, în viață.

Avea impresia că-l priveau cu dispreț, aruncându-i banii, că se rușinau de el că e bărbat și că erau gata să-l lovească cu piciorul în trecerea lor, ca pe o otreapă. Apoi privea în zare, dincolo de ceață, părându-i-se că începe o altă lume, că se deschidea ușa de care vorbea orbul, marea poartă a eternității. Și el se căia de rușinea lui.

Lângă el orbul continua să cerșească declamând, sau, întorcându-se către el, spunea pentru trecătorii care ascultau:

— Ce facem noi în această viață, noi, care suntem povară milostivilor ce ne dau pomană?

— Ce facem, frate drag?

— Ei bine, frate, totul se întâmplă prin voia lui Dumnezeu, noi suntem uneltele lui, iar el se servește de noi ca să încerce inima oamenilor, ca țăranul care, folosind sapa, vede dacă pământul e fertil. Creștini, să nu vedeți în noi niște nenorociți, mai triști ca frunzele căzute, mai respingători ca leproșii; ci să deslușiți în noi uneltele lui Dumnezeu, menite să vă zguduie sufletele!

Monedele de aramă cădeau în fața lor ca florile, dure și sunătoare.

Doi tineri nuorezi, foarte frumoși, ca să se facă remarcați de fete, începură să arunce bani orbului, ochindu-i de departe pieptul și râzând de fiecare dată când loveau bine. Apoi s-au apropiat și l-au luat drept țintă pe Efix, distrându-se. Efix tresărea din tot trupul la fiecare lovitură, simțindu-se jignit. Aduna însă monedele cu un fel de aviditate, dar la urmă, odată sfârșit jocul, se căi din nou și se rușină.

Între timp, femeile pregăteau prânzul. Aprinseseră focul sub copacul singuratic, fumul confundându-se cu ceața. Culoarea roșie a corsajelor lor, mai vie ca flacăra, îți frapa privirea în cenușiul priveliștii. Nu erau nici cântece și nici instrumente la această sărbătoare, care pentru Efix era ca o adunare de bandiți și de păstori strânși acolo ca să-și vadă femeile și să asculte sfânta slujbă.

La prânz toți se strânseseră sub copac, în jurul focului, cu preotul în mijlocul lor. Cerul se luminează; o rază aurie de soare, la zenit, se filtra printre nori, căzând drept peste copacul care-i adăpostea pe cei adunați acolo. Erau păstori așezați jos, pe pământ, femei cu coșuri, preotul cu traista aruncată pe spate ca un șal, să se apere de umiditate, fete vesele, câini dând din coadă și cu ochii ațintiți în privirea stăpânilor lor, așteptând osul de ros. Totul amintea de dulcea seninătate a unei scene biblice. Femeile miloase aduceau farfurii mari cu carne și pâine celor doi cerșetori, iar orbul, auzind zgomotul pașilor lor prin iarbă, ridica glasul și povestea:

— Da, era odată un rege care iubea pomii și animalele, chiar și focul. Atunci Dumnezeu s-a mâniat și a făcut în așa fel ca servitorii acestui rege să devină atât de răi încât i-a pus să se vorbească între ei ca să-l ucidă pe stăpân. Și așa au și făcut. Da, el iubea un Dumnezeu cu totul de aur. De aceea a rămas în lume atâta iubire pentru bani și rudele, chiar și ele, se

ucid între ele pentru bani. Așa s-a întâmplat și cu mine. Rudele mele, văzându-mă lipsit de vedere, m-au despuiat așa cum vântul despoaie copacul toamna.

Lumea a plecat repede și cei doi oameni au rămas încă o dată singuri în locul pustiu și trist.

Ceața se împrăștia, lăsând să se vadă profilul pădurilor negre pe albastrul palid al orizontului; apoi totul deveni senin ca și cum niște mâini invizibile ar fi tras de ici, de colo, văturile timpului urât; peste toată întinderea se arcuiau un curcubeu mare din șapte culori vii și un altul mai mic și mai palid. Primăvara din Nuoro zâmbea bietului Efix, așezat la ușa bisericii. Flori mari și galbene de piciorul-cocoșului, ude de rouă, străluceau pe pajiștile argintii; primele stele, apărute odată cu căderea serii, surâdeau florilor. Cerul și pământul semănau cu două oglinzi care se reflectau una într-alta. O privighetoare cânta sub copacul singuratic învăluit încă de fum. Toată prospețimea serii, toată armonia depărtărilor senine, surâsul stelelor spre flori și al florilor spre stele, bucuria mândră a frumoșilor păstori tineri, pasiunea ascunsă de femei în corsajele roșii, nostalgia celor săraci așteptând rămășițele de la masa celor bogați, durerea îndepărtată și speranțele, trecutul, patria pierdută, dragostea, crima, remușcarea, rugăciunea, cântarea pelegrinului care merge și nu știe unde va petrece noaptea, dar se simte îndrumat de Dumnezeu, și singurătatea verde a moșiei de acolo, vocea râului și a arinilor, parfumul euforiei, râsul și plânsul Grixendei, râsul și plânsul lui Noemi, râsul și plânsul lui Efix, râsul și plânsul întregii lumi tremurau și vibrau în notele privighetorii, deasupra pomului singuratic, care părea mai înalt decât munții, atingând cerul cu vârful ultimei frunze.

Și Efix începu să plângă. Nu știa de ce, dar plângea. I se părea că este singur pe lume, numai cu privighetoarea alături.

Auzea încă monedele tinerilor nuorezi lovindu-i pieptul și tresărea ca la o batjocură, dar era și un fior de bucurie, era voluptatea martiriului.

Însoțitorul lui, cu spatele sprijinit de ușa închisă și cu mâinile în jurul genunchilor, dormea și sforăia.

De acolo s-au dus la Fonni, la sărbătoarea Sfinților Martiri. Mergeau tot în etape scurte, oprindu-se în locurile unde orbul reușea să se facă ascultat de păstori; părea să le recunoască „după parfum“, spunea el, povestind episoade mai emoționante din Vechiul Testament oamenilor mai simpli, cu frica lui Dumnezeu. Dar asemenea povestiri, înțelese greșit, aveau un iz de scandal pentru tineri și pentru libertini. Comportarea celui alt îl îndurera pe Efix. De multe ori se simțea atât de dezgustat încât

își propunea să-l părăsească, dar, răzgândindu-se, își spunea că astfel ispășirea lui era mai completă și-și spunea în sinea lui: „Este ca și cum aș însoți un bolnav, un lepros. Dumnezeu va ține mai mult seama de fapta mea bună.“

Pe drum i-au ajuns din urmă pe alți cerșetori care mergeau la sărbătoare. Toți l-au salutat pe orb ca pe o veche cunoștință, dar l-au privit pe Efix cu neîncredere.

— Tu ești zdravăn și încă în puteri, îi spuse un tânăr șchiop, cum se face că ceri de pomană?

— Am un rău ascuns care mă mistuie și mă împiedică să lucrez, răspunse Efix, dar se rușină de minciuna lui.

— Dumnezeu zice să lucrezi până când poți: să fi putut eu să lucrez; oh, cât sunt de fericiți cei ce pot lucra!

Efix se gândea la Giacinto, care era atât de vesel după ce-și găsisese de lucru și se întreba cu amărăciune dacă nu greșise încă o dată părăsindu-și stăpânele. Așa mergea, mergea, dar nu-și găsea liniștea; și gândul lui era mereu acolo, între trestii și arinii moșiei. Mai ales seara, dacă o privighetoare cânta, îl chinuia nostalgia.

— Ce-o gândi don Predu care mă aștepta cu răspunsul doamnei Noemi? Dar Dumnezeu va avea grijă; și va avea multă grijă acum, când eu, cu păcatul meu de moarte și cu afurisirea mea, sunt departe de *ele*.

Și mergea, mergea în rând cu cerșetorii, înainte, înainte, traversând valea verde a Mamojadei, înainte, înainte spre Fonni, pe cărările deasupra cărora, în seara înnoirată, munții din Gennargentu amenințau cu forme fantastice de fortărețe, de castele, de morminte ciclopice, de orașe argintii, de păduri azurii acoperite de ceață; dar îi părea că trupul lui era ca un sac gol, bătut de vânt, rupt, murdar, bun numai de aruncat la zdrențe.

Nici tovarășii lui nu erau mai buni ca el. Mergeau, mergeau, nu știau unde, nu știau de ce; locurile de distracție unde mergeau erau pentru el indiferente, nici mai bucurăși, nici mai întristați de singurătățile unde făceau popas ca să se odihnească sau să mănânce.

Și totuși se certau între ei, strigau cuvinte obscene, vorbeau rău de Dumnezeu, se invidiau. Aveau toate patimile oamenilor lipsiți de necazuri. Efix, obosit mort, cu febră mare, nu era ispitit să-i convertească, nici măcar nu avea milă de ei; dar îi părea că merge ca în vis, dus de o tovarășie de fantasme, ca de atâtea ori acolo, în nopțile de la moșie; era parcă mort și rățacea încă prin lume, gonit din împărăția de dincolo.

La Fonni, unde cerșetorii se instalară în curtea din jurul bisericii pline de lumea venită din ținuturi îndepărtate, se simți cuprins de o nouă

teamă. Îi era frică să nu fie recunoscut, și căuta să se ascundă în spatele tovarășului lui. Lângă ei stăteau alți doi cerșetori, un bătrân orb și un tânăr care, înainte de-a ajunge aici, își înțepase pieptul sub mamela dreaptă cu laptele unei ierbi veninoase, ca să se formeze o umflătură, pe care avea s-o arate lumii ca pe o tumoare malignă.

Efix era cuprins de mânie pentru această înșelătorie și când monedele cădeau în pălăria tovarășului lui se înroșea părându-i că și el îi înșela pe cei milostivi.

Și monedele cădeau, cădeau. Nu-și imaginase că ar fi putut exista atâția oameni miloși pe lume. Femeile, mai ales, erau generoase și o umbră blândă le învăluia ochii ori de câte ori falsa tumoare a cerșetorului tânăr apărea umflată și neagră, ca o smochină între pliurile cămășii desfăcute.

Aproape toate se opreau, cu fața aplecată, și-i puneau întrebări. Unele erau înalte, subțiri, îmbrăcate în haine din postav cu șorturi brodate cu desene galbene și verzi. Aveau glugi stacojii și păreau venite de departe, din vechiul Egipt. Altele aveau șolduri puternice, chipul lat, cu două mere coapte în loc de obraji, gura cărnoasă, înfocată și umedă ca gura unui vas cu miere.

Efix răspundea întrebărilor lor, cu ochii plecați, luând cu tristețe pomana. Dar și unii bărbați se opreau în jurul bătrânului orb și al falsului infirm și unul se aplecă să privească bine tumoarea.

— Da, Dumnezeu mi-e martor, spuse el, era exact așa. Și a mai dus-o doar un an.

— Numai un an? strigă celălalt. Ah, nu mi-ar ajunge să fac nici măcar trei din o mie de lucruri la care mă gândesc. Hai, ia!

Și aruncă infirmului o monedă de argint. Atunci fu o întrecere grăbită cine poate oferi mai mult condamnatului la moarte. Monedele plouau pe traistă, așa încât tovarășul lui Efix deveni livid și vocea lui tremură de invidie. La prânz refuză să mănânce; apoi a rămas tăcut și părea că meditează la ceva sumbru. Într-adevăr, când mulțimea se adună din nou în curte, și femeile, trecând, se căutau în buzunare să dea de pomană sărmanului bolnav, orbul începu să strige:

— Dar priviți-l bine! E mai sănătos ca voi. S-a înțepat cu un ac otrăvit.

Atunci, cineva se aplecă să privească mai bine falsa tumoare, iar cerșetorul palid, nemișcat, nu reacționează, nu vorbește; bătrânul orb însă, tovarășul lui, se ridică deodată, înalt, clătinându-se ca un trunchi de copac smuls de vânt, făcând câțiva pași și se abătu asupra lui Istène repezindu-i pumnii în cap ca două ciocane. La început Istène își lăsa capul în jos până

și-l vârî între genunchi; apoi se ridică, apucă picioarele agresorului său, le împinse, dar nereușind să-l îndepărteze îi mușcă un genunchi. Nu vorbeau și tăcerea lor făcea scena și mai tragică. După o clipă, însă, o mulțime de oameni se năpusti la ei, iar țițetele ascuțite ale femeilor se amestecau cu râsetele bărbaților.

— Eu aș vrea să știu cum a făcut de l-a văzut.

— Păi dacă nu e orb! Dracu' să-i ia pe toți, se prefac fără excepție.

— Și eu le-am dat de trei ori câte trei reali; mi-aș face și eu așa ceva numai să nu mă duc în armată.

— Uite că vin soldații!

— Potoliți-vă: niște nimicuri!

Lumea se dădu la o parte lăsând să treacă carabinierii înalți, cu penajul roșu și albastru fluturând ca o pasăre fantastică. Se aplecară asupra celor doi cerșetori ghemuiți la pământ.

Bătrânul tremura de mânie, dar nu-și deschidea gura; celălalt își luase poziția lui obișnuită și spuse cu voce tristă că nu știa nimic, că el nu se mișcase, că simțise doar un om căzându-i în spate ca un zid care se prăbușește.

Soldații îi ajutară să se ridice și îi luară cu ei. Mulțimea plecă în urma lor ca în procesiune. Efix mergea și el în spatele lor, dar picioarele îi tremurau, un vâl îi acoperi ochii.

— Acu' mă arestează și pe mine, și-or să afle cine sunt, or să afle totul și or să mă condamne.

Dar nimănui nu-i păsa de el, și după ce orbii intraseră în cazarmă și lumea plecă, el rămânând singur, la distanță, se așeză pe o piatră, așteptând. Îi era teamă, dar pentru nimic în lume nu l-ar fi părăsit pe orb. Rămase acolo o oră, două, trei. Locul era liniștit; lumea era deja la sărbătoare și totul părea nelocuit în colțul ăsta de lume. Soarele cădea pe acoperișurile părăginite ale caselor joase și urâte ca niște colibe; vântul după-amiezii aducea un miros de ierburi pline de aromă și câte un strigăt ori câte un zgomot de departe. Pacea din jur accentua mai tare tulburarea lui Efix. Pentru prima oară îi apărea clar, ca stânca de sus, de pe munte, prin aerul pur, greșeala penitenței lui. Nu, nu asta era ceea ce visase. Și sărmane! lui stăpâne sufereau acolo, singure, părăsite. Pentru prima oară se gândi să se întoarcă să-și sfârșască zilele la picioarele lor, ca un câine credincios. Să se întoarcă, da, să-și pedepsească și sufletul, dar să nu le facă să sufere. Asta era adevărata penitență. Dar nu putea să-l părăsească nici pe tovarășul lui. Deodată, ușa cazarmii se deschise și cei doi orbi ieșiră de acolo, ținându-se de mână ca frații. Efix se duse în întâmpinarea lor, luându-l de mână pe tovarășul lui. Așa, în rând, se

Întoarseră în curtea bisericii, făcând un ocol în căutarea falsului bolnav. Lumea dansa și cânta, apusul înroșea clopotnița, acoperișurile, copacii din jur; din biserică străbătea cântecul psalmilor, însoțind motivul dansului; un miros de tămâie se amesteca parcă cu parfumul grădinilor.

Dar oricât l-au căutat pe falsul bolnav nu l-au mai găsit în curte, nici în biserică, nici măcar pe drum. Cineva spunea că fugise de teama carabinierilor.

Așa a rămas Efix cu cei doi orbi.

Și-i duse cu el multă vreme. Din sărbătoare în sărbătoare, fie singuri, fie împreună cu alți cerșetori, ca pe condamnați un loc de pedeapsă

Sărbătorile erau asemănătoare. Cele importante erau primăvara și toamna și se făceau în jurul bisericilor de țară, izolate pe munți, pe podișuri, pe marginea văilor. În acele momente, în locurile pustii în restul anului, pe câmpiile necultivate și sălbatice, era ca o neașteptată înflorire, o izbucnire de viață și de bucurie. Culoarele vii ale costumelor țărănești, roșul stacojiu, galbenul bentițelor, cărămiziul aprins al șorțurilor ardeau ca florile între verzele fisticului și albul sidefat al miriștilor.

Peste tot se bea, se cânta, se dansa, se râdea.

Efix, îmbrăcat și el ca ceilalți cerșetori, mergea în spatele celor doi orbi, având impresia că ei sunt însuși destinul, crima și blestemul lui. Nu-i iubea, dar îi suporta cu o infinită răbdare. Nici ei nu-l iubeau pe el, dar erau geloși unul pe celălalt pentru grija ce le-o purta și se certau tot timpul.

În august și septembrie a fost un marș neîntrerupt, o alergătură obositoare. Mai întâi au urcat muntele de la Orthobene de ziua Mântuitorului. Era în august; o lună încinsă, roșie răsărea din mare și lumina podurile. De sus, de acolo, da, Efix vedea Muntele lui de departe; își petrecu noaptea rugându-se sub crucea neagră care părea că unește cerul azuriu cu pământul cenușiu. Spre ziuă se auzi un cântec îndepărtat; o procesiune urca dinspre vale și într-o clipă stâncile se acoperiră cu alb și roșu, tufișurile înfloriră cu chipuri de copii, zâmbitoare și, sub stejari, bătrânii păstori îngenuncheau ca Druizii convertiți.

Deasupra altarului tăiat în piatră, potirul scânteia în soare; Mântuitorul părea că zăbovește înainte să se înalțe, înfigând crucea în zare, între pământul cenușiu și cerul azuriu. Se auzea cineva plângând tare; era un cerșetor așezat între doi orbi, în spatele unui tufiș. Era Efix.

În septembrie au urcat muntele Gonare. Timpul era din nou urât, cu furtuni violente; șiroaie repezi de apă brăzdau stâncile, pe sub pădurile chinuite de vânt, iar tot muntele răsuna de tunete. Credincioșii mergeau mai departe, urcând cu toții cărările întortocheate, pe drumurile șerpuite, înaintând spre bisericuță, ca sângele din vine spre inimă.

Dintr-o firidă de piatră, unde se refugiase cu tovarășii lui, Efix vedea chipuri trecând prin ceață, ca plutind pe nori, și istoria Potopului, pe care orbul cel tânăr o povestea, îi părea chiar povestea lor. Iată, câțiva

bătrâni s-au salvat și s-au refugiat pe munte. Veneau sus cu femeile și copiii lor și erau triști și veseli totodată pentru că pierduseră totul și salvaseră totul.

Femeile mai ales, de sus, de pe cai, priveau, din umbra șalurilor lor, cu ochi mari, pioși și totuși scânteind de bucurie. Ceva le înspăimânta și le înveselea totodată, poate însăși teama lor. Strigăte îndepărtate răsunau prin ceață, ca nechezatul cailor sălbatici, întrecându-se cu vântul.

Lui Efix îi era mereu teamă că ar fi putut să fie recunoscut de cineva, chiar așa îmbrăcat în orășean și cu barba cenușie, aspră, ca o jumătate de mască făcută din piele de măgar. Privea chipurile, care treceau pe cărare prin fața lui, să vadă dacă-i era vreunul cunoscut; într-adevăr, deodată se aplecă, închizând ochii, cum fac copiii când vor să se ascundă.

Un bărbat cam voinic, călare pe un cal negru, urca încet, acoperit în întregime de o mantie de postav căptușită cu mătase stacojie. Vântul ridica faldurile acestui soi de manta spaniolă, lăsând să se vadă traista lucrată și picioarele groase ale călărețului, cu pintenii lucioși ca argintul. Gluga umbrea un chip bonom și sarcastic care se întoarse spre cerșetori zâmbind puțin disprețuitor, în timp ce mâna arunca câteva monede.

Efix deschise ochii și încet, încet se ridică.

— Știi cine e acela? spuse orbului tânăr. Este stăpânul meu!

Când a încetat ploaia cei trei tovarăși au început să urce iar, tăcuți, încovoiați ca și cum ar fi căutat ceva pierdut pe cărare; mărarăcinii și copacii se mișcau de vânt, nebuni parcă de dorință să se smulgă din pământ și să-l urmeze; tunetele mai răsunau încă și totul era o mare de nălinește și de temeri, iar Efix se simți purtat de vârtej ca o frunză uscată.

Se așezară lângă una din crucile care însemnau drumul. Vântul bătea puternic; mai târziu soarele apără între nori, risipindu-i și împingându-i până în zare, făcând ca totul să strălucească în jurul munților și pe văi, unde ceața se aduna în lacuri argintii, luminoase.

Cerșetorii se încălzeau la soare și Efix strângea pomenile, tremurând însă la orice zgomot de pași, de frică să nu-l vadă don Predu; totuși ridica din când în când capul, ascultând parcă o voce îndepărtată.

Se vedea parcă așezat în fața colibei de la moșie, ascultând foșnetul trestiiilor; era numai vocea inimii lui care-i spunea: „Efix, dacă ești aici pentru o penitență adevărată, de ce te temi că vei fi recunoscut? Ridică-te și salută-l pe stăpânul tău când trece.”

Deodată, un fel de bucurie îl făcu să tresară, îl pătrunse tot, așa cum soarele îi usca hainele și-i încălzea picioarele amorțite. Se gândea iar

la stăpânele lui, le iubea din nou, și-l aștepta pe don Predu să afle vești despre ele.

Dar don Predu nu cobora.

După ce au ascultat slujba, un șir de fete, țărănci frumoase ca trandafirii, râzând, au început să coboare una lângă alta.

— L-ai văzut pe bărbatul ăla voinic care s-a împărțășit? spuse una. E un nobil, un bogătan bolnav.

— Da, știu. L-a îmbolnăvit o fată săracă pe care voia s-o ia de nevastă și ea n-a vrut.

— Fugi de-aici, Maria, ce spui prostii? Dacă-l îmbolnăvea o făcea ca s-o ia de nevastă!

— Și nu mă mai împinge pentru asta! Rupe-țe-ai gâtul, Franzisca Bè!

Cu dinții strălucind și gura frumoasă, plină de cuvinte grele, treceau pe dinaintea lui Efix. Câte una se îndura să arunce o monedă mică cerșetorilor, iar vântul îi ridica marginile basmalei brodate.

Efix îl aștepta pe don Predu. Coborau bătrâni, femei tăcute, tineri cu genunchii elastici, micii păstori, cu ochii triști de singurătate; don Predu nu se vedea. Efix aștepta. După prânz lumea se întorsese deja pe la colibe, în poiană, și don Predu tot nu trecuse. Atunci Efix îi ajută pe tovarășii lui să urce până la bisericuță, în fața căreia, pe stâncă, se înghesuiau câțiva tineri să privească întrecerea cailor de rasă. Vântul părea să fi alungat în jos, pe cărare, caii lungi, încălecați de țărani cu glugi pe cap.

Efix îi așeză pe orbi lângă zid și intră în bisericuță, înaintând în vârful picioarelor până la treptele altarului, unde se ruga don Predu cu capul ridicat, părul argintiu în penumbra aurie a lumânărilor, cu marginea roșie a mantiei îndoită, pintenul la picior, asemănător în toate Baronilor în pelerinaj, așa cum argatul îi văzuse pictați în câteva tablouri vechi din biserică.

Se ruga cufundat, dar, când Efix îi atinse ușor mantia, se întoarse, mai întâi surprins, apoi furios, fără să-l recunoască pe cerșetor.

— Pe dracu'! Nici aici nu mă lăsați în pace?

— Don Predu, stăpânul meu! Sunt eu, Efix, nu mă recunoașteți?

Don Predu se ridică săltând poalele mantalei, aproape că ar fi vrut să-l îmbrățișeze pe servitor; s-au privit ca doi vechi prieteni.

— Ei bine, ei bine?

— Ei bine?

— Da, spuse don Predu. Giacinto mi-a povestit vitejiile tale, blegule.

Și deci te-ai pus să faci o meserie ușoară, escrocule! Frumoasă meserie, da! Ia!

Și-i puse o monedă, dar Efix i se uită în ochi cu privirea de câine credincios și suspină, fără să se supere.

— Don Predu, stăpânul meu, dă-mi vești despre stăpânele mele!

— Stăpânele tale? Cine le vede? Stau închise în vizuina lor ca niște scorpii.

— Și Giacinto?

— L-am văzut la Nuoro pe nemâncatul ăla! De ce nu l-ai luat cu tine să ceară de pomană? Și acum știi ce face? Se însoară cu ailaltă nenorocită, cu Grixenda, da, nătărăul!

— E bine, îi promisese, spuse Efix, și din nou se simțea plin de bucurie. „Iată îndeplinită și bunăvoința pe care dumneavoastră o cereați, stăpâne drag“, gândea și surâdea la ocara pe care don Predu i-o adresa, regretând primul impuls de prietenie, tratându-l ca pe cerșetorul care era.

După sărbătoarea Sfinților Cosma și Damian din Mamojada, Efix împreună cu orbii s-au dus la Bitti, la Sfânta Fecioară a Miracolelor. Înainte să sosească aici au făcut un popas la Orune, dar, deși obosit, Efix nu a adormit de teamă să nu-i fure traista cu pomana adunată cu trudă la ultimele sărbători. Se ruga liniștit, închizând din când în când ochii, privindu-și tovarășii adormiți sub un stejar. Era încă noapte, dar un licăr apăru la răsărit, între munții ce se deschideau spre mare; zorile se trezeau într-acolo. Iată-l pe Efix învins de somn, crezând că nu mai poate deschide pleoapele și că visează, văzându-l pe bătrânul orb trezindu-se, trăgând cu urechea, sprijinindu-și mâna de trunchiul stejarului, ridicându-se și, după un moment de ezitare, apropiindu-se de el și cu mâna încovoiată, trăgând traista, ca și cum ar pescui-o din umbră. Efix nu se mișcă, nu vorbește, bătrânul plecă, încet, încet, printre tufișuri și pietre, fără să se uite înapoi, mare și negru pe albastrul munților.

Numai când nu l-a mai văzut și-a dat seama că nu a visat și sări în picioare, dar avu senzația că o mână îl trage în jos, obligându-l să se așeze iar și să stea nemișcat. Și încet, încet, în mod surprinzător, îl cuprinse o stare de bucurie, nevoia să râdă: și râse; și de jur împrejur, totul pe cer se coloră în albastru și roșu, iar cintezoii cântau prin tufișuri.

„Iată“, gândi el. „Dumnezeu m-a eliberat de unul dintre tovarășii mei. Oh, ce greutate mi-a luat!“

Îl trezi pe celălalt explicându-i ceea ce s-a întâmplat.

— Vezi? Acum te-ai convins, Efix? Eu știam că se prefăcea. Nu ți-am

spus imediat? Iar tu l-ai luat cu tine, m-ai chinuit zi și noapte cu el. Acum să mergem să-l denunțăm; să-l căutăm, să-i rupem oasele!

Efix zâmbea. În timpul sărbătorii fu aproape fericit. Atâta lume ca acum nu văzuse încă să fi umplut biserica, pajiștea din jur, cărarea care ducea în sat. O procesiune se învârtea mereu în jurul sanctuarului, ca un șarpe roșu și alb, galben și negru. Stindardele fâlfâiau ca niște fluturi mari, iar cântecele corurilor, clinchetul cailor înhămați pentru cursă, strigătul de bucurie se amestecau cu cântecele grave ale pelegrinilor. Treceau femei cu părul negru, lăsat pe spate ca vălurile de doliu; urmau bărbați cu capul descoperit, cu câte o lumânare în mână, desculți, prăfuiți, parcă sosiți de la celălalt capăt al lumii. Toți aveau privirea plină de neliniști și speranțe. Și caii, răbdători, urcau drumul plini de bucurie și durere; îi călăreau tineri cu chipul aprins, fete palide, care ascundeau patima ca jarul sub cenușă, și infirmi, nebuni, posedați de diavol; toți aveau ochii plini de viață și de moarte.

Efix s-a așezat puțin mai departe de biserică, într-un loc pe unde nu trecea multă lume. Orbul nu înceta să-l certe, între o tânguială și alta, având chipul întunecat și amenințător.

Spre seară – ceea ce au adunat fusese răsturnat din traistă – își dădu drumul mâniei, acuzându-l pe Efix că l-ar fi omorât pe celălalt orb ca să se descotorosească de el și să ia banii.

Efix zâmbea.

— Vino, spuse el luându-l de mână pe celălalt; și după ce au mers puțin i-a zis: ascultă!

Orbul auzea vocea celuiilalt tovarăș care cerea de pomană, acolo, în fața lor.

— Acum să nu mai faci ca data trecută, spuse Efix. Dacă vă încăierați și vă arestează, eu cu adevărat mă spăl pe mâini.

Atunci orbul adevărat se aplecă asupra orbului fals și-l întrebă cu dinții strânși, șoptit:

— De ce ai făcut asta, fariseule?

— Pentru c-așa-mi place!

Efix zâmbea. Orbul *vedea* zâmbetul acesta și era exasperat. Întreaga mânie împotriva tovarășului hoț se revărsă asupra aceluia bun.

— Nu vreau să mai merg cu tine, mai bine mă întind pe pământ și mor. Tu ești un prost, nu ești bun de nimic, tu vii cu mine ca să te distrezi și să mă chinuiești. Du-te la dracu', du-te în fundul iadului.

— Vorbești așa știind că nu te părăsesc, spuse Efix. Deși orb, tu mă cunoști, iar eu, deși văd, nu te cunosc pe tine. Dar dacă crezi că-ți poți găsi un alt însoțitor, atunci fă-o. Te voi ajuta.

Falsul orb asculta, strângând la piept traista furată. Îl trase de mână pe Istène și-i zise:

— Rămâi cu mine, drace!

Stăteau cu mâinile împreunate așa cum îi văzuse Efix ieșind din cazarmă, la Fonni; părea că ei așteptau ca el să vorbească, sfidându-l puțin. Scoase deci legătura cu monedele strânse în ziua aceea și, după ce le mișcă în fața lor, privindu-i și zâmbindu-le, o lăsă să cadă în mâna orbului adevărat și plecă.

Liber! Dar avea senzația materială că-i duce după el pe cei doi orbi și-și făcea gânduri din cauza lor.

Mersese toată noaptea și toată ziua următoare, de-a lungul văii Isalle, până când ajunsese la mare.

Acolo se aruncă la pământ, între două tufe de filirea. Îi părea că s-a întors în ținutul lui, după ce făcuse înconjurul lumii. Dar în vis îl mai vedea pe orb aplecat deasupra lui, cu buzele vinete, întredeschise peste dinții de animal, și-i părea că-l batjocorea și-l compătimea.

— Tu crezi că te-ai întors și că te odihnești! Vei vedea Efix, acum începe cu adevărat drumul tău.

Pe măsură ce se apropia de moșie, urcând drumul, auzea un bocet de armonică, o iluzie parcă a urechilor lui obișnuite cu cântecul sărbătorilor.

Atâtea lucruri îndepărtate îi reveneau în minte și toate frunzele se agitau în jur, salutându-l. Iată gardurile vii, iată râul, dealul, coliba. El nu era emoționat, dar acel bocet dulce, învăluitoare, ce părea să urce din liniștea apei verzui, îl chema ca un dor.

A intrat, a deschis ochii și imediat și-a dat seama că moșia este rău cultivată. Părea un loc fără stăpân. Pomii erau aproape toți fără fructe și câteva ramuri rupte atârnavă ici-colo.

Zuannantoni, așezat sub bolta de viță, în fața colibei, cânta la armonică și motivul monoton cuprindea totul în jur, plutind ca un vâl de somn, peste locul dezolant.

Văzând un bărbat necunoscut că înaintează, aplecându-se apoi să privească în colibă, băiatul încetă să mai cânte și ochii lui blânzi deveniră amenințători.

— Ce vreți?

Bărbatul își scoase bereta.

— Nene Efix! strigă și începu să cânte din armonică vorbind și

râzând în același timp. Dar n-ai murit? Și cine spunea că ești în America, că te-ai îmbogățit și c-ai trimis mulți bani stăpânelor dumitale. Acum sunt eu paznic aici; dacă vreau să te alung ca pe un hoț, pot s-o fac. Dar nu o fac. Vrei struguri? Ia. Stăpânului meu, don Predu, nu-i pasă de bucata asta de pământ. Are atâtea alte moșii. Aia mare de la Badde Saliche, aia da, da recoltă. Stăpânul meu trimite fructele de aici în dar verișoarelor lui, stăpânele dumitale, dar ele stau mereu închise în casă ca ariciul în coaja lui. Oh, nene Efix, trebuie să-ți spun ceva. Noaptea trecută – noaptea stau închis în colibă pentru că mi-e teamă de duhuri și mereu o văd pe bunica apărând în ușă – noaptea trecută, ce spaimă! Am simțit ceva moale mișcându-se la picioarele mele! Am strigat, am asudat, dar spre dimineață mi-am dat seama că era un iepure rănit. Da, după ce s-a prins în laț, reușise să scape și stătea acolo, cu lăbuța ruptă și mă privea cu doi ochi ca de om. I-am bandajat lăbuța, însă a avut temperatură după aceea; ardea în mâinile mele ca un ghem de foc; s-a înnegrit și pe urmă a murit.

Efix s-a așezat în fața colibei, privind departe.

— Ce spui tu, întrebă grav, don Predu mă va primi în serviciul lui?

Băiatul se întunecă.

— Și atunci trebuie să mă gonești? Și eu ce-am să fac atunci?

Grixenda se mărită și pleacă; și eu ce fac între timp? Merg să cer de pomană. Du-te dumneata, că ești batrân!

— Ai dreptate, spuse Efix, și-și aplecă capul. Dar resemnarea lui îl făcu înțelegător pe servitorul cel mic.

— Don Predu este atât de bogat încât poate să te țină și pe dumneata, poate să te trimită la altă moșie, pentru că mie-mi place să stau aici. Aici e un loc frumos, spune asta chiar și Grixenda.

— Ce face Grixenda?

— Își coase rochia de mireasă.

— Spune-mi Zuannantoni, domnișoru' Giacinto a venit în sat?

— Cumnatul meu, spuse băiatul cu mândrie, a venit, da, în iulie trecut. Grixenda se simțea mereu rău. Era gata, gata să moară. Da, a venit.

A tăcut cu fața sprijinită de armonică, cu ochii încărcăți de amintiri.

— Spune-mi tot, mie poți să-mi spui, Zuannanto. Sunt ca din familie.

— Da, iată, îți voi spune. Deci, Grixenda se simțea rău, se topea ca o lumânare. Noaptea avea febră, se scula ca o nebună și spunea: vreau să merg la Nuoro. Dar când trebuia să deschidă poarta nu putea. Înțelegi, bunica era afară, împingea ușa și n-o lăsa să plece. Atunci, m-am dus eu la

Nuoro. L-am găsit pe cumnatul meu într-un loc care semăna chiar cu iadul. La Moară. Și i-am spus totul. El a cerut atunci trei zile învoire și a venit cu mine. A luat un cal închiriat – costa mai puțin decât o căruță – m-a luat și pe mine pe crupă; era frumos să mergi așa, parcă eram giganți. Așa a cerut-o pe Grixenda de nevastă, și așa, pe toți sfinții, se însoară.

— Cui a cerut-o de nevastă?

— Nu știu, chiar ei.

— Spune-mi Zuannantoni, domnișorul Giacinto a fost la mătușile lui, la stăpânele mele?

Băiatul se codi iar.

— Da, spuse apoi, a fost. Cred că s-au certat pentru că a ieșit cu ochii roșii ca și cum ar fi plâns. Grixenda îl privea și râdea, dar strângea din dinți. El a spus: asta este ultima dată că mă mai văd.

Efix nu a mai pus alte întrebări. Și-a petrecut noaptea în colibă și – deși venise pe un vânt puternic, iar trestiiile de pe marginea văii gemeau ca sufletele chinuite, înfricoșându-l pe micul paznic – a început să povestească întâmplări din Biblie, imitând accentul orbului.

— Da, era odată un rege care adora arborii, animalele și focul sub pretext că erau spirite. Atunci Dumnezeu cel adevărat s-a supărat, și a făcut în așa fel ca servitorii acestui rege să devină atât de răi și să-l ucidă pe stăpân. Da, el iubea un Dumnezeu cu totul de aur; de aceea a rămas în lume atâta dragoste de bani, iar rudele se ucid între ele pentru bani. Până și sufletele nevinovate iubesc banul.

Apoi a început să descrie templul și palatele regelui Solomon. Zuannantoni adormi în timp ce el mai povestea încă. Afară trestiiile foșneau atât de violent încât părea că se dă o adevărată bătălie.

Ieșind în zori din colibă Efix văzu într-adevăr sute de trestii atârânănd despuiate, cu frunzele lungi împrăstiate pe pământ ca niște spade rupte. Și cele care supraviețuiseră, puțin desfrunzite și ele, păreau că se apleacă să le vadă pe tovarășele lor moarte, mângâindu-le cu frunzele lor rănite.

— Ia niște struguri, nene Efix, îi spuse băiatul, salutându-l gânditor. Dacă don Predu te trimite aici, sunt mulțumit. Așa vom petrece timpul povestind istorii. Du-te și la Grixenda s-o saluți.

Și iată-l pe Efix urcând din nou drumul ce ducea în sat. Dimineața e aproape rece și dealurile albe par acoperite de zăpadă. Munții deasupra satelor împrăstiate pe câmpie, după Castel, fumegau ca niște grămezi de tăciuni acoperiți. Și totul e liniștit și mort în dimineața roșiatică. Dar Efix își regăsea sufletul și i se părea ca se întoarce la casa durerii lui, ca fiul risipitor după ce și-a pierdut toate speranțele.

Se duse direct la cămătăreasă, râzând în sinea lui la gândul că ea, nerecunoscându-l imediat, îl va primi cu bunăvoință, crezându-l un străin, un servitor trimis de vreun proprietar să ceară bani.

— Kallina, mânca-te-ar ciorile, nu mă recunoști? Și tu te-ai împuținat.

Ea își ținea pantofii în mână; îi lăsă să cadă unul după altul, apoi se aplecă să-i ridice.

— Efix, vezi, cum te-am blestemat eu așa ai ajuns. Ți-ai schimbat numai hainele. Adu-ți aminte când ai vrut să mă omori.

— Sunt mereu gata s-o fac dacă nu încetezi! Spune-mi ce faci?

— Nu prea bine. De câțva timp mă doare mereu capul și durerea și insomnia m-au adus în halul ăsta, mică, gârbovită, ca suptă de vampir.

„E adevărat!“ gândea Efix; dar nu o spuse.

— E o durere de moarte, durerea de cap, Efix dragă. Am jurat să merg în pelerinaj la San Francesco acum, în octombrie.

— Ascultă, spuse Efix, care se așezase în fața vetrei și nu arăta că vrea să plece; în zadar mergi în pelerinaj, dacă vrei să faci penitență, fă-o în casa ta.

— Eu nu vreau să fac penitență! Dacă merg, merg din credință. Sufletul meu este în fața lui Dumnezeu, nu în fața unui păcătos ca tine.

El plecă capul.

— Ascultă, reluă, eu am nevoie de haine și de bani. Tu trebuie să mă ajuți, Kallina; dacă tu vrei, poți s-o faci. Eu sunt ca soldatul care a fost la război.

— Spune-mi cel puțin unde ai fost?

— Așa, am vrut să fac puțin ocolul lumii. Am fost până în Orient, unde era templul și casa lui Solomon. Casa asta era în întregime de aur, cu ușile cu mânere rotunde de rodii din aur; iar farfuriile și vasele erau tot de aur, până și cheile și drugii care închideau ușile erau de aur.

Femeia îl privea pe sub sprâncene în timp ce puneia șireturi noi la pantofi, fără să le arunce pe cele vechi, pe care le mai putea folosi dacă le lega la altceva. De ce vorbea el așa cu un accent cadentat de cerșetor? Își bătea joc de ea sau avea febră?

— Efix, dragă, ocolul lumii ți-a distrus pantofii și mintea!

Cu toate acestea îi împrumută banii. El nu pleca însă.

— Nu pot ieși așa, nu pot să apar în fața servitoarelor clevetitoare ale lui don Predu. Trebuie să-mi faci rost de haine, hai, du-te! La ce te gândești când nu dormi? Du-te, du-te, doar ești creștină și tu!

— Cum și eu? Eu sunt mai creștină decât tine, suflete. Eu nu mi-am părăsit niciodată casa ca să alerg prin lume, la bătrânețe.

— Dacă nu încetezi, iau parul, Kallina, ascultă!

Toată ziua s-au ciorovăit, mai în glumă, mai în serios, dar după-amiază ea a ieșit și a cumpărat un costum aproape nou de la o femeie al cărei bărbat plecase în America.

Spre seară Efix se întoarse la stăpânele lui. Da, spre seară, după o zi de libertate, petrecută hoinărind, supărat și nemulțumit. Acolo totul era liniștit și trist. Muntele se arăta deasupra casei negre pe cerul verzui al asfințitului; luna nouă lumina Muntele, luceafărul de seară pîlpăia deasupra lunii.

Poarta era închisă, iarba creștea de-a lungul zidului și al scărilor ca la casele părăsite; lui Efix îi era teamă să bată. Văzu poarta Grixendei strălucind ca un romb de aur pe zidul negru și își aminti de rugămintea lui Zuannantoni. Grixenda stătea în fața focului și își usca rufele ude. Era desculță și picioarele ei drepte luceau ca și cum ar fi fost de bronz. Văzându-l pe bărbat, lăsă să cadă hainele și râse strigând de bucurie că-l recunoaște.

— Cum Grixenda! Tu mergi încă la râu? Soțul îți dă voie?

— Dar el nu muncește? Sau o fi poate un domn? Dacă ar fi fost un domn, eu aș fi fost în pământ. Ei bine, nu intri? Așază-te. E grea traista aia? E plină de aur? Ai făcut avere? Taci, om rău ce ești.

Efix se așează și puse traista pe pământ; o privea pe Grixenda și Grixenda îl privea ironic lăsându-l să înțeleagă că știa adevărul.

— Dar și noi nene Efix, și noi, eu și Giacinto am făcut câte ceva, putem să devenim bogați, nene Efix. Cine știe? Totul este posibil în lume, eu cred că totul este posibil.

— Și nu sunteți încă bogați? Cine e mai bogat ca voi?

Ea se aplecă deasupra lui, grațioasă și copilăroasă ca și altădată.

— Este ceea ce spuneam mereu! Când stăpânele tale nu voiau ca eu și Giacinto să ne căsătorim, pentru că sunt săracă, nu spuneam: Nu sunt tânără? Nu-l iubesc? Poate că doamna Noemi și don Predu, cu toată averea lor, sunt mai bogați ca noi? În ani, da, poate, dacă vor, nu în altceva.

Efix tresări.

— Se căsătoresc.

— Se căsătoresc, da. El se topea, ca mine în primăvara trecută. Spuneau că este bolnav. Era bolnav, da! Boală de dragoste. A fost până și la Oliena să consulte o felceriță. Ultima oară, săptămâna trecută a fost la Maddona Di Gonare în pelerinaj și a făcut o danie de trei scuzi ca să se facă minunea. Așa spun gurile rele.

Efix privea gânditor în pământ.

— Trebuie să mă întorc? se întreba. Nu vor crede că este vântul norocului care mă aduce?

Și brusc, pentru o clipă, îl supăra gândul că Noemi consimțise înainte ca el să se întoarcă.

Dar imediat se ridică, cu părere de rău, umilit. Ah, încă mai era un păcătos.

— Tu crezi că don Predu este acolo? întrebă, întorcându-se înainte să iasă.

— Eu sunt aici, nu sunt acolo, nene Efix! spuse Grixenda alergând în urma lui râzând, și nu pot nici măcar să spun: merg să văd, pentru că stăpânele dumitale închid de două ori poarta când mă văd!

El plecă, dar încă o dată inima îi bătea cu putere și avu impresia că bătăile din poartă răspundeau în adâncul făpturii lui, până în viscere.

Noemi a fost cea care a deschis. Efix o văzu apărând, pe fundalul întunecat al curții, înaltă, subțire, cu chipul alb: Lia domnișoară, Lia reînviată. Îl privi bine înainte de a-l lăsa să intre, cum se privește un necunoscut, apoi spuse numai: „oh, oh, tu ești?“, dar a fost suficientă această expresie de surpriză bănuitoare și puțin răutăcioasă ca să mărească umilința și tulburarea lui.

— Ei bine, m-am întors, doamna Noemi dragă, spuse intrând și urmând-o de-a lungul curții. Vagabondul s-a întors. Și doamna Ester ce face? Îmi îngăduie să-i fac o vizită?

Iată, în penumbra albăstruie lucrurile erau nemișcate de la locul lor; balconul sus, negru, pe fondul cenușiu al zidului, fântâna cu flori roșii, sfoara de la scară. În bucătărie era lumină, dar nu lumina puternică din casa Grixendei, ci o lumină funebră, deasupra laviței vechi, în mijlocul unui întuneric dens. Nu, nimic nu se schimbase, totul era mort și acum. Efix gândi cu durere:

„Nu trebuie să fie adevărat că doamna Noemi a acceptat.“

Instinctiv a încercat să agațe traista în cui, dar cuiul nu era. Nimeni nu-l mai pusese și fu nevoit să-și țină traista în brațe, ca un musafir care trebuie să plece repede.

Doamna Ester citea liniștită, așezată pe un scaun de bucătărie, în fața laviței vechi; deodată pisoiful care stătea în umbra ei, urmărind cu ochii mișcările mâinilor ei, îi sări în poală ca și cum ar fi vrut să se ascundă, ca de acolo să sară sub laviță; femeia săltă capul; văzându-l pe necunoscut începu să-l fixeze cu privirea scânteietoare, iar cartea începu să-i tremure în mâini.

— Ei bine, da, eu sunt, stăpână dragă! M-am întors. Vagabondul s-a întors. Ce spui de asta, doamna Ester? Cum o duceți cu sănătatea?

— Efix! Efix! Efix! bâlbâia ea.

— Chiar Efix. Doamna Ester de ce purtați ochelari, nu mai vedeți bine?

— Tu, Efix? Așază-te. Da, mi-am stricat ochii de prea mult plâns.

Noemi îi privea pe amândoi cu ochii ei răi și scena părea s-o distreze.

— Da, Ester! Porți ochelari în primul rând pentru că ai îmbătrânit.

— Stai, îl invită ea, lovind lavița cu palma; și Efix se așază lângă stăpâna bătrână, foarte emoționată de surpriză. La început nu știa ce să spună. El strângea la piept traista și-și lăsa capul în jos rușinându-se; ea își

ridică ochelarii, îi închise între paginile cărții și parcă voia să stea alături de argat.

În sfârșit, s-au întors unul către celălalt, privindu-se, iar ea scutură capul cu un semn de dojană.

— Bravo! Hoinărind, hoinărind, te-ai întors! Dar de ce, nici un rând, nici o urare? Și totuși din America a sosit lume aici!

Efix deschise gura să răspundă, dar văzând-o pe Noemi că râde ca și cum ar fi știut adevărul, tăcu și mai umilit.

— Și ai plecat, așa, Efix! Ca și cum te-am fi supărat, fără să spui un cuvânt, Efix! Și gândește-te, gândește-te, eu îmi spuneam mereu, de ce a făcut Efix asta? Se poate afla în sfârșit de ce?

— Lucruri lumești! Se îmbătrânește și se cade în mintea copiilor, răspunse el cu o voce stearsă. Acum sunt aici... Să nu mai vorbim.

— Și acum ce-ai de gând să faci? O să te întorci la Predu? Sau, cum spune lumea, e adevărat că te-ai îmbogățit? Dar de ce nu pui aici traista aia? Cel puțin ceva de îmbucat vei primi aici!

— Trebuie să plec, doamna Ester. Am venit numai să vă salut.

— Tu vei sta aici până mâine, spuse Noemi și cu un gest felin aproape, îi luă traista și o puse mai încolo pe laviță.

Se priviră. Și el înțelese că aveau de vorbit, ei doi, să înnoade discuția întreruptă.

— Efix, ascultă, cel puțin povestește-ne întâmplările tale, că tot n-ai scris. Câte lucruri oi avea să ne spui acum. Oh, Efix, Efix, cine ar fi putut să creadă că la bătrânețe o să pleci în lume.

— Mai bine mai târziu decât niciodată, doamna Ester, stăpâna mea, dar de povestit este puțin.

— Spune acel puțin.

— Bine, da o să vă spun...

Noemi lucra tăcută. Iată același coș înnegrit de timp, rupt de atâta folosință, aceleași pâine și aceleași bucate. Efix mânca și povestea, cu cuvinte nesigure, învăluite de minciuni timide; când aruncă firimiturile și restul de vin pe pardoseală – căci pământul cere mereu partea lui din hrana omului – se îndreptă de spate, iar ochii se înconjurară de riduri ca niște raze.

— În călătorie erau atâția săraci cât dracii. Mergeau, mergeau, fără să se știe încotro, fără oprire, dar mereu cu speranța de câștig. Umblau în cortegiu, ca niște condamnați.

— Dar nu erați pe mare?

— Pe mare, da, ce spun? Și marea era în furtună. M-am udat de atâtea ori. Foamea n-o simțeam, nu; și apoi cui îi era foame? Mie nu.

Simțeam uneori ca o mână care-mi strângea stomacul de parcă voia să-l distrugă. Atunci mâncam și mă linișteam. Odată ajunși acolo începea munca.

— Ce muncă făceați?

— Oh, o muncă ușoară, pentru asta... așa... se lua pământ dintr-o parte și se punea în alta...

— Da, așa-i că se făcea un canal să treacă marea? Dar apa nu intra în canal?

— Da, venea înăuntrul canalului, dar erau niște tufișuri ca s-o împiedice, s-o țină afară. Ca pompele erau... nu știu să le descriu... de altfel...

Noemi asculta, tăcută, mângâind spinarea pisicii care-i torcea în poală cu voluptate. Asculta, dar gândul îi era departe.

— Erați chiar la câmpie? Se spune că acolo totul e scump. Mi-aduc aminte de ce povesteau emigranții, acolo la Sărbătoarea Tămăduirii, și se mai spune că-i o țară unde nu te distrezi.

— Oh, te distrezi! Cine vrea să se distreze, se-nțelege! Unu' cântă, alții dansează, unii se roagă, alții se îmbată și după aia toți pleacă.

— Pleacă? Și unde?

— Voiam să zic – la barăcile lor, să se odihnească.

— Și ce limbă vorbeau?

— Limbă? Din toate părțile. Eu vorbeam sarda cu prietenii mei.

— Ah, tu aveai prieteni sarzi?

— Aveam tovarăși sarzi. Unul bătrân și unul tânăr. Am impresia că sunt și acum alături de mine, nu-i vorba de Domniile Voastre.

Ochii lui Noemi scânteiară de răutate.

— Sper că noi suntem mai curate! spuse strângându-l de braț.

— Da, un bătrân și un tânăr. Se certau mereu. Erau răi, invidioși, geloși, dar în fond erau, totuși, buni. Omul e făcut așa, bun și rău; apoi, e mereu nenorocit, până și bogații sunt deseori nefericiți. Ah, uite...

Strânsoarea mâinii lui Noemi îi aminti de strânsoarea lui Giacinto, acolo, în curtea de la Nuoro, și de secretul care-o împiedica pe doamna Noemi să accepte propunerea lui don Predu.

— Don Predu, de pildă, spuse aproape fără voie; pe urmă adăugă privindu-și stăpâna tânără. Nu e foarte bogat și nefericit?

Dar stăpâna începu iar să râdă, și el, fără voia lui, se înfurie.

— Ce-i de râs? Da, nu este un nefericit don Predu? Până când, doamna Noemi, n-o să aveți milă de el? Și el este bun, totuși.

Doamna Ester se ridică atunci, sprijinindu-se cu mâna de spătarul laviței și se opri privind-o severă.

— Dar ce bunătate, spuse Noemi, fără să mai râdă. E bătrân acum și nu mai poate batjocori pe ceilalți. Țasta-i adevărul! Să nu mai vorbim de el.

— Ba să vorbim, spuse doamna Ester cu putere. Efix, explică-mi cu cuvintele tale.

— Ce să vă explic, doamna Ester, stăpâna mea? Că don Predu vrea să se căsătorească cu doamna Noemi?

— Ah, deci tu știai? De unde știai?

— Eu am fost primul sol.

— Primul și ultimul, strigă Noemi, împingând pisica ca pe un ghem. Gata, vreau să nu se mai vorbească despre asta.

Efix se revoltă.

— Dar de ce? Eu nu i-am dat răspunsul, doamna Noemi, dragă! Cum puteam să i-l dau? Nu am îndrăznit și de asta am fugit.

Doamna Ester se așază din nou lângă el, iar el o simți tremurând toată.

— Ah, Efix, murmură. El avea gândul ăsta și tu nu spuneai nimic? Iar tu ai fugit? Dar de ce? Totul îmi pare un vis. Eu n-am știut niciodată nimic; lumea a venit să-mi spună, străinii. Iar tu, sora mea, tu, tu...

— Ce voiai să-ți spun, Ester? A venit el vreodată să mă ceară? Când să-ți fi explicat? Trimite cadouri, vine uneori, se așază, sporovăiește cu tine și mie aproape că nu-mi spune nici o vorbă. L-am gonit eu vreodată?

— Nu, tu nu-l gonești, faci și mai rău. Tu râzi când vine și-ți bați joc de el.

— Așa-i! Ceea ce semeni, aia culegi!

— Noemi, de ce vorbești așa? Parc-ai înnebunit, de câțva timp încoace! Tu nu mai judeci. De ce spui că el își bate joc de tine dacă a trimis să spună că te iubește?

— El a trimis să mi-o spună un servitor! Doamna Ester îl privi pe Efix, dar el tăcea, cu capul aplecat, cum făcea odinioară când stăpânele lui discutau. Aștepta, de-o parte, convins că Noemi, cu tot disprețul ei, trebuia să vină la el să reia discuția numai între ei doi, singuri.

— Efix, o auzi cum vorbește? Ei bine, să-ți spun eu că nu ești singurul care i-a spus-o. Și Giacinto...

Dar acest nume făcu un gol înspăimântător în jur; și Efix o văzu pe Noemi ridicându-se zguduită, palidă de mânie și de ură.

— Ester! spuse cu voce aspră. Tu ai jurat că n-ai să mai pronunți numele lui. Și ieși ca sufocată de ură.

— Da, șopti Ester, aplecându-se la urechea lui Efix. Ea îl urăște într-

atât încât m-a făcut să jur că nu-i mai spun numele. Când a venit ultima oară să-i spună că se însoară cu Grixenda și că o sfătuiește pe Noemi să-l accepte de bărbat pe Predu, ea l-a gonit furioasă ca și acum. Iar el a plecat plângând. Dar spune-mi, spune-mi Efix, urmă mâhnită, nu e o mare nenorocire soarta noastră? Giacinto ne ruinează și se însoară cu acea sārantoacă, Noemi în schimb, refuză norocul. De ce asta, Efix? Spune-mi, tu, care ai umblat prin lume, este peste tot așa? De ce soarta ne pedepsește așa, ca pe niște trestii?

— Da, spuse el atunci, suntem exact ca trestiile în vânt, doamna Ester dragă! Suntem trestii și soarta este vântul.

— Da, foarte bine, dar de ce această soartă?

— Și de ce vântul? Numai Dumnezeu știe.

— Să se facă voia lui, spuse ea, aplecând capul în piept. Și văzând-o așa prăbușită, așa bătrână și tristă, Efix se simți aproape puternic. Ca s-o îmbărbăteze, s-a gândit să-i repete una dintre atâtea povestiri ale orbului.

— În viață nu ești niciodată mulțumit. Dumneavoastră știți istoria reginei din Saba? Era frumoasă și avea un regat îndepărtat, cu multe grădini de smochini și de rodii și un palat mare numai de aur. Ei bine, auzind că regele Solomon era mai bogat ca ea și-a pierdut somnul. Invidia o rodea, și-atât i-a trebuit ca să plece la drum să vadă, chiar dacă pentru asta trebuia să traverseze jumătate din pământ...

Doamna Ester se aplecă pe-o parte să-și ia cartea, cu ochelarii închiși la mijloc.

— Poveștile astea sunt aici; este sfânta Biblie.

Efix privi cartea umilit și nu mai continuă.

Rămas singur în bucătărie se întinse pe rogojină, dar nu putu să adoarmă cu toată oboseala. Avea impresia că orbii stăteau culcați acolo, alături de el, iar în jur și afară, în întuneric, se întindea un ținut necunoscut. Stăpânele lui stăteau și ele acolo, pe laviță, și-l priveau; doamna Ester bătrână și aproape implorând, doamna Noemi zâmbind, dar părând mult mai de temut decât atunci când era severă.

Și, lucru ciudat, nu mai simțea supunere față de doamna Ester, nu-i mai era teamă de doamna Noemi; era într-adevăr ca servitorul eliberat și îmbogățit, stând în fața stăpânelor lui sărace.

— Eu pot să vă ajut, pot să vă ajut, chiar dacă dumneavoastră nu vreți. Măine...

Aștepta cu teamă ziua de mâine; iată de ce nu putea dormi. Măine va vorbi cu Noemi; vor începe discuția întreruptă cu atâtea luni în urmă; și poate că el va putea să ducă un răspuns bun lui don Predu. A început să se roage încet, încet, apoi mereu, tot mai puternic, până când parcă

Începuse să cânte, așa cum făceau pelegrinii, sus, la Madona Miracolelor.

Măine... Totul va merge bine, mâine totul se va lămuri, totul va fi clar. Acum parcă înțelegea, în sfârșit, de ce Dumnezeu îl îmboldise să lase casa stăpânelor lui și să hoinărească vagabond: să-i dea timp lui Giacinto să-și limpezească gândurile, iar lui Noemi, să-și vindece rănilile.

„Dacă eu îi dădeam răspunsul imediat lui don Predu, totul era pierdut.“ O licărire palidă luminează câmpia de jur împrejur; este un inel alb peste un cerc mare, negru. Sunt zorile. Orbii se trezesc, își împletesc degetele, se apleacă deasupra lui obligându-l să se așeze pe mâinile lor și să-i cuprindă cu brațele pe după gât; așa îl ridică, îl duc departe, cântând, cum fac copiii în jocurile lor. El râde, nu a fost niciodată așa fericit. În bucătăria întunecată, doamna Ester și doamna Noemi nu se mișcau de pe laviță, iar el simte supunere față de una și teamă față de cealaltă.

Închise ochii și-și imaginează că este și el orb. Și mergeau așa toți trei; de ici, colo, pe un teren moale, cântând psalmi Sfântului Duh.

Dar o mână îl apucă pe la spate de haină și oprește grupul. El se aruncă la pământ; tresărind, deschise ochii și o văzu pe Noemi în fața lui cu lumânarea în mână.

— Ai adormit, Efix? Ai răbdare; Ester mi-a spus că ai pleca mâine-dimineață devreme și m-am întors aici.

El se ridică în capul oaselor pe rogojină, la picioarele ei, dreaptă, nemișcată, mare, cu lumânarea în mână. Un cerc de umbră cu un inel de lumină în jur îl înconjură, așa cum visase el.

— Și apoi vreau să vorbesc numai cu tine, Efix. Ester nu înțelege anumite lucruri. Și tu ai greșit pălăvrăgind cu ea. Nici tu nu înțelegi.

El tăcea. Înțelegea, da, dar trebuia să tacă și să se prefacă întocmai ca un sclav.

— Tu nu înțelegi și de aceea vorbești prea mult, Efix! Dacă tu în ziua aceea ai fi făcut numai pe solul și nu mi-ai fi dat sfaturi, ar fi fost mai bine. În schimb, am vorbit multe lucruri fără rost; acum vreau să știu numai dacă e adevărat că tu chiar nu i-ai spus nimic lui Predu de discuția noastră.

— Nimic, doamna Noemi dragă, nimic!

— Altceva vreau să te întreb, Efix; dar tu trebuie să-mi răspunzi adevărat. Tu, șovăi un moment, apoi ridică glasul, tu ai discutat cu Giacinto despre asta? Spune-mi adevărul!

— Nu, minți cu voce sigură; vă jur, eu nu i-am vorbit despre asta.

— Tu atunci crezi că i-ar fi spus Predu?

— Eu cred că da, doamna Noemi dragă.

— Altceva. Spune-mi de ce ai plecat?

— Nu știi; mă gândeam totuși la asta, amăgindu-mă. Poate, gândeam, să fi fost Dumnezeu care m-a făcut să plec. Îmi era teamă și rușine să mă înfățișez la don Predu cu răspunsul acela. Da, doamna Noemi, pentru că don Predu m-a luat în serviciul lui pentru asta. Eu l-am înțeles, el vă iubește, și dorea să fiu intermediarul. Atunci, când ați spus nu, am fugit.

Noemi începu să râdă, dar un râs ușor, cu totul deosebit de râsul rău dinainte. Era compasiune pentru don Predu, dar și satisfacție și blândețe; niciodată, niciodată Efix n-a auzit-o râzând așa.

Și totuși își amintea acel râs, acel chip aplecat asupra lui, acea umbră și acea lumină tremurătoare în jur; și inima îi bătea, îi bătea, să se spargă. Lia, așa cum era în noaptea când a fugit, îi stătea înaintea.

— Încă ceva și gata. Ascultă, tu crezi că Giacinto se însoară într-adevăr cu Grixenda?

— Da, e lucru sigur.

— Când se căsătoresc?

— Înainte de Crăciun.

Ea coborî lumânarea, ca și cum ar fi vrut să-i vadă chipul, și astfel îl lumină mai bine pe al ei. Cât era de palidă, și cât era de tânăr chipul ei și de bătrân în același timp. Orgoliul, pasiunea, dorința de a sfârși cu viața mizerabilă și din firimituri, ca să construiască o alta, nouă și puternică, îi ardeau în ochi.

— Ascultă-mă Efix, spuse luând lumânarea, ei bine, tu îi vei spune lui Predu că îl vreau. Dar că trebuie să ne căsătorim imediat, înaintea celor doi.

Efix se întoarse iar la moșie. Odată trecut anotimpul bun și fructele culese, Zuannantoni, pe care stăpânul îl pusese să pască o turmă de oi în stufărișul din împrejurimi, plecase de bunăvoie.

Și iată-l pe Efix din nou așezat în același loc, în fața colibeii, pe povârnișul verde-marin de trestii. Cerul e roșu, deasupra dealului alb; la trecerea vântului, trestiile tremură și șoptesc: „Ți-aduci aminte, Efix, ți-aduci aminte? Ai plecat, te-ai întors, ești din nou în mijlocul nostru ca unul din familia noastră. Cine se apleacă și cine se frânge, cine rezistă azi se va apleca mâine, iar poimâine se va rupe. Îți amintești, Efix, îți amintești?”

El împletea o rogojină și se ruga. Din când în când, o puternică durere la șold îl făcea să sară drept în picioare, ca și cum cineva îi vâra un drug de fier în rinichi, se apleca iar chircindu-se, palid și tremurând, exact ca o trestie în vânt; iar după spasm simțea o mare slăbiciune, o gravă mulțumire, pentru că spera să moară repede; ziua lui se sfârșise.

Până când a putut să reziste, a rămas acolo, sus, lipit de pământul care-i supsesse toată vloga și toate lacrimile.

Toamna înainta cu zile dulci de octombrie și cu primele zile reci de noiembrie; munții, din fața și din fundul văii, păreau vulcanici; nori de fum brăzdați de flăcări palide și apoi jeturi de lavă albăstruie și coloane de foc săreau departe, jos, din mare.

Spre seară cerul se însenină părând că tot argintul minelor din lume se îngrămădea la orizont; muncitori invizibili îl lucrau, construiau case, edificii, orașe întregi și, imediat după aceea, le dărau și ruine, mulțime de ruine înălbeau asfințitul; acoperite de ierburi aurii, de tufișuri roșietice, treceau turme de cai cenușii și negri. Un punct galben strălucea în spatele unui castel dărâmat și părea că e focul unui călugăr sau al unui bandit ascuns, acolo sus. Răsărea luna, încet, încet, lumina ei scălda întreg ținutul misterios și, ca la atingerea unui deget magic, totul dispărea; un lac albăstrui inunda orizontul, iar noaptea de toamnă limpede și rece, cu stele mari pe cer și cu focuri îndepărtate pe pământ, se întindeau dinspre munte spre mare. În liniștea ce cuprinsese totul, trecutul zvâcni ca sângele, în valea adormită. Și Efix simțea că se apropie moartea, încet, încet, ca și cum ar urca liniștită poteca, însoțită de un cortegiu de spirite răătăcitoare, de bătutul rufelor de *pannas*, de acolo de jos, de la râu, de ușoara înălțare a sufletelor nevinovate trecute în frunze, în flori.

Într-o noapte ațipise în colibă, când se trezi dintr-odată ca și cum

cineva l-ar fi zgâlțâit. Îi părea că o ființă misterioasă i se așează deasupra, străpungându-i burta cu un cuțit și că tot sângele i se revărsa din corpul sfâșiat, inundând rogojina, udându-i părul, fața, mâinile. A început să strige ca și cum l-ar fi ucis cu adevărat, dar, în noapte, numai murmurul apei răspundea. Atunci îi fu frică și se gândi să se întoarcă în sat; dar mult timp din noapte nu putu să se miște, slab, ca sleit de puteri. O sudoare de moarte îi cuprinsese întreaga ființă.

În zori se mișcă. Adio, de data asta pleca cu adevărat și puse totul în ordine în colibă: uneltele agricole în spate, rogojina făcută sul lângă ele, oala înfiptă într-un țaruș, legătura de stof într-un colț, vatra măturată; totul în ordine, ca bunul servitor care pleacă și ține la părerile bune ale celui care trebuie să-l înlocuiască. Luă traista, culese o iasomie din gard și se întoarse să privească în jur. Întreaga vale i se păru albă și dulce ca iasomia. Și totul era liniștit; fantasmеle se retrăseseră în spatele vălului zorilor și până și apa murmură mai încet, ca să lase să răsunе mai bine pasul lui Efix pe cărare; numai frunzele trestiilor se mișcau deasupra, pe marginea văii, drepte, rigide ca spadele care se ascuteau pe metalul cerului.

— Efix, adio; Efix, adio.

Se întoarse la stăpânele lui și se întinse pe rogojină.

— Ai făcut bine că ai venit aici, spuse doamna Ester acoperindu-l cu un pled; și Noemi se aplecă și ea, îi luă pulsul, îl trase de braț încercând să-l convingă să se așeze în pat.

— Lasă-mă aici, dragă doamna Noemi, gema el surâzând dar cu ochii tulburi ca de orb, acoperiți deja de vâlul morții. Țsta e locul meu.

Mai târziu o nouă criză îl chinui, îl înnegri; și în timp ce stăpânele trimiteau să cheme doctorul, el începu să delireze. Bucătăria se umplu de fantasme și de ființe îngrozitoare care nu încetau să-l lovească, strigându-i în urechi:

— Spovedește-te! Spovedește-te!

Până și doamna Ester îngenunche în fața rogojinii, murmurând:

— Efix, sufletul meu, vrei să-l chemăm pe preotul Paskale? Țți va citi Evanghelia și asta te va ușura.

Dar Efix o privea fix, cu ochii sticloși, pe chipul negru, strălucind de broboane de sudoare; teama sfârșitului îl sufoca, îi era teamă că sufletul îi fugise deodată din corp, cum fugise el din casa stăpânelor lui și, gonit din lumea celor drepti, începu să hoinărească neliniștit și blestemat ca fantomele văii; și totuși răspunse că nu, nu. Nu voia preotul; mai mult decât moartea și păcatul lui îi era teamă să-și mărturisească taina.

Și iată-l pe don Predu că sosește, se așază alături pe rogojină și începe să glumească. E vesel, don Predu; s-a îngrășat iar și lanțul de aur nu mai atârnă pe burtoiul negru.

— De ce te-ai întors aici nătăflețule? Dacă veneai la mine acasă te simțeai rău? Ești ca pisica: se întoarce chiar dacă o duci băgată într-un sac. Hai, să mergem; te voi pune în patul Stefanei.

Chiar și Noemi, aplecată, cu un castron fumegând în mână, în timp ce îi șterge sudoarea de pe față, încerca să-l imite pe voinicul ei logodnic.

— Hai, bea, ce vrei să mori holtei?

— Deci, spuse Efix, ridicând capul, dar refuzând supa, mergem...

— Dar ce spui? Vrei să pleci iar? Ce plimbăreț.

— Oh, omule ce faci? Mergem la Stefana care ți-a păstrat o rodie? Hai, băiete!

Dar Efix puse iar capul jos și închise ochii, nu pentru că era jignit de glumele stăpânilor lui, ci pentru că se simțea atât de departe de ei, de toți. Departe, tot mai departe, dar cu o greutate în spate, cu o povară care nu-i permitea să meargă înainte și nici să se întoarcă înapoi. Era mai rău ca atunci când îi călăuzea pe orbi.

În sfârșit sosi și doctorul; îl palpă în întregime, îi bătu încheieturile degetelor, burta dură ca o tobă, îl suci, îl învărti, îi puse pe spate pledul ca pe o pâine care dospește.

— Ficatul e de vină, el își face de cap. Trebuie să te sui în pat, Efix.

Bolnavul ridică degetul făcând semn că nu.

— Așa trebuie să mor, să mă lăsați să mor ca un servitor.

— În fața lui Dumnezeu nu sunt nici servitori, nici stăpâni, spuse doamna Ester; și don Predu se aplecă și încercă să-l ridice pe brațe.

— Taci, nătăflețule! Taci!

Dar Efix începu să geamă, zbatându-se ca o pasăre rănită care încearcă să mai zboare încă.

— Voi vreți să mă omorâți înainte de vreme...

Atunci doctorul făcu un semn cu mâna și cu capul, ridicând ochii spre cer și don Predu puse jos bolnavul, și-l acoperi; nu mai glumi. Așa îl lăsară. Orele și zilele treceau și Efix, în delir, visa că umblă, umblă cu orbii, de-a lungul văilor, podișurilor și visa sărbători, bani care cădeau în fața lui, femei evlavioase, tineri frumoși pe cai nărzăvași care alergau pe coasta Muntelui și de departe zvârleau bani și cuvinte mușcătoare.

Dar ziduri înalte, afumate, cu pete roșii de aramă, cu o laviță în fund, înconjurau mereu orizontul; dincolo nu se putea merge, în timp ce el de asta avea nevoie, să treacă dincolo, să se elibereze de povara lui, să

se vindece de durerea lui. De două ori Noemi îl găsi ridicat, încercând să iasă în curte. Au luat cheile din uşă. Doamna Ester se apleca deasupra lui, îi aranja perna, îl acoperea, îi lua pulsul.

— Efix, preotul va veni să te vadă.

El ridica arătătorul făcând semn că nu, cu ochii închişi. În primele zile câţiva vrură să-l viziteze; dar Noemi abia deschidea uşa şi-i gonea pe toţi. Dinăuntru el auzea, şi faptul că lumea îşi amintea de el, aflat aşa departe, aşa la capătul lumii, îl surprindea şi-l tulbura.

— Cine m-a căutat puţin mai-nainte? o întreabă într-o dimineaţă pe doamna Ester.

— A fost Zuannantoni.

— Dacă se întoarce, doamna Ester dragă, te rog, lasă-l să intre. E bine să încep să-mi iau rămas-bun.

— Ce spui, Efix! De ce această idee fixă? De ce nu vrei să vină preotul? Ți-ar citi Evanghelia şi nu te-ai mai teme de moarte.

El nu răspunse. Nu, nu-l păcăleau; dar nu venise încă ceasul şi el se agăţa de viaţă numai pentru că-i era teamă să lase povara în casa stăpânelor lui.

În jurul lui viaţa lua o nouă înfăţişare. Un val de bucurie părea să cuprindă casa când venea don Predu, şi erau râsetele timide ale doamnei Ester, discuţii între logodnici, proiecte, pălăvrăgeli; şi deodată se făcea linişte din respect pentru bolnav. Atunci el se simţea o piedică şi dorea să se ducă.

Într-o dimineaţă doamna Ester, care dormea în camera de la parter pentru ca să-l vegheze, se ridică repede, puse totul în ordine, vorbindu-şi sieşi în şoaptă şi, aplecându-se să-i dea o cană cu lapte, spuse:

— Hai Efix, fii vesel! Azi Predu a fixat ziua nunţii. Eşti mulţumit?

El făcu semn că da; apoi îşi acoperi capul cu pledul şi acolo, dedesubt, i se părea că era deja mort, dar de bucurie pentru norocul stăpânelor lui.

Şi Noemi se trezi devreme; discuta cu sora ei şi-i spunea cu mândrie:

— De ce ziua trebuie s-o fixeze el şi nu eu? Eu nu sunt o țărancă să fac după orânduiala obișnuită.

— Ce nerăbdare te-a apucat? Invitațiile sunt făcute, azi se vorbește de celelalte lucruri.

Noemi era agitată şi Efix o auzea mergând în sus şi-n jos prin casă, cu pasul ușor, dar neliniștit; în sfârșit, ea se așează lângă uşă să coasă liniștită şi când sosi Predu mișcă scaunul, trăgând spre ea pânza pentru ca să-l lase să treacă; dar abia ridică ochii ca să-l privească, răspunzând la

salut cu un ușor semn din cap. Și, imediat, doamna Ester coborî scările înnodându-și basmaua, gata să servească de interpret celor doi logodnici între care adeseori se nășteau neînțelegeri, pentru că Noemi se supăra de toate și înțelegea pe dos, nu însă și bunăvoința lui don Predu.

Abia intrat, el se apropie de Efix și-l privi de sus.

— Cum merge? Bine, mi se pare! Să ne ridicăm, hai!

Efix ridică ochii adânciți, indiferenți și când don Predu se aplecă să-l atingă, întinse mâna parcă dorind să respingă corpul puternic care îl întâlnea pe al său în descompunere.

— Du-te, du-te.

Și don Predu se duse să se așeze lângă logodnică.

— În ce stare suntem azi?

— Lasă Predu, nu trage pânda, o să mă înțep.

— Asta și vreau!

— Predu, lasă-mă; ești ca un băiețandru!

— Tu ești de vină: m-ai vrăjit să devin un copil.

— Predu! Potolește-te!

— Știi ce spune filosoafa de Stefana? Spune că acum tu ai făcut vraja invers; la început ca să slăbesc, acum ca să mă îngraș.

— Tu glumești Predu, iar servitoarele tale au limba lungă.

— Dar e un lucru evident că mă îngraș. Nu e decât un mijloc să se rupă vraja.

Doamna Ester se sprijini de scaunul lui Noemi și-și privea vărul fără să vorbească, așteptând. El ridică într-adevăr capul spre ea, își pocni mâinile de genunchi și spuse:

— Ei bine, când vrem să rupem acest lanț?

— Așteptăm de la tine Predu, decide!

Noemi cosea; ridică și ea capul, ochii îi străluceau, dar îi coborî și nu spuse nici un cuvânt.

— Ester, eu aș spune înainte de postul Crăciunului.

— Bine, înainte de postul Crăciunului.

— Crezi că totul e gata la jumătatea lunii?

— Va fi totul gata, Predu.

— Bine.

Tăcere. Noemi cosea, doamna Ester o privea din spate. În sfârșit, Predu întreabă aproape timid.

— Și tu ce spui?

— Despre ce vorbești?

— Noemi, protestă doamna Ester, dar logodnicul îi făcu semn să tacă și începu iar să tragă pânda de pe genunchii logodnicei.

— Despre vrajă vorbim! Să o desfacem înainte ca să mă îngraș prea tare, cum s-o desfac, spui tu? Așa, iată, așa! În sănătatea celor care ne văd!

Și între râsetele puțin forțate ale doamnei Ester și protestele lui Noemi, pe care el o ținea nemișcată de umeri, se auzi zgomotul puternic al unui sărut.

„Cât sunt de mulțumit! Acum pot să mor“, gândea Efix sub pled; dar avea impresia că nu putea să se ducă, că nu poate să iasă din acel cerc de ziduri care-l strângeau.

Don Predu rămase toată ziua, fiind invitat la prânz de verișoare; vorbea, râdea și glumea iar pe socoteala altora; din când în când tăcea pentru că Noemi părea că se ocupă prea puțin de el. O liniște grea îl înconjură pe Efix și el înțelegea că *este* o povară dându-le bătăi de cap doamnelor și chiar lui don Predu.

Trebuia să se *ducă*, să-i lase liberi pe logodnici să se iubească și să glumească fără acea imagine a morții în fața lor. Și deodată, acolo în întuneric, sub plapumă, i se părea că înțelege de ce nu poate să se ducă. Era ceva care-l ținea încă în casa stăpânilor, ca o socoteală neclarificată, pe care trebuia s-o lămurească. Și când doamna Ester se aplecă deasupra lui, crezându-l adormit, ridicând încet colțul pledului, îl văzu cu ochii cășcați, cu chipul roșu, cu buzele tremurând.

— Bine, Efix, ce ai?

El făcu semn cu pleoapele; apropiindu-se mai mult de el șopti în față cu un fir de voce.

— Doamna Ester, fie-ți milă, dacă vrei, cheamă-l pe preotul Paskale.

După spovedanie nu mai vorbi, nu se mai plânse. Stătea cu capul acoperit, dar doamna Ester, de fiecare dată când ridica pledul, vedea chipul lui tot mai mic, tot mai violaceu, încrețit ca o prună uscată. Într-o seară el ridică ochii fixând-o cu privirea aceea de teamă, care cerea atâta milă, și șopti fără voce:

— E lung, doamna Ester. Să avem răbdare.

— Ce e lung, Efix?

— Drumul. Nu se ajunge niciodată.

Îi părea într-adevăr că merge mereu. Urca un munte, traversa o *tanca*; dar ajuns la marginea unui munte da de un alt munte, de o altă câmpie și, în fund, o mare. Acum totuși mergea liniștit, și suferea numai că nu ajunge ca să elibereze casa stăpânelor de corpul lui. Dar într-o zi sau într-o noapte, nu înțelegea ce timp era, i se păru că a ajuns la zidurile de la moșie, acolo sus, deasupra povârnișului de sălcii, și că s-a întins cu greu pe pietre. Trestiele foșneau aplecându-se până la el, atingându-l, atingându-l ușor, cu frunzele care aveau parcă ceva viu, ca degetele, ca

limba. Și îi vorbeau și una îl împungea în ureche ca să audă mai bine. Era un murmur misterios care repeta susurul fantasmelor de pe vale, vocea râului, cântatul pelegrinilor, zgomotul Morii, geamătul armonicii lui Zuannantoni. El ascultă, apucând bucăți din zid, și de-o parte vedea bucătăria stăpânelor lui, de cealaltă parte o întindere încetoșată, ca acolo sus, pe Muntele Ganare.

Doamna Ester urca dinspre vale cu chipul acoperit de o aripă neagră, ridica aripa și-și arăta chipul negru, îndurerat, ochii plini de milă, dar se trăgea înapoia zidului de teamă să nu cadă; și iată alte figuri urcau, toate cu chipurile acoperite de o aripă neagră și toate se apropiau, dar se retrăgeau imediat înspăimântate, înfricoșate de pericolul grabei de dincolo.

Efix recunoștea toate aceste figuri, le auzea vorbind, înțelegea că erau vii, reale; și totuși avea impresia că visează: erau figuri din visul vieții. Era preotul, era Milese, era Zuannantoni, erau servitoarele lui don Predu, și don Predu însuși și doamna Noemi; uneori, unul dintre ei își făcea curaj și încerca să-l ajute, să-l tragă jos de pe zid, fără să reușească. Și el a început să fie stingherit de propria-i prezență; își întoarse capul și fixa valea încetoșată. Și iată, ceața începu să se risipească, păduri aurii apăreau printre fâșii azurii, iar pe povârniș, deasupra lui, o rodie ca aceea despre care povestea orbul, aplecându-și ramurile grele de fructe roșii despicate, lăsând să le cadă boabele ca perla. Dar lumea de dincolo de zid nu-l lăsa în pace să admire foarte bine; el nu se mai întorcea; și numai într-o zi o mână care i se așezase pe spate și o voce care-l chema încet, încet la ureche îl făcură să tresară.

— Efix! Efix!

Chipul lui Giacinto, ochii dulci, umezi de milă erau deasupra lui; dintre figurile moarte aceea îi părea singura încă vie, atât de vie încât mâinile lui calde aveau aproape puterea să-l ridice, să-l așeze iar, drept, în lumea de aici.

Dar fu o clipă; iată că se acoperea și ea, pierdea forță, se întorcea fantasma. Și Efix încercă o durere, ca și cum ar fi murit Giacinto și nu el.

— Efix, hai, hai! Ce faci? Nu-mi spui nimic? Am venit pentru tine, știi. Sunt aici. N-au vrut să mă lase să intru și am sărit zidul. Hai, privește-mă!

El îl privea, dar nu-i mai vedea ochii.

— Mătușa Noemi a fugit ca din pușcă atunci când m-a văzut. Chiar nu mă va ierta niciodată? Ce ți-a povestit, spune-mi? Că nu vrea să mă mai vadă, că a jurat să nu-mi mai pronunțe numele? O știi; dar nu contează. Sunt mulțumit că se mărită; știi ce s-a întâmplat, ultima oară când am

venit? Eu îi spuneam: *Căsătorii-vă, mătușă Noemi, unchiul Pietro e bogat, vă iubește, vă va face fericită.* Ea mă privea disprețuitoare și înțelegeam bine că nu s-ar fi hotărât niciodată. Atunci Efix, auzi – să vorbim încet, să nu stea să asculte – ei bine, mi-am amintit de sfatul tău. Am privit-o bine în ochi și i-am spus: „Mătușă Noemi, eu mă voi însura cu Grixenda pentru că numai Grixenda, săracă cum e, tânără și singură ca mine, poate să-mi fie tovarășă“. Atunci Noemi se făcu palidă ca o moartă; mi s-a făcut frică și-am plecat. Plângeam, ți-au spus? Hai, Efix, tu nu mă ascuți. Sus! Iat-o pe mătușa Ester. Nu-i așa mătușă Ester că Efix se preface că este bolnav ca să nu vină la nunta mea și la aceea a mătușii Noemi, ca să nu ne dea un cadou? Și, totuși, se spune că bani ai fi adus din călătoria ta.

Efix auzea cuvintele și le înțelegea chiar, dar erau fără sunet, ca niște cuvinte scrise.

— Sus! Spune-mi cel puțin ce ai. Nu-mi povestești nici măcar unde ai fost? Ți amintești când ai venit la Moară și te-am întrebat unde mergi? Și tu ai răspuns: într-un loc frumos. Nu-ți amintești? Deschide ochii, privește-mă. Unde mergeai?

Efix se simți din nou doborât de oboseală; deschise o clipă ochii, îi reînchise, grei deja de somnul morții. Și cuvintele lui Giacinto se confundau, de dincolo de zid, cu foșnetul trestiiilor, cu zgomotul vântului care trecea. Și totuși deodată păru că se scoală și reînvie. În timpul serii un acces violent al bolii îl zdrobi ca sarea în piuă. Devenise surd și mut de durere, dar îl văzuse pe don Predu privind-o pe Noemi cu un gest de contrarietate, pentru că nunta era fixată pentru a treia zi și dacă el murea aducea nenorocire soților sau îi obliga s-o amâne într-o altă zi. Atunci, în adâncul tenebrelor care deja îl învăluiau străluci ceva ca o lumină îndepărtată: voința de a lupta împotriva morții.

Își descoperi chipul și vorbi:

— Doamna Ester, mă simt mai bine. Dă-mi să beau.

Alergară amândouă și Noemi însăși îi ridică capul și-i dădu să bea.

— Bravo Efix! Așa e bine; știi ce se petrece azi?

Efix făcu semn că da, bând.

— Ești mulțumit, nu-i așa Efix? Cât ai visat la ziua asta? Ți pare un vis?

El zise că da, că da; totul fusese, totul era un vis.

Apoi îl lăsară singur, pentru că Noemi trebuia să se îmbrace; și el ridică capul și privi în jur, dar pe ascuns, continuând să facă semne de aprobare. Totul mergea bine; sărbătoarea nupțială se desfășura în casa mirelui, și aici nimic nu tulbura vechea pace. Din grija lui Noemi față de

bolnav nici bucătăria nu fusese curătată, cum se obișnuia la nuntă. Casa și curtea erau liniștite, pisica stătea nemișcată pe laviță, neagră și cu ochi verzi, ca idolul singurătății; în liniște, se auzea lemnul putregăit al balconului scârțâind; ridicând puțin mai mult capul, Efix revăzu pentru ultima oară zidul ruinat și iarba, și florile de vâsc din vechiul cimitir.

Dar deodată o figură apăru în ușă; înaltă, subțire, îmbrăcată într-o rochie strâmtă, rubinie, cu flori negre, avea o coroniță de trandafiri pe cap și ici, colo pe chip, pe întreaga ființă pe picioare, ceva care strălucea: ochii, bijuteriile, sandalele.

El holbă ochii și o recunoscă pe Noemi; dar în spatele ei, aranjându-i trandafirii de la pălărie și pliurile rochiei, doamna Ester cu aripile negre ale șalului aruncate pe umeri îi părea umbra miresei.

— Arăt bine, adevărat? întrebă Noemi stând dreaptă în fața lui, așezându-și manșetele mânecilor; nu-ți pare strâmtă rochia asta? Așa se poartă. Și privește cât e de frumoasă asta, e darul lui Predu. Se aplecă, cu toate că rochia era strâmtă, și îi arată un rosariu de fildeș cu o mare cruce de aur.

— Vezi? Era crucea episcopului vechi; este de la bunica lui Predu, care era de altfel și a noastră. Așa rămâne în familie. E frumoasă, nu-i așa?

Uite-l pe Hristos, pare că surâde, în timp ce-i curg lacrimile și sângele... Și în spate, privește...

Efix privea tăcut, nemișcat, cu mâinile negre și uscate agățate de marginea pledului; și părea că se ivește deja cadavru, din lumea de dincolo pentru ca să privească ultima oară fericirea stăpânei lui.

Dar ea spuse, aplecându-se și mai mult, cu genunchii îndoiți în așa fel încât îi atinge fața cu fața ei.

— Vezi ce dar, Efix!

Și era palidă, în rochia ei purpurie, cu ochii ei răi plini de lacrimi.

Dar Efix nu simțea nici o durere.

— Ne-am născut ca să suferim ca și El; trebuie să plângem și să tăcem, spuse cu un oftat.

Și asta fu urarea lui.

Din acel moment nu mai vorbi. Îi părea că se ține agățat de marginea patului ca să nu cadă dincolo, și că vede, din înaltul zidului, spectacolul lumii.

Iată-l pe don Predu, cu rudele, sosind să ia mireasa; intrară împrăștiindu-se prin bucătărie ca și chipurile dintr-un vis, confuze, dar cu ciudate semne particulare. Don Predu e îmbrăcat în negru, cu o haină

nouă mulată pe corp care-l obligă să respire puternic, dar Efix nu-i distinge chipul, în schimb vede gura sarcastică a lui Milese, lungă, strâmtă, ca plină de răs stăpânit, și burta umflată a unei rude a doamnei, aceea care trebuie s-o însoțească pe mireasă, și două lumânări cu două panglici de culoare roz, ținute de două mâini palide.

Și toți sunt serioși ca și cum ar fi venit să-l ia pe el, mort, nu pe stăpâna casei, și merg încet ca să nu-l deranjeze.

Doamna Ester cu șalul strâns, puțin fâlfâind pe spate, aranjează rândurile: mai întâi copiii, cu lumânările înalte în mâini; apoi mireasa cu rudele; apoi mirele cu rudele; la coadă puținii invitați, Milese, ultimul, părea că râde de toți în tăcere.

— Acum mă lasă singur, gândea Efix cu puțină amărăciune. Singur, și eu sunt cel care am făcut totul. În ușă, Noemi se întoarse să-i facă un semn de adio cu crucea de aur. Adio. Și el, cum simțise și pentru Giacinto, avu impresia că era ea cea care murea. Au ieșit toți, s-au dus; doamna Ester se aplecă asupra lui, părea că-l acoperă cu aripile ei negre.

— Mă întorc repede, îi voi însoți puțin, trebuie să plece; stai liniștit, nemișcat, nemișcat.

Da, el stătea nemișcat la locul lui; nemișcat și singur. Se auzea armonica la care Zuannantoni cânta în cinstea mirilor și el începu să-și amintească atâtea lucruri: zgomotul Morii, sus la Nuoro, norii deasupra Muntelui Gonare, trestii pe povârniș.

— Îți amintești, Efix? Îți amintești?

Ce mare devenise bucătăria... întunecată și nepăsătoare, cu ziduri îndepărtate, cu adâncimi misterioase ca de un *tanca* în noapte. Privighetoarea cânta, orbul povestea istoria palatului de aur al regelui Solomon... „totul era de aur, ca în lumea reală; totul era pur, luminos. Rodii de aur, vase de aur, rogojini de aur“. Și el vedea casa lui Predu cu rodii încărcate de fructe, cu palmieri, cu rogojini acoperite de ciorchini de struguri și de dovleci de aur. „Noemi va sta bine... acolo... va mânca bine, se va îngrășa, va da bani doamnei Ester pentru ca să repare aici balconul. Va fi bine... Va fi ca Regina din Saba. Dar nici ea, Regina din Saba, nu era mulțumită. Și Noemi va obosi de crucea ei de aur și va dori să plece departe ca Lia, ca Regina din Saba, ca toți.

Dar asta nu-l mai mira să meargă departe, trebuia să meargă departe, pe alte pământuri, unde sunt lucruri mai mari decât ale noastre.

Și el pleca.

Închise ochii și își trase pătura peste cap. Și iată, se găsi din nou lângă zidul moșiei; trestii murmurau, Lia și Giacinto stăteau tăcuți în fața colibeiși priveau spre mare. Îi părea că adoarme. Dar deodată

tresări, avu impresia că se mișcă de pe zid.

Căzuse de acolo în valea morții.

Doamna Ester îl găsi așa, liniștit, nemișcat sub pled. Nemișcat, nemișcat. Îl zgudui, îl chemă și dându-și seama că era mort și că l-au lăsat să moară singur, începu să plângă puternic, cu un geamăt care-o înspăimântă. Încercă să se calmeze, dar nu putea; era ca un suflet care plângea în ea împotriva voinței ei; atunci se duse și închise porțile ca nimeni să n-o surprindă așa disperată din cauza unui servitor mort și lumea să nu-și dea seama că l-au lăsat să moară singur, în timp ce pentru familie era o zi mare de sărbătoare.

Așteptând ca orele să treacă mișcă cadavrul, uscat și ușor ca acela al unui copil, îl spală, îl îmbracă iar, vorbindu-i în șoaptă, între o rugăciune și alta povestindu-i cum se desfășura ceremonia nupțială, cum Noemi plângea intrând în noua și bogata ei locuință, plângea, atât era de fericită, se înțelege, cum casa era plină de daruri, cum lumea arunca grâu și flori până în curtea mirilor pentru a le ura noroc, cum erau cu toții mulțumiți.

— Și tu ne-ai făcut asta... să pleci așa, pe ascuns, fără... să spui nimic... ca altă dată... Ah Efix, asta nu trebuia să faci... azi, chiar azi..

El părea că ascultă, cu ochii sticloși, întredeschiși, liniștit, dar hotărât să nu răspundă, ca un servitor respectuos ce era. Doamna Ester, amintindu-și că-i plăceau florile, rupse o micșunea de la fântână și i-o puse între degete, pe crucifix, pe urmă acoperi cadavrul cu un covor de mătase verde pe care-l scosese pentru nuntă. Dar covorul era scurt, și picioarele rămăneau descoperite, întoarse după datină spre ușă; și părea că servitorul dormea pentru ultima oară în casa nobilă, odihnindu-se înaintea de călătoria spre eternitate.

⁷ Ocol, țarc de vite (din zid)